T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI

KAZAKİSTAN'DA AHISKA TÜRKLERİNİN SOSYAL-KÜLTÜREL YAPILARINDAKİ DEĞİŞMELER

Yüksek Lisans Tezi

Fatima Devrisheva

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI

KAZAKİSTAN'DA AHISKA TÜRKLERİNİN SOSYAL-KÜLTÜREL YAPILARINDAKİ DEĞİŞMELER

Yüksek Lisans Tezi

Fatima Devrisheva

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ufuk TAVKUL

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI

KAZAKİSTAN'DA AHISKA TÜRKLERİNİN SOSYAL-KÜLTÜREL YAPILARINDAKİ DEĞİŞMELER

Tez Danışmanı : Ufuk Tavkul

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof. Dr. F. Sema BARUTCU ÖZÖNDER	.....
Prof. Dr. Önal KAYA	.....
Prof. Dr. Ufuk TAVKUL	.....

Tez Sınavı Tarihi 29.09.2010

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../……../.....)

Fatima DEVRISHEVA

İÇİNDEKİLER

İçindekiler……..I

Önsöz……IV

Kısaltmalar ……....V

Giriş……..VI

I. BÖLÜM: Teorik Çerçeve……....1

1.1 Sosyal Yapı (Toplumsal Yapı) Nedir?.....1

1.2 Sosyal (Toplumsal) Değişme Nedir?.....1

2. 1. Kültür Nedir?.....2

2.2. Kültürel Değişme Nedir?.....4

3.1. İki Dillilik Nedir?..... 5

II: BÖLÜM: II. Ahıska Türklerinde Sosyal Yapı (Toplumsal Yapı)…… 12

2.1. Ahıska Türklerinde Sosyal Statüler…… 12

2.2. Nüfus……...13

2.3. Eğitim…….….14

2.4. Aile……. 21

2.5.Evlilik Biçimleri…….. 25

2.5.1. Gelin Davranışları……38

2.5.2. Boşanma……...40

2. 6. Sünnet…… 40

2.7. Yas ve Ölüm Törenleri …….. 41

2.8. Yaylaya Çıkma ve Eğlence…….43

2.9. Sürgünden Sonraki Dönemde Ahıska Türklerinde Aile ve Evlilik.48

2. 10. Uydu Televizyonun Etkisiyle Değişimler…….. 69

2.11. Ahıska Türklerinin Giysileri……74

2.12. Ahıska Türklerinin Yiyecek Ürünleri……..77

III. BÖLÜM: Ahıska Türklerinde Kültürel Yapı……85

3.1. Ahıska Türklerinin Edebiyatı……... 85

3.1.1. Ahıska Aşıkları……. 85

İrfani…… 85

Gülali……... 86

Hasta Hasan……87

Zülali……... 88

Aşık Hüseyin……... 88

3.1.2. Destanları (Hikayeleri)……... 89

1.Aslı Kerem……... 89

3.1.3.Masallar……... 91

1. Altun Topi Hikayesi…… 91

3.1.4. Atasözleri……...96

3.1.5. Deyimler…… 98

3.1.6. Beddualar……...99

3.1.7. Ninniler……..99

3.1.8. Okşamalar……..100

3.1.9. Sanamalar ve Oyunlar……100

3.1.9. Tekerlemeler……..101

3.1.10. Kızdırmacılar…….. 101

3.1.11. Kazakistan'daki Ahıska Aşıkları ve Şiirleri……... 102

1. Aşık Sedir Gediroğlı……102

2. Aşık Mürteze……... 103

3. Aşık Meyralı Aydınoğlı……...104

4. Aşık Gülali……105

5. Aşık Piloş…….106

6. Ali Paşa Veyseloğlı…… 107

7. Gülizar Binalikızı İskandarova (Deürüşgilden)……...110

8. Paşa Karaoğlı Asratov (Zürzel'li, Demogilden)……...113

9. Asampali Ziyaoğlu Çalabov…… 115

3.2. Ahıska Türklerinin Ağzı……. 117

3.2.1. Kısaca Ahıska Ağzının Tarihi, Özellikleri ve Ödünç,

Melez Kelimeleri…… 117

3.2.2. Ahıska Ağızında Bazı Rusça Gramer Özelliği…… 126

3.2.3. Ahıska Ağızından Konuşma Örnekleri…….131

3.2.4. Ahıska Ağızının Hırtız Şehirlilerin Konuşmasının Özellikleri 138

Sonuç……..……140

Kaynakça ve Kaynak Kişileri…….142

Anket…….……149

Ekler…….…….153

1. İdmala'lı İskanderova Fatima Tesinkızı…….....153

1.1. Zürzel'e Seyahat…… 153

1.2. Türk Radyosu…….159

2. Fotoğraflar…….163

Özet…….……..241

Abstract…….…..…. ….242

ÖNSÖZ

Dil, din, tarih, örf-adetler, edebiyat, yaşam tarzı, ekonomi bir milletin temelini oluşturmaktadır. Yıldan yıla asırdan asra damlaya damlaya birikerek bir milletin manevi zenginliği olarak kültürü ortaya çıkıyor. Fakat her hangi bir fiziksel olaydan dolayı bir milletin kültürü hatta kendi, millet yok olabilir. Fiziksel olayları savaş, açlık, sürgünlük… Yanı sıra herhangi bir olay olur olmaz bir millet kendi kimliğini korur aksine manevi olarak daha güçlü olur.

Ahıska Türkleri de savaşa, sürgünlüğe rağmen kendi kimliklerini kaybetmediler.

İlk önce kendi şükranlarımı çocukluğumdan beri bana kendi gençliğinden ve Gürcistan'daki Ahıska Türklerinin hayatlarını anlatan ve ata babalarıma saygı ve sevgi yakan sevdiğim anneme, bana hikayeler ve destanlar anlatan rahmetli büyük dedeme Deürüş soyundan gelen Binalı MAHMUDOĞLI'na, ayrıca eğitimimde ve hertürlü konuda çok büyük destek veren rahmetli teyzeme Hırtız'lı MAZLUM'gilin Fatma Ahmetkızına sonsuz temennimi bildirmek istiyorum.

Bu çalışmayı hazırlarken bana yardım eden Turunc DURSUNOVA'ya, Gülizar İSKANDEROVA'ya, Paşa ASRATOV'a ve diğerlerine teşekkür ederim.

Bu ilginç ve zevkli konuyla beni tanıştıran Sn. Hocam Prof. Dr. F. Sema BARUTÇU ÖZÖNDER'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmam boyunca karşılaştığım problemlerin halledilmesinde yardım esirgemeyen, sabır ve anlayışla benim danışmanlığımı üstlenen Sn. Hocam. Prof. Dr. Ufuk TAVKUL'a teşekkürü bir borç bilirim.

Fatima Devrisheva

Ankara

KISALTMALAR

Ah.T. A : Ahıska Türk Ağzı

Ah. T. A. H. : Ahıska Türk Ağzı Hırtız'lılar

G : Gürcüce

K : Kazakça

KDGMP : Kültür ve Dinleme Gorki Merkez Parkı

KGB : Devlet Güvenlik Komitesi

R : Rusça

GİRİŞ

0.1. Konu

Bu tezin konusu Kazakistan'daki Ahıska Türklerinin toplumsal hayatlarındaki sosyal-kültürel değişmelerin incelenmesidir.

Tezimin önemini, günümüzdeki Ahıska Türklerinin hayatlarındaki toplumsal değişmeler konusunun henüz incelenmemiş olması oluşturmaktadır.

Bugüne kadar Ahıska Türklerinin hayatları ile ilgili, özellikle Ahıska Türklerinin tarihi ve günümüzdeki edebiyatları hakkında çok çalışma yapılmıştır. Ne yazık ki sosyal hayatıyla ve sosyal-kültürel yapısıyla ilgili yeteri kadar araştırma yapılmamıştır. Ahıska Türkleri ile ilgili Cingiz Badalov'un, *Her Yönüyle Ahıska Türkleri* (Çimkent, 2004) adlı çalışmasından yararlanarak ve günümüzdeki Ahıska Türklerinin yaşayışlarını tespit ederek Ahıska Türklerinin Gürcistan'dan sürgün edilmeden önce ve Kazakistan'a gelmelerinden sonra sosyal-kültürel hayatlarının ne kadar değişip değişmediğini tez çalışmamızda tespit etmeye çalışacağız. Böyle bir çalışma Ahıska Türklerinin sürgün edildikten sonra kendi kimliklerini kayıp etmemesi açısından da ayrı bir önem taşımaktadır.

0.2. Konu Külliyatı

Tezimizin konusunu oluşturan sosyal-kültürel hayattaki değişmeler sosyoloji temelinde incelenmiştir.

Kültür değişmeleri iki şekilde olmaktadır. Bunlardan biri serbest; diğeri zorunlu kültür değişimi olarak düşünülebilir. Serbest kültür değişimi, toplumların birbiriyle olan ilişkilerinde kendiliklerinden yaptıkları kültür alışverişleridir. Zorunlu

ve güdümlü kültür değişiminde ise, aynı kültüre sahip sosyal gruplardan biri, kendi kültürünü veya onun belli bazı unsurlarını kabul etmesi için diğerini etkilemeye çalışmasıdır. İdari bir nüfuz ve iktidara sahip bir zümre, yabancı bir kültürü veya bunun belli bazı bölümlerini toplum çoğunluğunun arzusunun tersine kendi toplumuna zorla kabul ettirme girişimleri güdümlü bir kültür değişimidir.

Bilinguizm:

İki dillilik üzerine bir tanımlama vardır:

Weinrich'e göre:

Sosyal ilişkilerde öğrenilen ve gereğinde bir dilin, gereğinde öbür dilin kullanılışı (Küçük yaşlarda öğrenilir.)

Poal&Lambert'e göre:

Küçük yaşlarda ikinci bir dil öğrenilir. İkisi de aşağı yukarı aynı seviyededir.

Cummins'e göre:

Artırıcı ve eksiltici iki dillilik: Okuldaki dil öğrenimini baz olarak alır. Çocuk iki dille okula gelir. 1. dili iyidir, 2. dili daha zayıf olabilir, 2.dil yaşadığı ülkenin dilidir. Okulda dil öğrenimi her iki dili de ya geliştirir veya birinciyi yavaş öğretir, yaşadığı ülkelerin diline öncelik verir.

Çalışmamızda verdiğimiz örnekler genelde bizim konuşturduğumuz yaşlı dedeler, nineler ve çocuklardan alınmış ve güncel internet sitelerinden faydalanmıştır.

0.3. Metot

Tez öncelikle sosyal-kültürel kavramlar ve sosyal-kültürel değişmelerin teorisiyle ilgili çalışmaların incelemesiyle kurulmuştur. Konumuzla ilgili çalışmaları inceleyip konuşturduğumuz kişilerin anlattıklarını, küçükten büyüğe kadar herkese doldurttuğumuz anketlerin sonuçlarını da inceleyip sosyal-kültürel yapılarını tamamladık. Ahıska Türklerinin sürgünden önceki hayatlarındaki yapılarını göz önüne alarak sürgünden sonraki hayatlarındaki değişmiş ya da değişmemiş noktaları tespit etmeye çalıştık. Yanı sıra konuşturduğumuz kişilerin konuşmalarını yazıya geçirerek dillerindeki yabancı başka dile ait kelimelerin istatistiğini göstermeye çalıştık.

I. BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

1.1 Sosyal Yapı (Toplumsal Yapı) Nedir?

Toplum, bir kurumlaşmış davranış biçimleri bütünü ya da sistemdir.“Kurumlaşmış” toplumsal davranış biçimleri demekle, uzun zaman ve mekan dilimleri içinde durmadan tekrarlanan- ya da modern toplumsal kuramın diliyle sosyal olarak üretilen - davranış ve inanç biçimleri kastedilir (GIDDENS, 1994:18).

Toplumsal yapı, sadece kalıtıma ya da insan dışı çevreye dayalı olarak açıklanması olanaklı olmayan ortak insan davranışlarının tümüdür. Daha kısa bir tanıma göre toplumsal yapı “toplumsal eylem ve etkileşim kalıplarıdır” (KONGAR, 2007: 33-34).

1.2 Sosyal (Toplumsal) Değişme Nedir?

Toplumsal değişme kavramında ise, toplumun yapısını oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bunları belirleyen toplumsal kurumların değişmesi söz konusu olmaktadır. Değişik sosyologların toplumsal değişme tanımlarında farklılıklar söz konusu olmakla birlikte, bu tanım daha geneldir ve çoğunlukça kabullenilmiştir (TEZCAN, 1991:2).

Toplumsal değişme kavramının altında toplumu, insan toplumlarının tümünü biçimlendiren iki temel ilişki, ya da daha doğru bir deyişle iki temel çelişki yatmaktadır. Birinci temel çelişki insan-doğa çelişkisidir. Bunun sonunda ortaya insan-insan çelişkisi çıkar.

Aslında birbirinden ayrılması olanaklı olmayan toplumsal yapı ve kültürel yapı, yani insan ilişkileri ile insanların kullandıkları araçlar ile değerleri, kuralları,

anlamları, bir arada sosyo-kültürel yapıyı, ya da sosyo-kültürel olayları meydana getirirler.

Toplumsal kurum ya da olguları belirlenmiş olan toplumsal sistem, toplumsal yapıyı meydana getirir. Toplumsal yapı (ilişkiler) üretim ve mülkiyet ilişkileri olan alt yapı sınıfları, üst yapı toplumsal bilinci belirler. İlişkiler sonunda ortaya çıkan anlamlar, değerler, kurallar kültürel yapıyı meydana getirir (KONGAR, 2007:35).

Sosyal (Toplumsal) Değişme konuları şunlardır:

Toplumsal rol ve statülerdeki değişmeler

Nüfus artış hızındaki değişmeler

Aile ve akrabalık ilişkilerinde değişmeler

Gelenek göreneklerin değişmesi

Eğitim kurumundaki değişmeler

Sanattaki değişmeler

Kitle iletişim sistemlerinin değişmesi

Dildeki değişmeler

2. 1. Kültür nedir?

Kültür sözcüğü Latince *cultura* sözünden gelmektedir. Latince, "colere", sürmek, ekip-biçmek; "cultura" ise Türkçe'deki "ekin" karşılığında kullanılır. Culture sözcüğü XVII. yüzyıla kadar Fransızca'da aynı anlamda kullanıldı. İlk kez Voltaire, Culture sözcüğünü, insan zekâsının (esprit) oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi anlamında kullanmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın ilk çeyreğinde, Fransızlar ve İngilizler, uygarlık (civilisation) sözcüğünü kültüre tercih ediyorlardı.

Marx kültürel muhtevanın son derece kapsamlı bir tanımını şöyle veriyordu:

Kültür, doğanın yarattıklarına karşılık, insanoğlu'nun yarattığı her şeydir.

Kültür sözcüğü dört ayrı anlamda kullanılır:

1- Bilim alandaki kültür: Uygarlıktır

2- Beşeri alandaki kültür: Eğitim sürecinin ürünüdür

3- Estetik alandaki kültür: Güzel sanatlar

4- Maddi(teknolojik) ve biyolojik alandaki kültür: Üretme, tarım, ekin, çoğaltma ve yetiştirmedir (GÜVENÇ, 1999: 96-97).

Kültür kavramını tanımlayanlar ve inceleyenler çoğunlukla filozoflar, eğitimciler, sosyal-beşeri bilimciler ve antropologlar olmuştur.

Sapir'e göre sosyal miras ve gelenekler birliği olarak kültür, varlığımızın yapısını ilişkilerini belirleyen, sosyal bir süreçle öğrendiğimiz uygulama ve inançların, maddi ve manevi öğelerin birliğidir.

Linton'a göre hayat yolu ya da biçimi olarak kültür, bir toplumun tüm hayat biçimidir

Marquet'ye göre kültür, bir grubun yaşama biçimidir.

Sorokin'e göre idealler, değerler ve davranışlar olarak kültür, sosyal kültürel evrendeki açık seçik eylemlerin ve araçların ortaya koyduğu ve nesnelleştirdiği anlamlar, değerler ve kurallar, bunların etkileşim koyduğu ve nesnelleştirdiği anlamlar, değerler ve kurallar, bunların etkileşim ve ilişkileri, bütünleşmiş ve bütünleşmemiş gruplarıdır.

Sumner ve Keller'e göre çevreye uyum olarak insanların içinde bulunduğu yaşam koşullarına uyumlarının toplamı, onların kültürüdür.

Tozzer'e göre geniş anlamda eğitim olarak kültür, toplumsal olarak öğrenilen ve aynı yoldan yeni kuşaklara aşılanan davranış örüntüleri ya da kalıplarıdır.

Benedict'e göre bireysel psikoloji olarak kültür, büyütülerek bilimsel ekrana yansıtılmış bireysel psikolojidir.

Winston'a göre oluşumu ve kökeni yönünden kültür, sosyal etkileşimin ürünüdür.

Wissler'a göre düşünüş olarak kültür, belli bir düşünceler sistemi ya da bütünüdür.

White'a göre simge (sembol) olarak kültür, maddi öğelerin, davranışların, düşünce ve duyguların, simgelerden oluşan simge (sembol)'lere dayalı bir örgütlenmesidir.

Kültür, yukardaki tanımların hepsidir; ancak tek tek hiç biri değildir. Bütüncü belki de en iyisi Tylor'a olan şu tanımlamadır:

Kültür, ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür.

Kültür, içgüdüsel ve kalıtımsal değil, her bireyin doğduktan sonraki yaşantısı içinde kazandığı alışkanlıklar, davranış ve tepki eğilimleridir. (GÜVENÇ, 1999: 100-101)

2.2. Kültürel Değişme Nedir?

Kültür değişir. Değişme, uyum yoluyla gerçekleşir. Gerçi doğal koşullar kültürel özellikleri belirleyecek kadar etkili ya da güçlü değildir ama kültürler, zaman boyutu içinde, doğal çevreye uyum gösterirler. Kültürler, yayılma, ödünç

alma, öykünme vb. yollarla komşularına da benzerler; ayrıca, kültürel sistemi oluşturan bireylerin biyolojik ve psikolojik istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde uyum gösterirler. Koşullar değiştikçe, geleneksel çözüm yollarının sağladığı doyum düzeyi de azalır veya değişir. Yeni ihtiyaçlar ortaya çıkar ve bunlar bilinç düzeyine yükselir. Bu ihtiyaçları karşılayacak, sorunları çözecek deneme ve düzeltmeler yapılır, yeni kurum ve kuruluşlara gidilir (GÜVENÇ, 1999: 103).

3.1. İki Dillilik Nedir?

Toplumsal hayatın temel ve vazgeçilmez bir unsuru dildir. Herkes, bireyler olarak, yaratmadığı dilleri konuşur ama hepsi dili yaratıcı bir biçimde kullanır (GİDDENS, 1994: 18). Ortak bir dil, iç ve dış gruplar arasına hem sınırlar koyar hem de sınırları kaldırır, grupları aynılaştırıp bir araya getirir. Grubun tek bir vücut olarak var olabilmesi ve devamlılığını sağlar (BALIM-AYDINGÜN, 2003: 236).

Bir de insanların bir arada yaşama zorunluluğu, dil ilişkilerinin temelini oluşturur. Farklı dillere sahip olan insanlar, bir arada yaşamak zorunda kalınca veya çeşitli sebeplerle münasebette bulununca karşılıklı olarak dilleri birbirinden etkilenir. Geçmişteki savaşlar, göçler, kültürel etkileşimler, aynı medeniyete dahil olma gibi sebeplerle birlikte günümüzdeki teknolojik gelişmelere bağlı olarak iletişim araçlarının yaygınlaşması dil ilişkilerini hızlandırmıştır. Başka dillerden etkilenmeyen, tamamen saf halde bulunan bir dilin varlığı düşünülemez. Her dilin bünyesinde, mutlaka başka dillerden alınmış unsurlar görülür (ALKAYA, 2007: 41).

Dünya Dilleri şöyle tasnif edilir:

1- Doğal Diller:

Bunlara ana dilleri demek de mümkündür. Kendi doğal şartları içinde doğup gelişen bu dillerin, toplumun zihinsel ve sosyo-kültürel dünyası ile sıkı bir bağı

vardır. Sesbirim, biçimbirim, sözcük ve cümle gibi dilin temel birimleri bakımından bu diller özgün özelliklere sahiptirler. Aynı zamanda bu diller bir toplumu millet hâline getiren temel kültür değerlerinin de başında yer alırlar.

Ortak (standart) diller, ortak dillere dayanan yazı dilleri, lehçe ve ağızlar, bu dil alanı içinde bulunurlar. Ayrıca doğal dillerin çeşitli şekillerde karışması ile oluşan ve "karma dil" denilen diller de vardır.

2- Yapma Diller:

Bir ya da daha çok kişinin, çeşitli dillerin söz varlığından ve kurallarından yararlanarak yaptıkları dillerdir. Bu tür diller, farklı dillerle konuşan insanların anlaşmazlık sorununu gidermek amacıyla yapılmışlardır. Bilinen ilk örneği Mehmet Muhiddin tarafından yapılan ve 1580 tarihli bir mecmuada özellikleri gösterilen Balibilen adındaki dildir. Daha sonra dünyada 500 dolayında yapma dil denemesi olduğu bilinmektedir. Volapük, İdo, Universal ve Occidental gibi örnekleri arasında en tanınmışı Esperanto'dur.

3- Özel Diller:

Belli bir sosyal grup arasında oluştuğu için "sosyolekt" terimi ile ifade edilen bu dillere "grup dili" ya da "özel dil" denmektedir. Sosyolekt "bireyüstü dil dizgesinin, bir dilbirliğinin üyelerinden bir grup tarafından karakteristik kullanılışı" biçiminde tanımlanmaktadır. Kimi meslek mensupları, sosyal ve siyasal gruplar ile yaş grupları arasında böyle diller oluşabilmektedir.

Bir gruba mensup kimselerin, kelimelerin yapı ya da anlamlarını değiştirerek oluşturdukları diller de vardır. Bunlara "jargon" diyoruz. Jargonlar da özel diller arasında yer alır. A. Caferoğlu'nun ilk defa tespit ettiği "Erkilet

çerçilerinin gizli dili" ya da "kuş dili" olarak bilinen ve çeşitli şekilleri olan anlaşma araçları jargon örnekleridir.

Argoyu da özel diller arasında değerlendirmek mümkündür. “Argo”, çeşitli grupların kendi aralarında anlaşmayı sağlamak için ortak dilin kelimelerine farklı anlamlar yükleyerek oluşturdukları, sanatlı, nükteli bazen de kaba ve müstehcen dildir.

İnsanlar topluluklar hâlinde yaşarlar. Toplu hâlde yaşayan insanlar arasında bildirişim kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Nitekim dil de insanın bu ihtiyacından doğmuştur. Aynı toplumun üyeleri arasında iletişim ve bildirişim nasıl bir ihtiyaç ve gereklilikse, topluluklar, milletler arası iletişim ve bildirişim de bir ihtiyaçtır. Tarihte aynı coğrafyayı paylaşan, iç içe ya da yan yana yaşayan topluluklar arasında, komşuluk, ticaret, turizm ve kültürel ilişkiler dolayısıyla dil ilişkileri de gerçekleşmiştir.

Diller arası ilişkide, her dil, bir diğerinden çeşitli unsurlar alır veya verir. Bu alış verişin temelinde ise iki ana öge vardır: "İhtiyaç/bilgi" ve "moda/özenti". Bir dil diğer dillerden ihtiyacı dolayısıyla "bilgi alıntıları" yapabilir. Bilgi alıntıları alıcı dile yeni bir kavram getirir. Bu yüzden de genellikle kalıcı olurlar ve girdikleri dilin söz varlığı içinde uzun süre yaşayabilirler. Moda ve özenti alıntıları ise, bir ihtiyaçtan kaynaklanmayan ve alıcı dilin kavram dünyasına fazla bir şey katmayan alıntılardır. Bu tür alıntılar uzun ömürlü olmazlar, genellikle kısa bir süre içinde kullanımdan düşer ve unutulurlar.

Diller arası ilişkide alıntının yönü, genellikle, üst kültürden alt kültüre, yönetenden yönetilene, merkezden taşraya, üretenden tüketene doğrudur. Bu esaslar içinde alıntıları kaynakları bakımından üç bölüme ayırmak mümkündür.

Ödünç Kelimeler: Daha çok aynı dil ailesi ya da aynı dilin çeşitli katmanları arasındaki iç alıntılardır. Bu tür alıntılarda alınan kelimeler ses, şekil ve anlam yönünden hiçbir değişikliğe uğramazlar. Dillerin beslendiği bu kaynaklar "dillerin hayat damarları" olarak değerlendirilir.

Melez Kelimeler: Bunlara dış alıntılar diyoruz. Alıntıların en yaygın biçimidir. Bu tür alıntılarda, alınan kelimelerin ses ve anlam yapılarında değişiklikler olur; genellikle alıcı dil onu kendi yapısına uydurur: narduban > merdiven, skala > iskele gibi.

Anlam Aktarması: Alıntılardaki yerleştirmenin "en uç" noktasını oluşturan bu tür alıntılarda, kelimenin anlam yapısı alıcı dilin kendi unsurlarıyla karşılanır. Cold war = soğuk savaş, le mur du son = ses duvarı, prendre du soup = çorba almak (BURAN, 2005:79-80)

Günümüzde genellikle iki ya da daha çok dilin çeşitli tarihî, coğrafî, siyasî ve kültürel sebepler ile karışmasından meydana gelen bazı karma dillerin varlığını biliyoruz. "Karma dil", "vernaküler" ya da "sınır dilleri" denilen bu tür dillere, batılı araştırmacılar niteliğine ve gelişme düzeyine göre, "Sabir", "Pidgin" ya da "Creol' adını vermektedirler.

Karma dil kavramını Mehmet Hengirmen, "Çeşitli toplumsal etmenler sonucu iki veya daha fazla dilden alınan ögelerin ortak kullanımına dayanan, zamanla kendilerine özgü bir yapı kazanmış olan diller" şeklinde; Ahmet Topaloğlu; "Genellikle medeniyet bakımından alt seviyede bulunan toplulukların, ilişki kurdukları üst seviyedeki milletlerin dilinden aldıkları türlü ögelerle meydana getirdikleri dil"; Atakan Altınörs, "Kültürler arası etkileşim yoluyla, iki ya da daha fazla dilden alınan öğelerin ortak kullanımına dayanan ve zamanla kendine özgü bir

yapı kazanmış olan dil" ; Zeynep Korkmaz ise "Çeşitli dillerin karışmasından oluşan dil; daha kolay anlaşabilmek amacıyla, aşağı bir uygarlık düzeyinde bulunan toplulukların ilişkide bulundukları veya bir arada yaşadıkları üstün uygarlıktaki toplulukların dillerinden aldıkları türlü ögelerle meydana getirdikleri karma dil" biçiminde açıklamaktadır (BURAN, 2005:81).

İki dillilik (bilingualism), insanın çesitli sebeplerle ve değişik şartlar altında birden fazla dili edinmesi, kullanması veya ikinci bir dili ana diline yakın düzeyde öğrenmesi olarak tanımlanmaktadır.

Türkçe Sözlük'te de iki dillilik "1. İki ayrı dile sahip olma veya iki ayrı dili okuyup yazma gücünde ve becerisinde olma. 2. İki dilin bir arada konuşulduğu bölge veya ülke" şeklinde açıklanmaktadır (ALKAYA. 2007:42).

Dilbilimsel açıdan ise iki dillilik, dilin öğrenildiği zamana, öğrenim koşullarına, iyi bilinme seviyesine ve iki dil arasındaki ilişkiye göre dört etmen altında sınıflandırılmaktadır. Şimdi bu sınıflandırmalara kısa bir göz atalım.

1. Zaman ile kastedilen, ikinci dilin öğrenilmesine ne zaman, hangi yaşta başlanıldığıdır. Genel olarak zaman etmeni açısından iki ayrım yapılır: ikinci dilin doğumdan itibaren anadiline paralel bir şekilde öğrenilmesi (*synchron*) ya da ikinci dilin daha sonra öğrenilmesi (= *konsekutiv*).

2. Öğrenim şartları ikinci dilin kurumsal bir destekle mi, yani okulda veya herhangi bir kursta mı (= *gesteuert*) yoksa kurumsal bir destek olmadan mı (= *ungesteuert*) öğrenildiğini içerir.

3. İkinci dili konuşma ve bilme derecesi geniş bir yelpaze gibi değişik seviyeler içermektedir. Bir insanın iki dillilik seviyesi belirlenirken, bu seviye, her iki dili de çok iyi bilmesinden, ikinci dili pasif, yani sadece okuyabilir olması

durumuna kadar çeşitli dereceleri kapsar. İlk önce her iki dili de iyi bilme ve konuşma durumu (= *additiv*) ile zamanla ikinci dilin anadilin yerini alması, anadilin zayıf kalması (= *subtraktiv*) durumu arasında bir sınıflandırma yapılmaktadır.

Hem anadili hem ikinci dili iyi bilme durumu da yine değişik derecelere ayrılır. Her iki dili de akademik seviyede çok iyi bilmeye, yani sadece anadilini konuşan bir dilli bir insanın anadili seviyesine eş tutulacak bir seviyeye – ki bu seviyeye ulaşmak hemen hemen imkânsızdır –simetrik, yani birbirine eş durum (*symmetrisch*) denilir. Diğer durum ise, her iki dil de iyi bilinip, ama duruma ve konuya göre bir dilin diğer dile daha üstün olmasıdır. Bu duruma da dengeli (= *balanced*) veya eş seviyede olmama (=*asymmetrisch*) denilir. Diğer bir olgu da iki dilin bir arada kullanılmasıdır (= *codeswitching*).

Her iki dili de yarımyamalak bilme veya bilmeme (=*Semilinguismus*) diye adlandırılan olgudur.

4. İki dil arasındaki ilişki: Eğer konuşulan anadil ve anadile eşgüdümle azınlık kültürü tutulan, öğrenilmesi istenilen "prestij" sahibi bir dil ve kültür değilse, bu durum çocukların anadillerini algılamalarını olumsuz etkilemekte ve hatta anadilini konuşmayı reddetmelerine bile neden olmaktadır. Bazen de tam tersi olur (ROLFFS, 2009:7).

Bir insanın iki dilli olarak yetişmesi, özellikle başka milletlerden, ana dilleri farklı ana babaların çocuklarında görülmekte; ayrıca, yabancı ülkelerde çok uzun süre o ülke halkıyla sıkı ilişkiler içinde yaşayanlarda, iyi bir yabancı dil öğrenimi görerek bunu uygulama imkânı bulanlarda, herhangi bir yerdeki azınlıkların dilinde, resmi dili aynı olan ülkelerde, kısacası, birden fazla dilin öğrenilip kullanılması durumunda ortaya çıkmaktadır. Dilbilimci ve ruhbilimciler, iki dillilikte her zaman

için dillerden birinin ana dili olduğunu, bunun, çocuğun bilinçaltına indiğini belirtmektedirler.

Çok dilliliğin sonucu olarak ortaya çıkan kod ya da düzenek kaydırımı "iki dilin alternasyonu" tek söylem, tümce ya da kurucu içinde iki dilin kullanılması" ya da "baskın ve temel bir kodun kullanılması sırasında konuşucunun ara sıra ikinci bir kodu kullanması" ya da "iki dil bilgisi sistemine ya da alt sistemine ait olan konuşma kalıplarının aynı söylem içerisinde yan yana sıralanması" şeklinde tarif edilebilmektedir (KİLLİ, 2004:166).

Türk dünyasının tamamı göz önüne alındığında, bugün dünya Türklüğü içinde Türkiye Türklerinin dışında, diğer Türk boylarının tamamının iki dilli olduğu görülmektedir. Dünya üzerindeki Türkler, kendi ana dillerinin yanı sıra, yaşadıkları yerlere bağlı olarak, Rusça, Arapça, Farsça, Çince, Bulgarca, Yunanca, Sırpça, Almanca, Fransızca, İngilizce gibi bir dili, ikinci dil olarak kullanmaktadırlar. Bu durum da bu bölgelerdeki Türkçeyi daha çok yabancı dillerin tesirine maruz bırakmakta, hatta Türkçenin zamanla ikinci plana atılmasına yol açmaktadır (ALKAYA, 2007:42).

II. AHISKA TÜRKLERİNDE SOSYAL YAPI (TOPLUMSAL YAPI)

2.1. Ahıska Türklerinde Sosyal Statüler

Ahıska Türklerinin toplumsal yapılarında yer alan sınıflar şunlardır:

1- Köyde ya da şehirde en zengin sınıf (Ağalar, Begler)

2- Orta Seviyedekiler

3- Fakirler (Fuharalar)

4- Rençperler (Nökerler)

1. Ağaların büyük toprakları, büyük evleri, hayvan sayısı çoktu. Tahıl, mısır, yulafla ambarları doluydu. Arazilerini eken, mallarına bakan, ev işleriyle ilgilenen nökerlerdi. Ağanın oğlu, kızı sadece ağanın kızıyla ya da oğluyla evlenebilirdi.

2. Orta seviyedekiler bir kaç manda, koyun, sığıra sahiptiler. Arazileri fazla değildi.

3. Fakirler başkaların arazilerini kiralayıp toprağı işlerlerdi. Sonra ekilip biçilenin yarısını arazi sahibiyle paylaşırlardı.

4. Nökerler soyluların ayırt ettikleri saray, ahırda ya da kilerde yaşayıp yiyecek ve giyecek karşılığında ağalara çalışırlardı (DEVRİŞEVA, R.).

Gördüğümüz gibi Ahıska Türklerinde sosyal tabakalaşma olayı yoktu ancak toplum ekonomik güce göre çeşitli sosyal sınıflara bölünmüştü.

1917 Sovyet İhtilali ile birlikte bütün Sovyetler Birliğinde sosyal tabakalaşma ve sınıflar ortadan kalktı. Bütün Sovyetler Birliği vatandaşlarına aynı haklar tanınmaya başlandı. Ahıska Türklerinin zenginleri (ağalar) ve rençperler (nökerler) sınıfı da ortadan kalktı.

Ahıska'nın Asmiza, Hırtız vb. kentlerdeki toplumlar taşradaki toplumları kenlerd inden "köylü" diyerek ayırırlardı. Şehirliler sınıfı genelde şehirlilerle evlenirlerdi.

Kazakistan'a sürgün edilen Ahıska Türklerinin arasında bir sınıf ayrımı yoktu. 1944'deki sürgünden sonra Ahıska'daki ilçelerin köyleri farklı bölgelere yerleştirildiği için Ahıska Türkleri tanımadıkları birisine "Nerelisin?" diye sorarlar. Cevap da Ahıska'daki kendinin ya da babasının ve ya büyük dedesinin oturduğu köyün ya da şehrin ismi olur: Zürzel'li, Hırtız'lı, Asmiza'lı, Panaket'li, Cağısman'lı, Hogam'li, Abastuban'li, Aragel'li vs. Evli kadın kısmına "Nerelisin?" diye soru sorulunca "Kendim Hırtız'lıyım, Zürzel'lerin geliniyim ya da karım/kocam Zürzel'li" cevabı alınır. Genelde şehirli birisinin eşi herhangi bir köylü olsa konuşmalarda köyün ismi söylenmez sadece "Karısı/kocası köylü" (kövli) derler.

Bugüne kadar Hırtız şehrinde doğanlar ve onların soyundan gelenler genelde Hırtız'lılarla evlenirler. Soyda sadece Hırtız'lılarla evlilik olmuşsa onlara "Acı Hırtız'lılar" (başkalarıyla karışmamış anlamına gelir) denilir (DEVRİŞEVA, R.).

2.2. Nüfus

Sovyetler Birliği yöneticileri 1935-1936 yıllarından itibaren Ahıska Türklerini "Türk" yerine "Azerbaycan"lı olarak adlandırmaya başladılar. 1940'tan itibaren bazı Ahıska Türklerinin soyadlarında Rusça soyad kökleri "ev", "eva" yerine Gürcüce soyad eki "idze", "adze", "dze" ekleri görünmeye başladı. Bu yüzden Ahıska'da 1944'e kadar ne kadar Türk bulunduğunun tespiti yolunda sağlıklı bilgilere ve istatistiklere ulaşmak mümkün değildir. (DEVRİŞEVA, 2006:3; DURSUNOVA, T.).

Devlet Savunma Komitesi başkanı J. Stalin'in 31 Temmuz 1944 tarihli kararı ile Orta Asya'ya sürgün edilen Türk, Kürt, Hemşinlerin sayısı toplam olarak 86.000 idi (BADALOV, 2004:201). 1944'te 220 köyde oturan Ahıska Türklerin nüfusu 115.000 idi (TAŞDEMİR, 2005:32). 1926 nüfus sayımına göre Ahıska Türklerinin nüfusu 137.921'den çoktu (AVŞAR, TUNÇALP, 1995:9).

1970 yılında 78.513, 1979 sayım sonuçlarında da 92.689 olarak açıklanan "Türk" nüfus 1989 sayımlarında 207.369'çıkmıştır (BUNTÜRK, 2005:284). Bazı kaynaklarda 1989'da Ahıska Türklerinin sayısı 207.500 idi (TAŞDEMİR, 2005:32).

Sürgünden sonra Ahıska Türkleri Kazakistan'ın Çimkent, Cambıl ve Almatı vilayetlerinde yerleştirildiler. Sonra Türkistan bölgesine de göç ettiler. Şu ana kadar bu bölgelerde yoğun olarak oturmaktadırlar.

Şu an Kazakistan'da 15.000.000 nüfus içinde Ahıska Türklerinin sayısı yaklaşık 180.000'dir (BADALOV, 2004:34). Başka kaynaklara göre nüfus sayısı 220.000'den çoktur. Cambıl vilayetinin Merke ilçesinde 8.000 Ahıska Türkü oturmaktadır (OSMANOV, 2006:10).

Sonuç olarak Ahıska Türklerinin Kazakistan'da nüfusu artış göstermektedir. Sürgün sırasında Ahıska Türklerin çoğu yolda açlıktan, soğuktan, bakımsızlıktan öldü, özellikle çocuklar hayatlarını kaybettiler. Kazakistan'da köylerde yavaş yavaş ebeler ortadan kalkmakta ve kadınlar doğumu hastanelerde yaptıkları için çocukların ölüm oranı azalmaktadır.

2.3. Eğitim

Ahıska, eskiden beri kültür ve eğitim merkezlerinden biri olarak bilinmektedir. Burada çağdaş ve yeni usulle eğitim veren okulların da önemli geçmişi vardır.

Bu dönemde Tiflis vilayetine bağlı Ahıska kazasında ilk okul açılan köy ve kasabalar: Azgur, Okam, Hırtız, Adigön, Varhan, Oşora, Sinis idi (GOCAYEVA-MEMMEDOVA, 2009:14).

Azgur modern okulu, 1881 yılında açılmıştı. Bu, Tiflis vilayetinde Borçalı kazasının Gızılhacılı köyünde 1886 yılında açılmış okuldan sonra ikinci Türkçe okuldur. Bu okulda önce Hüseyin Efendiyev, sonra Mirza Hüseyin Hasanzade müdür olmuşlardı. Şeriat ve Türkçe derslerini Ömer Faik Numanzade okutmuştu.

Okam okulu, 1881'de faaliyete geçmişti. Statik raporlarda bu köyde 1887 yılında 714 Türk nüfusu, 1903 yılında 76 Türk ailesi kayda geçmiştir. Bu okul, uzun süre faaliyet gösterememiş, öğretmensizlik dolayısıyla kapanmıştı.

Hırtız köyündeki (Hırtız köyünde oturan Ahıska Türkleri onu şehir sayarlar) okulun tarihi 1885'dir. Bu okulun faaliyeti, köyün yerlilerinden Mehmet Ağa Mustafayev'in adıyla sıkı sıkıya bağlıdır.

Adıgön okulunun açılış yılı 1895'tir. Bu okul da öğretmen ve öğrenci problemiyle karşılaşmıştır.

Varhan okulu 1897'de Ahıska'da açılan üç okuldan birisidir. Onun teşkilinde öğretmen Mirza Habib Alizade önemli rol oynamıştı.

Oşora okulu da 1897 açılmıştır. Bu okul kısa süre sonra faaliyetine ara vermişti.

Sinis okulunun da açılış yılı 1897'dir. Bu okulu Sinisli Halay Sultan Muradov teşkil etmişti.

Ahıska'da yeni usul okulların yanı sıra, Müslüman mescit mektepleri olan medreseler de faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Bu mekteplerin çoğu Borçalı ve Ahıska kazalarındaydı. Bu mekteplerin düzgün bir programı olmamış, onlara yerli

mollalar nezaret etmişlerdir. Bu mekteplerde Kuran okuma, Arap alfabesi, Fars ve Arap dillerinin sarf-nahiv bilgileri (dil bilgisi) ve edebiyat öğretilmiştir.

1905 yılında Tiflis'te, Tiflis kazasının Sığnak kazasının, Telav kazasının, Borçalı kazasının, Ahıska ve Ahılkelek kazalarının Türklerle meskun köylerinde Sünni mescit mektepleri (toplam 106) mevcuttu (GOCAYEVA-MEMMEDOVA, 2009:14-16).

1917'ye kadar Rus çarı II. Nikolay zamanında zengin Ahıska ailelerinin (ağalar, begler) erkek çocukları Sant-Peterburg, Tiflis, Gori vb. Rus İmparatorluğu'nun büyük şehirlerindeki yüksek okul (seminarya) ve yüksek liselerde (gimnazya) eğitim alırlardı. Bazıları 6-17 yaş arasında okuyorlardı. 23 yaşına kadar okuyan da vardı (MAZLUMOVA, Ş.).

1918'de 15 Türkçe okul mevcuttu ve bunun da yalnızca 10'u faaliyetteydi. 1919'da 21 okul Türkçe tedrisat yapıyordu. Bunlardan 12 okul Ahıska va Ahılkelek kazanlarındaydı, ancak hiç birinde faaliyet yoktu. Bir kısmında Ermeni-Gürcü çatışmalarından dolayı, bir kısmında da muallimler olmadığından eğitim sürdürülemiyordu. Tabii olarak bu okulların bir kısmı ya bina ya da öğretmen yokluğu dolayısıyla faaliyete başlayamıyordu.

1919 yılında Gürcistan'da 87 yeni okul açılması planlanmışsa da, Borçalı, Ahıska ve Ahılkelek kazalarındaki mevcut okulların yenilenmesi tercih edilmişti.

1920-1921 öğretim yılında Gürcistan'da Türklere ait 31 aşağı dereceli anaokulu vardı ve bu okulların 4'ü Ahıska kazasındaydı.

Azgur okulu 1920 yılı şubat ayından ilköğretim (iptidai) okulu olarak yeniden faaliyete başladı. Okula 70 öğrenci alındı. Burada Türkçe dersini Molla Abnur Kadiroğlu okutuyordu. Ahıska yüksek dereceli iptidai okulu bünyesinde

Gürcü-Müslüman (Gürcü-Türk) aşağı dereceli ilkokulu da olmuş ve burada dersler iki dilde okutulmuştu.

1921'dan sonra Sovyet Birliği tarafından Ahıska'da Ahıska Türklerinin yaşadığı bütün köylerde okul açılmıştı. Ahıska, Adıgön, Ahılkelek şehirlerinde eğitim meslek yüksek okulları (Pedagoji tehnikum) açılmıştır (GOCAYEVA-MEMMEDOVA, 2009:16-17).

Eğitim meslek yüksek okulları (Pedagogiçeskiy tehnikum) mezunları kendi ilçesine bağlı bir köyde (kimya, fizik, dil ve edebiyat vs.) öğretmenlik yaparlardı (DEVRİŞEVA, R.; VEYSELOĞLU, 2005:7). Genelde bu okulları erkekler bitirirdi. Kızlar çok nadiren okurdu.

Ahıska'da 1935-1936 yıllarından itibaren Ahıska Türklerinin okullarında Azerbaycan Türkçesinde eğitim verilmeye başlandı (AVŞAR, TUNÇALP, 1995:9).

1940'tan itibaren okullarda Ahıska Türklerini Gürcüce okutmaya başlandı (DURSUNOVA, T.). Bazen okullarda oğretmenler Azerbaycan Türkleri idiler. Derslerde Azerbaycan Türkçesi ve Gürcüce karıştırıp ders anlatırlardı. Bir ders Kürtçe de verilirdi (DEVRİŞEVA, 2006:56).

Aspindza ilçesine bağlı olan Zürzel köyünde muhtarlık (selsovet) olduğu için 1-10'a kadar sınıf okutuluyordu. Komşu köylerde sadece 8 sınıfa kadar olduğu için okula devam etmek isteyenler Zürzele gelirlerdi. II. Dünya savaşından başlayarak Zürzel'de yoksulluk nedeniyle bir Ahıska Türk kız çocuğu 20-30 Gürcü çocuğuyla ana okula devam ediyordu (DURSUNOVA, T.).

Mezun olan erkek çocukları genelde Ahıska, Adıgön, Ahılkelek şehirlerinin kolejlerinde okumaya devam ederlerdi. Bazıları Tiflis'te okurlardı. Genelde Pedagoji koleji mezunları kendi ilçelerine bağlı bir köyde (kimya, fizik, dil ve edebiyat vs.)

öğretmenlik yaparlardı (GOCAYEVA-MEMMEDOVA, 2009:17; DEVRİŞEVA, R.; VEYSELOĞLU, 2005:7).

Ahıska'da Azerbaycan Türkçesinde ve Gürcüce eğitim gören Ahıska Türkleri sürgünden sonra Kazakça ve Rusça eğitim verilen okullarda okumaya başladılar. Ahıska'dan gelen 12-15 yaşındaki kızlar okula devam etmediler. Çünkü aileler yeni bir ortamda kızın okula gidip gelmesini hoş görmüyorlardı (DEVRİŞEVA, 2006:56).

1940'ların ortasında genelde köylerde Kazakça ve Rusça okutulurdu, küçük şehirlerde Rus okulları olurdu. 1957'de Kazakistan'da 8.761 okul içerisinde 3.197 okul Kazakça eğitim veriyordu. 1987'da ise 8.728 okul içerisinde 2.490 okul Kazakça, 6.238 okul Rusça eğitim vermeye devam ediyordu (HASANOV, 1987:18).

Çimkent, Türkistan, Taraz bölgelerinde 1960'lardan itibaren Özbeklerin oturduğu yerlerde Özbek okulları açılmaya başladı. Özbeklerle bir köyde yaşayan Ahıska Türkleri de Özbekçe okullara giderlerdi.

Almatı eyaletinde özellikle Almatı'ya bağlı Drujba adlı kazada Uygurlar yoğun bir şekilde oturdukları için Uygurca okul açılmıştır.

Kazakistan'ın Kuzey tarafında Almanların sayısı başka milletlere göre yoğun olduğu için Alman dilinde eğitim veren okullar açılmıştır.

Genelde yüksek okullar (tehnikum, uçileşe) ve üniversiteler (enstitü) Rusça eğitim veriyordu. Liseden sonra tahsiline devam etmek isteyen Ahıska Türkleri yüksek okullara ve üniversitelere başvurmaya başladılar. Kazakça ve Özbekçe okulu bitirenlerden bazıları Rusçaları iyi seviyede olmadığı için yüksek okulları ve üniversiteleri kazanamıyorlardı.

1950 yıllarında yüksek okullarda (tehnikumlarda) Ahıska Türk erkekleri okumaya başladılar. Kızlar nadiren okurdu. Okuyanlar ziraat, hayvan sağlık teknisyeni, diş protez, öğretmenlik vs. bölümlerini bitiriyorlardı**.** Mezun oldukları zaman bazen doğrudan, çoğu zaman ise çalışarak açık öğretimde 3. sınıfa geçiyorlardı.

1950'lerin sonlarından itibaren Ahıska Türkleri üniversitelerde (enstitülerde) okumaya başladılar. Bunun içinde fizik, kimya, hukuk, tıp, matematik vs gibi bölümler vardı (ATTİADA, 30-33; DEVRİŞEVA, R.).

1960'larda Kazakistan'da Ahıska Türk genç kızları tezgâhtarlık yüksek okullarında (kooptehnikumlarda) okumaya başladılar. 1970'lerin sonlarından itibaren çoğu Tıp, Pedagoji yüksek okullarını, enstitüleri bitirmeye başladılar.

1991'de Kazakistan bağımsız bir devlet olunca Rusçaya göre daha çok Kazakça eğitim verenler okullar, bölümler ve yüksek okullar, üniversiteler açılmaya başladı. Özellikle özel liseler, kolejler, liseler ve üniversiteler açıldı. Üniversitelerde en çok iktisat, işletme, uluslar arası ilişkiler, yabancı diller bölümleri açıldı.

1991'den itibaren Kazakistan'ın 40 ortaokulunda Ahıska Türklerinin okuduğu okullarda Türkiye Türkçesi dersi Ahıska Türkü öğretmenler tarafından okutulmaktadır. Kazakistan Ahıska Derneğinde Türk dili öğretmenlerinin toplantıları düzenlenmektedir (AHISKA, 2003:3, ALİ, 2007:2).

Kazakistan'da 24 Kazak-Türk Lisesi, 4 Kazak-Türk Üniversitesi faaliyet göstermektedir. Onların içinde 1995'te Almatı şehrinde açılan Süleyman Demirel Üniversitesi ve Türkistan'daki Yesevi üniversitesinde Ahıska Türkleri okumaktadırlar.

1995'ten itibaren Türkiye Cumhuriyeti ve Kazakistan'daki Ahıska Türklerinin Medeniyet Merkezi arasındaki anlaşma sonucunda her yıl yirmi kişi lisans ve beş kişi yüksek lisans öğrencisi olarak Türkiye üniversitelerine okumaya gelmektedir (AHISKA (5), 2005:8). 1990'ların sonlarından itibaren Ahıska Türkleri Kırgızistan'ın Bişkek şehrindeki Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinde de okumaktadır.

2000'lerde üniversitelerde okuyan Ahıska Türklerinin sayısı 1990'lara göre daha çok olmuştur.

1990'ların ortasında Almatı vilayetinde özel tıp yüksek okulları açılmaya başladı. Buralarda sağlık memurluğu, diş hekimliği, ebelik, hemşirelik, eczacılık gibi bölümler bulunmaktaydı (BEİSOVA, 2004:4, ŞERBAKOVA, 2006:10.). Bu kolejlere okumaya giden Ahıska Türklerinin ve evli ev hanımlarının sayısı yıldan yıla çoğalmaktadır.

1990'lı yılların sonlarında Kazakistan'da faaliyete geçen Kazak-Türk liselerinde orta okul 2.sınıftan sonra Ahıska Türk çocukları okumaya başladı.

2000'lerin başlarında bazı Ahıska Türkleri çocuklarını Kazak anasınıflarına veriyorlardı.

2006'da Almatı vilayetinin köylerinde Slav kökenli öğrencilerin sayısı bir anaokulu sınıfını doldurmayınca Rus sınıflar yerine Kazak anaokul sınıfları açıldı. Ahıska Türk çocukları Kazakça okumaya başladılar.

Sonuç olarak 1917'ye kadar Ahıska Türklerin arasında geleneksel okulu biterenlerin sayısı fazla değildi çünkü okulların sayısı azdı. Sovyetler Birliği kurulduktan sonra okullar sürekli çalışmaya başladı. Sovyetler Birliği kurulduktan sonra Ahıska Türkleri Gürcistan-Türkiye sınırını geçip Türkiye'ye göç ediyorlardı.

Sonra sınırlar kapandı ve sıkı asker korumasının altına alındı. Ahıska Türkleri geceleri sınırı geçmeye başladılar. Ruslar kimi yakalasalar hapishaneye atıyorlardı. Ahıska Türkleri Türk olduklarını unutup Türkiye'ye kaçmasınlar diye 1935-1936'da Ahıska'da Azerbaycan Türkçesinde eğitim verilmesine karar verildi. 1940'ta Azerbaycan Türkçesinde okuyan Ahıska Türklerinin yine de kendilerinin Osmanlı Türkleri olduklarını unutmadıkları için Ahıska Türklerine Gürcüce eğitim verilmeye başlandı. Ahıska Türklerinin Türkiye'yi unutmayacaklarını anlayan Stalin, Orta Asya'da başka milletlerle karışsınlar diye Ahıska Türklerini Orta Asya'ya sürgüne gönderdi (DURSUNOVA, T.)

Ahıska'da okulları bırakan Ahıska Türkleri Kazakista'da Kazak ya da Rus okullarında daha sonra yüksek okullara ve üniversitelere devam ettiler. Ahıska Türk ailelerinin çoğu yeni tanımadıkları yerlere geldikleri için kızlarının okullarda okumalarına izin vermediler. SSCB'de 1950'lerden itibaren ekonomi, teknoloji, iletişim araçları hızlı gelişmeye başladı. Bu yüzden genç Ahıska Türk erkekleri ile beraber yavaş yavaş kızlara da ilkokuldan sonra okumaya izin verilmeye başlandı.

1991'den itibaren batılılaşma, modernleşme ile beraber Ahıska Türk gençlerinin arasında yüksek okullar, üniversiteler bitirenlerin sayısı yıldan yıla çoğalmaya başladı.

2.4. Aile

Ailenin şekli, toplumun yapısı ile yakından ilişkilidir. Aileyi yaratan toplum biçimidir. Cemaat kuruluşuna dayalı toplumlarda baba otoritesinin egemenliğine dayanan patriarkal aile biçimi gelişmiştir.

Patriarkal aile biçimi "büyük aile", "geniş aile, "geleneksel aile" olarak adlandırılır (TAVKUL, 1993:110).

Aynı aile birimi içinde bir kaç kuşağın yatay veya dikey olarak genişlemesini sağlayarak birden fazla evli çift barındırabilen geniş aile tipine Ahıska Türkleri toplumunun sosyal yapısında rastlamaktayız.

Geniş aile tipinde ailenin idaresi en yaşlı kişinin elinde olur. Erkeklerin ve kadınların, erkek ve kız çocukların yapacakları işler geleneklere göre belirlenmiştir.

Ev, ahır, samanlık beraber inşa edilir ve böyle evlerde birkaç kuşak bir arada kalabalık bir biçimde yaşarlar. Komşu evleri de bu evlere bitişik inşa edilir. Çatı kütüklerle kapatılır ve üzerine 1-2 metre toprak konulur. Bir çatı altında bir birine bitişik inşa edilmiş evlerin sayısı 6-7'ye kadar ulaşabilirdi (DURSUNOVA, T.) . Bu çatıların üstünde inekler otlayabilirdi, çocuklar oynayabilirdi, yürünebilinirdi (SALAEVA, A.; DEVRİŞEVA, 2006:85)

Genelde evler taştan olurdu, tavanın ortasında veya kenarında pencere olurdu. Bu tip pencerelere "Tilkili Pencere" denilmektedir.

Ağaçtan inşa edilmiş evlerde görülürdü. Ağaçtan yapılan evlerin arka ve yan duvarları yarıya kadar toprağın içindeydi. Dört köşeye de içeriden iki odun yerleştirilmiştir. Ocak odanın ortasındaydı. Duvarlarda tereklere, dolaplara yer verilmiştir (BADALOV, 2004:61; MAZLUMOVA, Ş.).

Zenginlerin de geleneksel evleri vardı. Mutfak odasında bacası dışarı çıkan ocak olurdu. Misafir odasında (salon) kısmında ısınmak için ayrı bir ocak olurdu (MAZLUMOVA, Ş).

Ahıska Türklerinin eskiden evlerinde görülecek ev eşyaları: minder, oturacak minder, yorgan, yastık, halı, kilim, keçe, yuvarlak sofra, sekü, hasır, palaz, terek, döşek, dolap, sandık, cecim vs. Gürcü'lerle sıkı ilişkide olan Ahıska

Türklerinin evlerinde silindir (mutaka) şeklinde yastıklar vardı. Bu silindir yastıklar kullandığımız dörtgen yastıklar arkasına da konulurdu (DEVRİŞEVA, R.).

1944'de kadar geniş aileler 15-20 kişi civarındaydı.

Ailenin reisi erkek yani baba olurdu. Aile üyeleri için babanın kararı son derece önemliydi. Çocukları kimle evlenecek, evde ne zaman ne yapılacak sadece baba karar verebilirdi.

Babanın yanında konuşulmazdı. Çocuklar babanın yanında boş boş dolanmazdı. Gelen misafirlerle sadece baba ve büyük erkek kısmı yemek yiyebilirdi. Anne-babaya "siz" olarak hitab edilirdi.

Yemeği önce en yaşlı, baba ve büyük erkekler, sonra genç erkekler, daha sonra da kadınlar ve çocuklar yerlerdi. Çocuklara ayrı sofrada yemek kurulurdu. İlk önce baba yatardı. Baba yatmışsa o zaman başkaları da yatabilirdi (BEKİROVA, B.)

Genelde Ahıska'da annesinden hariç bebeklerle babası, dedesi, ninesi vs. pek ilgilenmezlerdi. Ayıp sayılırdı ve önemsemezlerdi. Bazen oluyordu ki çocuğu dede-ninesi yürüyünceye kadar görmezdi.

Çocuklar ortalıkta dede-ninenin, babasının önünde dolaşmazlardı, onları rahatsız etmezlerdi, özellikle misafirler gelince. Çocuk ağlayınca annesinin görevi onu susturup ortadan kaldırmaktı. Gelen misafirler çocuklara şeker vermek isterler fakat o şeker ceplerinde erirdi, çünkü çocukları göremezlerdi çünkü onlar ayrı bir odada oynardılar. Çocuklar yürüyünce, konuşunca onlara ilgi gösterilmeye başlanırdı. Erkek çocuklarına daha çok ilgi gösterilirdi. Erkek çocuğuna ileride cesur, güçlü, mert, aileyi koruyan bir insan olarak bakılırdı (İSKANDEROVA, K.).

Anne evin ocağını koruyan kişidir. Evin hanımı yemek konusunda tek karar sahibiydi. Gelinin tek başına ya da eltiyle beraber evde hangi işi yapacağını o belirler.

Ahıska Türklerinin kızları on yaşından itibaren başörtüsünü örterdi.

Ahıska Türklerinin ailesinde evin kızları her türlü ev işini öğrenirlerdi. Kızlar evlerini temizler, toplar, düzenler, su getirir, ateş yakar, yemek pişirir, avlu temizler, örgü örer, yün tarar, eğirir, sığır sağar, sütten yoğurt, yağ, peynir yapar vs. Kız evlenince ev işlerini iyi yapamıyorsa akraba, komşular tarafından çok ayıplanırdı.

Kadınlar sadece evde oturup çocuklara bakar ya da ev işleriyle uğraşırdı. Sadece tarladaki çalışan erkeklere yemek götürmek için evden çıkabilirlerdi. Kadın en yakınındaki komşulara gidip ev için herhangi bir şey ödünç almak maksadıyla evden çıkabilirdi. Kadın babasının evini bir kaç ayda bir ziyaret eder. Kadını babasının evine kocası ya da kaynatası götürürdü. Kadın birkaç gün kalmak isterse kocası, kaynatası eve geri dönerdi. Sonra kadının peşinden kocası giderdi tekrar ya da kadını erkek kardeşi eve getirirdi.

Sürgünden sonra da Ahıska Türkleri geleneksel evlerde oturmaya başladılar. Evler 4-6 odalı olur. Evlerde Sovyetler Birliği'nin geleneksel ısınma sistemi (kalorifer) olur.

Eskisi gibi minder, seki, döşek, yorgan, sandık, kilim, halısız bir Ahıska Türkünün evine rastlanmaz. Silindir şeklindeki "mutaka" yastığı sürgünden sonra 1980'lerin sonlarına kadar bazı evlerde rastlanırdı. Ahıska'da "mutaka" yastığı Gürcülerin ve Ahıska Türklerinin evlerinde kullanılırdı (DURSUNOVA, T.).

Sürgünden sonra çalışan Ahıska Türk bayanların sayısı çoğaldı ve çocuklar büyükbaba-büyükannelere bırakılmaya başlandı. Kreşlerin, kursların, kültür toplulukların açılmasıyla anne-babası çocuğun eğitimiyle, kültürüyle, faaliyetleriyle daha çok ilgilenmeye başladı. Ailelerin çoğunda çocuklar anne-babasına "siz" derler.

Sonuç olarak sürgünden sonra Ahıska Türklerinin geniş ailesinde değişmeler oluşmaya başlamıştır. Geniş aileden yarım çekirdek ailesine dönüştüğünü söyleyebiliriz. Çünkü Ahıska Türkleri yine de küçük oğluyla, torunlarıyla bir evde yaşamaya devam ederler. Bir ailede bir kaç evlenmiş kardeşin anne-babasıyla bir çatıyı paylaştıkları da görülür. Evlenmiş kardeşler babalarının evine yakın yerde yerleştiği için Ahıska Türklerinin soy sop akraba ilişkileri çok güçlü olarak devam etmektedir. Teknoloji, iletişim, ulaşım araçlarının gelişmesi, sosyal kurumların açılmasıyla insanların boş zamanı olmaktadır. Çocuklar kreşe gitmiyorsa emekli büyükbaba-büyükanneler torunlara bakar. Baba çocuğu kreşten alır, okula götürür ve nine-dede torunu ve anne-baba ve çocuk ilişkileri doğal olarak daha sıcak olmaya başlar.

2.5. Evlilik Biçimleri

Ahıska Türklerinde düğün büyük ve küçük olarak ikiye ayrılır. Küçük düğün erkek çocuklarına dört-on yaşları arasında ettirilen sünnete denilir. Büyük düğün ise evlenecek yaşa gelen erkeğin düğününe derler. Düğün kelimesi yerine aynı anlamda *toy* kelimesi de kullanılır. Evlenecek kızın düğününe sadece düğün denilir.

Büyük toy ya da Küçük toy Ahıska Türklerinin en mutlu anlarındandır. Özellikle Büyük Düğün daha heyecanla beklenir. Büyük Toy, insanları bütün acılardan, çektikleri çilelerden uzaklaştırır ve bir an da olsa onları mutlu eder. Düğün

(toy) aileye bir başka mutluluk getirir. Ailede yeni bir aile doğar. Neslin devamı ve ailenin köklenmesi onlara büyük bir güç verir (DEVRİSHEVA, 2005:24-25).

Ahıska Türk toplumunda iki türlü evlilik biçimi vardı. Bunlardan biri "adet yoluyla", diğeri ise "kaçırma yoluyla" idi.

A. "Adet yoluyla" aşağıdaki aşamalardan oluşmaktadır:

1.Kız Beğenme:

Kız, erkeğin ailesi ve akrabaları tarafından beğenilirdi. Kız ve oğlan birbiriyle tanışmaz ve görmezlerdi.

Ahıska'da Ahıska Türkleri Gürcüler ve Kürtler ile bir arada yaşamışlardır. Gürcülerin ve Kürtlerin çoğu Ahıska Türkçesi bilirlerdi. Ahıska Türklerinin yaşadıkları köylerde Gürcüler varsa onlar da Gürcüce bilirlerdi. Ahıska Türklerinin erkekleri ile Kürt kızları arasında evlilikler çok azdı. Gürcü kızı ile evlenen Ahıska Türk erkeği yok denilecek kadar azdı. Kürt ile evlenmiş Ahıska Türk kızlarının sayısı da azdı. Gürcü ile evlenen kızlar yoktu (DURSUNOVA, T.).

Ahıska'da evlenen kızın yaşı 20-23 arasındaydı (DURSUNOVA, T.).

2. Elçilik etme (Elçilüge Getme, Kız İstemeye/Küçük Bey)

Elçiliğe (kız istemeye) iyi günlerden sayılan Perşembe (Cuma ahşamı), günü gidilir. Oğlanın babası, amcası ve yakın akrabalarından iki ya da üç kişiyle kız evine gidilir. Bilmezlikten gelen kızın ailesi sofra açar, ardından da çay getirirler. Fakat elçiler hiç bir şey yemezler ve içmezler. Böylece konu anlaşılmış olur ve biraz sohbet edildikten sonra konuya geçilir.

Örnek:

"Biz size hayırlı iş için geldik. Allah size de böyle hayırlı günler versin, sizi de ulaştırsın.

Allah'ın emriyle Peygamberin kavliyle İmam-ı Azamın yoluyla sizin Feride kızınızı, Ali oğlumuza istiyoruz".

Kızın ailesi hemen cevap veremeyeceğinden şöyle der:

"Kızımız daha küçük, daha onu evlendirmeyi (köçürmeyi) düşünmüyoruz, biraz maslahatlaşsak sonra cevap veririz, diyerek elçilerin iki-üç kez gelmesini sağlarlar".

Oğlan tarafı:

"Siz düşünün, taşının, biz sonra tekrar geliriz", diyerek giderler.

Elçilerin ikinci ve üçüncü kez gitmelerine "söz alma" adlandırılır. Kızı vermek istemeyen aile, "kız istemiyor" gibi bahaneler söylerler.

Kızın ailesinden "söz alınca" önceki gidişlerinde yemek yemeyen elçiler, şerbet içtikten sonra yemeye ve içmeye başlayarak uzun sohbet ederler. Sonra Perşembe ya da Cuma günü gidip kıza nişan/el koyarlar. Ya yüzük verirler ya da bir tane büyük başörtü takarlar(ATTİADA, 2009:48, DEVRİŞEVA, 2006:72).

3. Gelin görmeye gitmek

Kıza nişan/el koyulduktan (söz aldıktan) sonra düğüne kadar oğlanın annesi ve babası her Perşembe veya iki haftada bir gelini görmeye giderler. Gelin ortaya görünmemeye çalışır. Kaynana ve kaynata gelini görmek istediklerini söyleyince gelini çağırırlar. Gelin gelir ve önce kaynataya, sonra da kaynanaya "Temenni" alır. Ellerinden öper ve biraz ayakta durduktan sonra sofra açarak, hizmet eder. Kaynana ve kaynatası gelin kısmetsiz olmasın diye her gelişlerinde hediye ya da para verirler (BADALOV, 2004:42).

4. Bey değiştirme

Kıza nişan/el koyuldıktan (söz aldıktan) sonra oğlan tarafından kızn evine erkekler giderler: yani babası, amcaları, dayıları, ağabeyleri gibi. Bu merasime *bey* derler. Gelen misafirlere şerbet içirilir. Üzerinde şerbet getirilen tepsiye oğlan tarafı kayınpederden başlayarak şerbet parasını vermeye başlarlar. Şerbet parası en az bir aylık maaşın miktarında olur. Kız tarafı o parayla düğün masraflarını karşılar ve çeyiz alır (DEVRİŞEVA. R.). Çeyiz için 40 çift yün çorap örülür, bir döşek, kap-kaşık ve zenginlerse eğer bir inek verilir (DEVRİŞEVA, 2006:85).

Beyde de kız ve oğlan tarafından birer vekil (toy babası) olur. Yan yana otururlar. Önce oğlan tarafının vekili sesli bir şekilde şunları söyler:

"Allah'ın emriyle Peygamberin kavliyle İmam-ı Azamın yoluyla Muhammaed kızı Ferde'yi Ahmet oğlu Ali'ye aldık. İfade üç kez tekrar edilir. Sonra kız tarafın vekili:

"Allahı'ın emri, Peygamber'in kavli, imam-ı Azamın yoluyla Muhammed kızı Ferde'yi Ahmet oğlu Ali'ye verdik, der ifade üç kez tekrar edilir".

Sonra kız tarafı oğlana ve akrabalarına aldığı hediyeleri oğlan tarafının vekiline verir. Oğlan tarafı ise kıza ve akrabalarına aldıkları hediyeleri kız tarafının vekiline verir. Sonra her iki tarafın hediyeleri açılır, gösterilir ve tekrar vekillere verilir. Kız tarafı oğlana nişan yüzüğü ve üst giyimi verir. Oğlan tarafı ise kıza nişan yüzüğü, küpeler, yüzükler, giyecekler, boncuk, macar altını, bilezik, mahmudiye altını, beşibirlik altını hediye ederler. Bunların hepsi vekiller tarafından kız ve oğlana verilir. Sonra kızın ailesi oğlan tarafının vekiline, oğlan ailesi ise kız tarafının vekiline hediye alır. Böylece gençler nişanlı olmuş olurlar (DEVRİŞEVA, 2005:26).

Genelde kızın ablası (amca, dayı eşi) kızı çıkarıp "bey değişenlere" gösterir. Kız misafirlere selam (temenni) verir ve ona para verirler. Oğlan tarafı gelince ve gidince geline "selamet parası"nı verirler (DURSUNOVA, T.).

Hırtız'lılarda kız kesinlikle beyde çekarılıp oğlan tarafına gösterilmez (DEVRİŞEVA, R.).

5. Kesim Kesme

Büyük beyden sonra her Perşembe akşamı oğlan tarafı toy gününü ve toy şartlarını kesim kesmeye giderler. Önce düğün günü belirlenir. "Makar" (oğlan tarafı) kaç kişiyle gelecek onu belirlerler.

Düğünde pişirilen yemekleri yiyecek-içecekleri oğlan tarafı getirir. Düğünlerde genel olarak ana yemeklerden kırmızı lobiya (DEVRİŞEVA, 2005:86, SEFEROĞLU, 2008) ya da tutmaç çorbaları olur (DEVRİŞEV. C.). Tatlı yoktur, meyve ve ceviz sofralarda olur. Zengin insanların etli yemekleri olur (DEVRİŞEVA, 2006:86, 73).

6. Davet

Kesim kesildikten sonra toya bir-iki hafta kala davetçi, haberci köydeki bütün Ahıskalıları ve dostları davet eder.

7. Gelin getirmek

Düğün olacak günün sabahı erkenden kazanlar kurulur, yemekler hazırlanır. Öğle namazından sonra ikindi namazından önce erkeğin babası, vekil (toy babası) ve yenge, davul zurna ile gelin getirmeye giderler. Erkek tarafından gelen dünürlere "makar" derler. Hırtız'lılar "makar"a "atlı" derler. Düğüne gidenler kendi atlarını süslerler. Atın boynuna üçgen şeklinde üzerine inci mercan ve kehribar dizilmiş

ponçaklı (üç kulahlı ponçahlı, boncuhlı nüsha) kumaş asılır. Genelde erkekler kendi atlarına kendileri "boncuhlı nüsha"yı örerlerdi (DURSUNOVA, T.).

Evlilik "adet yoluyla" gerçekleştiğinde kız tarafından ve erkek tarafından birer kadın, geline eşlik eder. Erkeğin kirvesinin hanımı erkek tarafından yenge olur. Kız tarafından amca ya da dayı hanımı olur.

Yarı yolda topluluktan birinin karnı ağrır (gelenek icabı) atlılar durdurulur. Yengenin pişirdiği kete, katmer yenilir ve yola devam edilir.

Kız evinde evin önünde sofralar kurulup oğlan tarafı beklenir. Atlılar davul zurnayla gelince şenlik başlar. Erkeğin babası tencerelerin (kazan) kapakları açılsın ve yemekler misafirlere ikram edilsin diye aşçılara para verir. Bu merasime "kazan kapağın açılması" derler.

Yenge oğlan tarafından, kız ve kız tarafı için o güne kadar getirdikleri hediyeler ve düğün günü getirdikleri üst giyim, üst, mücevherleri misafirlere teker teker gösterir.

Oğlan sağdıcı (sağduci) getirdiği kete, şekerleme vs. düğünde oturan kişilere dağıtılır. Sağdıcın getirdiği kete ve şekerlemesini annesi ya da eşi hazırlar. Sağdıç yakın arkadaş, akraba, bekâr ya da evli olabilir.

Oğlan tarafından yenge geline getirilen milli gelinliği, papah leçeg/katha leçeg/kekeşe/gergela ve üzerine "naznazi" adlı duvak atılır (DURSUNOVA, T.). "Naznazi" duvağı beyaz yünden örülmüş da olabilir (DEVRİŞEVA, 2006:91).

Papah leçeg/katha leçeg/kekeşe/gergela'ya pipanurlar (altun para), Osmanlı İmparatorluğunun ya da Türkiye Cumhuriyetinin zamanında (1936'ya kadar SSCB' ve Türkiye sınırı kapanmadan önce getirilmiş olan altın para) getirilen Mahmudiye, pikanur, çiçekli'ler dizilir (DURSUNOVA, T.).

Yengeler gelini süsleyince kadın akrabalar ve arkadaşlar oturdukları odaya çıkarırlar. İhtiyar kadınlar türkü söylerler. Oğlan yengesi ya da akrabası gelinin ellerine kına yakar. Kaynata gelini çıkarmak için büyük kayınbirader ile eve girerler. Bu arada gelinin en az iki küçük kız kardeşi ya da akrabası içinde "çerez" (kızartılmış küçük hamur parçaları; aile zenginse şeker olabilir) ve üzerinde mumlar bulunan tepsileri başlarının üzerinde tutarak dönerek oynarlar. Bu tepsileri oğlan yengesi hazırlar. Bu merasim "çerez oynatma" olarak adlandırılır. Sonra yenge bu çerezi kâğıt poşetlerine doldurup isteyenlere verir, onlar da karşılık olarak para verirler. Bu çereze de "yengenin çerezi" derler. Misafirler bu çerezin bir miktarını evdeki genç kızlara dağıtırlar evlensinler diye (SALAYEVA, M.).

Kızın erkek kardeşi gelinin beline bekâret gümüş kemerini bağlar. Sonra kaynata gelini davul zurna eşliğinde dışarı çıkarır. Kaynata gelinin kemerinden tutarak gelini evden çıkarır. Gelin ata bindirilmeden önce kız ve oğlan çevresinde olan gençler tarafından güreş tutulur ve bu esnada da kaynatadan para alınır. Yarı yolda yine durulur ve karnı ağrıyan kişi, kız tarafı yengesinden de kete, katmer alınıp herkes tarafından yenilir. Bir süre davul, zurna çalınır ve halay çekilir, oynanır. Gençler, iki hançere veya şişe takılmış ekmek ve tavukla birlikte gelinden önce oğlan evine gelip müjdeyi vermeye çalışırlar. İlk müjdeyi verene para ya da hediye verirler.

Kız evinden düğüne sadece yengesi, vekili ve gelin yastığını getiren küçük erkek kardeşi gelir (DURSUNOVA, T.).

Atlı "makar" eve dönerken atın üstünde oturan iki yengenin ortasında atın üstünde gelin olur. Kaynata önden gelerek gelinin atını yedekler (DEVRİŞEVA, 2006:85).

Gelin eve yaklaşırken evlenecek erkek damın üstüne veya başka bir yüksek yere çıkıp gelinin üstüne şeker atarak gelini yukarıdan karşılar. Yolda makar'ı ve önde gelen gelini gören birisi gelinin önüne koyun getirir. Gelin bu koyunu kaldırabilirse sahibi tarafından ona hediye edilir. Gelin koyunu kaldıramazsa kaynata tarafından koyunun sahibine "pişteş" ödenir yani koyunu fiyatı. Damadın evine gelince gelini attan indirmek için büyük çevrilmiş kazan getirilir. Kaldırıp kaldıramadığı koyun önünde kesilir (DURSUNOVA, T.).

Sağdıcı ellerinde birer bıçak (hançer) tutar ve gelinin önünde birbirine değdirerek gelini eve girdirir. Hırtız şehrinin düğünlerinde sağdıç bir bıçak yerine oklava tutar (DEVRİŞEVA, R.). Davul zurna eşliğinde genç kızlar gelin önünde oynarlar. Oğlan tarafının yengesi gelinin sağ elini bala batırıp evin dış kapısının eşiğine sürter ki, ev tatlı, bereketli olsun (ATTİADA, 2009:49).

Gelinin yanına yengeler ve başka kadın kısmı oturur: nineler, halalar, teyzeler, genç kızlar vs. Yüzü örtülü gelin evin bir direğinin önünde ayakta durur. Bu merasime "direğe dayatma" (direge tayatma) derler. Oğlan bu arada komşuların ya da akrabaların evinde otururur. Düğüne gelen erkekler kadınlardan ayrı otururlar (DEVRİŞEVA, R.).

Düğün gecesinde yeni aile kuran iki gencin "peşkeş"i para olarak verilir. Kim isterse iki gence hediye olarak altın takar (ATTİADA, 2009:49, BADALOV, 2004:43-44, DEVRİSHEVA., R.).

Düğünde reislik yapan "tamada" gelen misafirleri selamlar. "Tamada" âdeti de Gürcülerden Ahıska Türklerine geçmiştir. Genelde Gürcülerin oturduğu köylerde "tamada" olur.

Tamada sözü Kafkaslarda yaşayan Karaçay-Malkar Türklerinin dilinde "büyük, lider, başkan" anlamlarına gelir. Bu söz onlardan diğer Kafkas halklarının dillerine ve Kafkas ötesinde yaşayan Gürcü dili ve kültürüne de geçmiştir. *Tamada* sözü kültürel etkileşim yoluyla Ahıska Türkçesine de yerleşmiştir.

İlk önce damadın babası çıkıp misafirleri selamlar, onlarla kendi sevincini paylaşır, dilekler dilerdi. Örnek: "Camaat hoş geldiz safa geldiz. Alla sizi de bele heyirli günnere yetürsün" vs. Sonra köydeki akrabalardan en yaşlı erkeğe söz verilir. Tamada istediğine çıkıp dilek dilemesini söyler.

Düğüne çağırılan âşıklar türkü söyler, deyişir, hikâye anlatırlar.

Tamada, sıradaki oynayacak olanı söyler. Birisi bir akrabanın ya da arkadaşın başka birisiyle ya da kendisiyle beraber oynamasını isterse tamadaya oynayacak kişilerin isimlerini söyler. Tamada da oynayanların sırası gelince kimin isteğine bağlı ve oynayacak kişilerin isimlerini söyleyerek oyun mekânına davet eder. Oynatan kişi oynayanlara para "şebaş" (şabaş) verir. Verilen paranın çokluğu oynayanlara verilen değeri gösterir.

Kimse davetsiz çıkıp oynamaz. Tamada bir grubu oyuna davet ederse oyuncular birlikte çıkabilir. Kadınlar çok nadiren oynar.

Genelde kızlara Ahıska Türklerinin "sade" oyunu oynatılırdı. Ailede yeni gelin getirilmişse kaynata tarafından görümce, kızlarla oynatılır.

Oynayanlar, oyunun sonunda biriken paraları müzik çalanlara (davulcu, zurnacı, meyci) verirler. Bu paralar onların maaşı olur.

Genelde erkekler halay çeker, "Karabağ" (Karabah), Gürcülerin "Şalaho" oyunu oynarlar. "Köroğlu" (Köroğlı) oyunu kız-erkek çifti oynar. "Ters halay (bar)" Zürzel köyünde oynanırdı (DURSUNOVA, T.).

“Ters halay” (bar) oyunu halay olarak oynanmaya başlar ve sonra halayın başındaki oyuncu oynayarak hareketlerin hızını kendi isteğine göre değiştirmeye başlar (döner, oturup kalkar, arkayla geri gider, eline elma ya da başka bir şey alır vs.) ve elindeki çubukla onun yaptıklarına uymayanlara vurur.

Ahıska’nın Adıgön ve Ahıska ilçelerine bağlı olan bazı yerleşimlerde “Köroğlu” sadece erkekler tarafından oynanır. Oyun sade hareketlerle başlar sonra ”ters halay”da olduğu gibi biri hareketler yapar ve onu taklit edemeyenlere çubukla vurulur.

Düğünlerde, Kafkas ve Kafkas ötesinin toplumlarının erkek-kız çifti oyunu Gürcüler vasıtasıyla Ahıska Türklerine geçmiştir. Kafkas halklarına özgü bir dans olan ve bir erkek ile bir kız tarafından oynanan “Lezginka” fazla oynanmazdı. Kızlar herhangi bir oyunu kızlarla ya da yakın erkek akrabalarıyla oynayabilirdi.

Bazı bilgiler Devrişev Binali dedemden amcama nakledilerek elde edilmiştir. Genelde Ahıska Türklerinin erkekleri Lezginkayı oyunu için sırada duran Gürcü kızlarıyla oynarlardı. Çoğunlukla Ahıska Türklerinin kızları Lezginka dansından çekinirlerdi (DEVRİŞEV, C.).

Aspindza ilçesinin Çobaret ve Zürzel köylerinde sadece Gürcüler vardı. Zürzel’de 70 aile Gürcü, 30 aile Ahıska Türkleriydi. Zürzel (Zveli)’de düğünler Ahıska Türkleri ve Gürcüler ile karışık geçerdi. Gürcüler küçükten büyüğe Ahıska Türkçesini konuşuyorlardı. Bütün gençler, yaşlılar Ahıska Türk ve Gürcü oyunlarını oynarlardı. Lezginka çabuk tempoda olduğu için genelde erkekler oynarlardı. Genç Ahıska Türk kızları da Lezginkayı oynarlardı. Bazı erkekler kendi hanımlarına Gürcü erkeklerle oynamaya izin verirlerdi. Başka köylerde müslüman kadın kısmına oynamak yasak diye oynamazlardı. Düğünde on kişi çıkıp sırayla çift olarak maniler

söyler ve dört kalan çift tekrarlardı. Tekrarlamayan çift sıradan çıkardı. Gürcülerin "şalaho" adlı milli oyunu da oynanırdı. Aspindza ilçesinde Zürzel (Zveli) köyü oynamalarda en önde idiler. Gürcüce iyi bilenlerden Dyaürüş'gil ve İşıh'gil'di. Başkaları çok az bilirdi, çocuklar hiç bilmezlerdi (DURSUNOVA, T.).

Ahıska'nın Aspindza ilçesine bağlı Hırtız şehrinde düğünlerde erkekler nadiren oynarlardı. Kadınlar hiç oynamazlardı, çok ayıp olarak görülürdü (DEVRİŞEVA, R).

Köylerin çoğunda düğünlerde müzik ve oyun olmazdı, sadece yemek yenilip dua edilip misafirler dağılırdı.

8. Güvegiye Verme (Güege Verme)

Düğün şenliği devam eder. Sağdıç ve arkadaşları yakılmış meşalelerle damadı komşuların evinden evine getirirler. Güveye girerken sağdıç ve erkek arkadaşları damadın arkasına vurup biraz döverler. Kapıdan içeri giren damat önce gelinin ayağına basmaya çalışır. İnanca göre kim önce basarsa evde onun sözü geçer. İlk çocukları erkek olsun diye güvey yatağına oğlan çocuğu yatırırlar. Damat ve geline bir büyük tepsiyle yiyecek, içecek ve tatlılar getirilir. Tepsinin etrafına para konulup mumlarla çevrilir. Bu da iki gencin nazardan korunmalarını ve tatlı bir hayat sürmelerini sağlamak içindir. Düğün bütün gece sabaha kadar devam eder.

9. Duvak Açımı (Tuağ Açma)

Ertesi gün yine davul, zurna çalınır, yemekler hazırlanır ve milli yemek "hinkal" yapılır. Hinkal Kafkas halklarının yemek kültüründen Ahıska Türklerine geçmiş bir yemektir. Türkiye'nin Kars bölgesinde de "hinkal" "hıngal" olarak geçer.

Düğündeki misafirler ikinci gün de gelirler. Düğün meydanının merkezine halı serilir. Gelini iki taraftan yengeler davul, zurna ile getirirler. Gelin temenni alır ve bir sandalyeye oturtulur. Başına katlanmış bir mendil konur. Sonra sağdıç gelinin etrafında dolaşarak seslenir:

"Analar, babalar, baciler, kardaşlar! Gelinin başını mı keseh, dilini mi?" ("Analar, babalar, bacılar, kardaşlar! Gelinin başını mı keselim, dilini mi?"). Kimisi "başını", genellikle de "dilini" derler. Sağdıç durup der "dilini kesiyorum" ve başındaki mendili bıçaklarla çevirir. Bu şekilde hareketini üç kez tekrar eder. Üçüncü kez gelin yengesi mendili sağdıcın boynunu bağlarlar. Gelin ayağa kalkar, sağdıç gelinin yüzünü (tuağını) gözleri hafif görünecek kadar açar. Gelin gözlerini kaldırmaz, aşağıya bakar. Temenni alır. Sağdıçtan sonra gelinin yüzüne baktıktan sonra ona para verirler. Yengeler ve gelin misafirlere arkasını döndürmeden arkaya kayarak meydana yakın bir yerde dururlar. Sonra meydana gelinin çeyizi getirilip kız yenge tarafından misafirlere gösterilir. Şenlik devam eder. Yenge iki gün damadın evinde kalır. O gün kız yengesini oğlan yengesi evine davet eder.

Hırtız şehrinde kızın duvağı ertesi gün değil, düğün gecesinde açılırdı.

10. Yenge Götürme

Düğünün üçüncü günü enişte yengeyi gelinin babasının evine götürür. Yenge gelinin şahitliğini eder. Kızın ana ve babasına yüz aklığının müjdesini gösterir. Enişte için hinkal yapılır, enişte "tekdiz" üstüne oturur, gelinin akrabalarından herhangi biri odaya girdiğinde ayağa kalkar, saygı gösterir.

11. Kahvaltılık (Sabahluk) Götürme

Üçüncü gün ya da bir hafta sonra gelinin yengesi ve birkaç akrabası gelinin kahvaltısını (sabahluh) getirirler. Getirilen kete, katmer, şekerleme, tatlı, meyve vs. geline verilir. Kurban kesilir, ziyafet verilir.

12. Ayak Döndü (Ayah Döndi)

Genelde kız evlenince baba evine bir yıl sonra döner. Bu merasime "ayak dönmesi" derler. Dünürler kız (gelin)siz birbirine ziyarete giderlerdi.

B. "Kaçırma yoluyla" evlilik.

Kaçırma âdetine göre evlilik "zorla kaçırma" ve "isteyerek kaçırma" biçimlerinde gerçekleşirdi.

"Zorla kaçırılmış (zorinen kaçurulmiş)" ve "isteyerek kaçırılmış (kaçan)" kızın babasının ve ailesinin onuruna dokunur. Kız fakir ya da zengin ailedende olsa bile kızı eve getiren aileye az rastlanır. Ahıska Türklerinin geleneklerinde bir kere kaçırılan kız bütün değerini kaybeder, bir daha onu kimse almaz.

Kızın kimin tarafından kaçırıldığını öğrenince ağabeyi, amcası ya da dayısı bir kaç kişi kızın peşinden giderler. Kaçırılmış kız genelde hemen erkeğin evine değil akrabaların ya da komşuların evine götürülür. Çünkü kızın tarafı kızı bulunca erkeğin elinden alabilirler.

İki gün sonra erkeğin babası, amcası, ağabeyi kızın evine barışmaya giderler. Barıştıktan sonra erkek tarafından ve kız tarafından birer vekil seçilerek erkek evinde dini nikâh yapılır.

Kızın tarafı barışmak istemezse onları kabul etmeyebilir. Zengin bir ailenin kızını fakir birisi kaçırırsa kızın ailesi hiç de barışmak istemez. Bir kaç ay ya da birkaç yıl sonra barışabilir.

Kaçırılmış kıza ne düğün yapılırdı ne de çeyiz verilirdi. Kızın tarafı isterse verebilirdi. Dul kadın ikinci kere evlenince ona düğün yapılmazdı (DEVRİŞEVA. R.; TAVKUL, 1993:127).

2.5.1. Gelin Davranışları

Düğünden sonra gelin "yeni gelin" sayıldığı sürece "katha leçeg"le dolaşır. Gelin en erken kalkar ve en geç yatar. Kalktığında ev işlerine başlar. İlk önce avluyu süpürür. Gelin eşinin erkek akrabalarıyla (kaynata, kayınbirader, amca, dayı vs.) ve büyük kadın akrabalarıyla da onların yanında hayat boyu konuşmaz, onlarla yemek yemez. Onların bulunduğu odada bile kendisi yalnız yemek yiyemez. Büyüklerden ve erkeklerden "temenni" alır. Temenni hareketini duruma göre "Selam", "Saygılarımı sunuyorum", "Evet", "Teşekkür ederim", "Memnun oldum" vs. kelimeleri ile ifade eder.

Düğünden birkaç hafta sonra eşinin annesi izin veriyorsa kayınvalideyle konuşabilir. Gelin genç kızlar, görümcelerle konuşabilir, beraber yemek yiyebilir. Gelin hiç bir zaman kocasına adıyla hitap etmez, onun adını söylemez. Koca da karısına adıyla hitap etmez, başka isimler kullanır. "Bizimki", "Hanım", "Bizim karı" vs. Kaynata, kaynana, kayınbirader, görümce ve diğer akrabalar geline adıyla hitap etmezler. Geline "gelin", "bacı", "abla" gibi isimlerle seslenirler.

Karı kocanın toplum içinde birbirlerine karşı olan davranışları oldukça soğuk ve resmidir. Karı-koca arasındaki sevginin yabancılar önünde belli edilmesi toplum tarafından çok ayıp karşılanır (TAVKUL, 1993: 127; DURSUNOVA.,T.).

Kazakistan'da Ahıska Türklerinin gelinleri Ahıska'da olduğu gibi en erken kalkar ve en geç yatarlar. İlk önce avluyu süpürür, kaynataya, kayınvalideye kahvaltı

hazırlar ve başka ev işleri ile uğraşmaya devam ederler. Ahıska gelinleri için herşeyden önce temizlik gelir. Geç kalkan, evi düzgün olmayan, yemekleri zamanında pişiremeyen, çalışkan olmayan gelinler çok kötü karşılanır.

Sürgünden 2000'lerin ortalarına kadar kayınbiraderiyle konuşan gelinlere çok nadiren rastlanır. Bazen eşiyle 10-20 yıl birlikte yaşayıp kayınbiraderlerle konuşulabilirler. Konuşan gelinin konuşması da "evet", "hayır" kelimelerinden ibaret olur.

2000'lerin ortalarından sonra evlenen genç kızlarda kendi yaşıtları kayınbiraderle konuşan gelinlere rastlanabilir. Bu konuşmlar sorulara cevap vemekten ibarettir. Fakat gelin, eşinin amcalarıyla, dayılarıyla, arkadaşlarıyla ve başka erkek akrabalarıyla konuşamaz, onlarla birlikte yemek yiyemez.

Kaynatayla konuşan gelinlere çok nadiren rastlanır. Kaynanası olmayan gelinler kaynatasıyla konuşabilir. Konuşması da kaynata birşeyler sorduğu zaman "evet", "hayır" gibi kısa cevaplardan ibarettir. Gelin kaynatanın ve kocasının başka erkek akrabasıyla konuşmaz. Genel olarak gelen gelin kaynanayla bir kaç gün sonra konuşmaya başlayabilir.

2000'lerin ortalarından itibaren bazen gelinler kaynatayla konuşmaz ama ailece bir sofrada yemek yiyebilir.

Karı-koca arasındaki sevgi çok nadiren yabancılar önünde gösterilebilse de, bu yine de ayıp sayılır.

Genel olarak Çimkent, Cambıl, Türkistan bölgelerinde Almata bölgesine göre gelinin davranışlarında daha çok tutuculuk vardır. Özellikle Hırtız'lılar örf-adetlerinde başka Ahıska köylerine göre daha tutuculardır.

2.5.2. Boşanma

Ahıska'da Ahıska Türkleri arasında boşanmaya çok az rastlanırdı. Genel olarak erkek, çocuğu olmayan kadından ayrılmaz, ikinci bir kadınla evlenirdi. Bazen de erkek yinede eşinden boşanırdı Ahıska Türklerine göre erkek ve kadın bir kez evlenir ve ne olursa olsun hayat boyunca asla boşanmamalıdır. Kocasından ayrılan kadınlar çok ayıplanırdı.

Sürgünden sonra 1950-1960'larda boşanmaya çok nadiren rastlanmaya başladı. 1980'lerde genel olarak şehirliler ve yüksek okullular, üniversitelerde tahsillerini yapanların arasında boşanma az da olsa görülürdü. 2000'lerde Ahıska Türklerinde boşanmaya pek rastlanmaz. Sürgünden sonraki boşanmalarda mahkeme davası sonucunda çocukların anneyle kalması ve çok nadiren babayla kalması görülürdü.

Genelde çocuğu olmayan boşanmış kadın kısmının ikinci kez bekâr erkekle evlenmesi çok nadiren görülür. Genelde boşanmış kadınlar dul/boşanmış çocuklu/çocuksuz erkekle evlenirler. Boşanmış çocuklu kadınlar çok nadiren ikinci kez evlilik yapar ve çocuklu dul erkekle evlenebilirler.

2. 6. Sünnet

Sünnet erkek çocuğun "küçük düğünü" (küçük düğün/ küçük toy) sayılır. İslam dinindeki her müslüman ailesinde olduğu gibi Ahıska Türklerinde de erkek çocukları genelde üç-on yaşları arasında sünnet ettirilir. Sünnet tek 3, 5, 7 yaşlarında genellikle güz aylarında yapılır. Çocukları sünnet ettirmeden önce Kur'an okunur, ziyafet verilir, bütün akrabalar, yakın komşular toplanıp sünnet olacak çocuğa hediyeler vermekle onu sevindirir ve ana babasına da göz aydınlığı verir.

Sünnet olacak çocukların kirveleri olur. Kirve ikinci baba sayılır. Sünnetçi sünnet ederken kirve çocuğun ellerini tutar ve ağlamasın diye para verir. Sünnetçi ise sünnet sonunda para ya da hediye alır. Kirve ve hanımı (yenge) çocuğa, anne-babasına ve ninelerine/dedelerine hediyeler alır. Kirvenin hanımı (yengesi) ileride çocuğun düğününün (büyük düğün/büyük toy) de oğlan tarafından yengesi olacaktır.

Cemaat sünnet olmuş çocuklara para verirler. Sonra tekrar kirveyi sıkıştırır ve koç kesmesini isterler, Aksi halde kirveyi suya sokarlar. Kirve razı olur; kurban kesilir ve eğlenilir. Çocuk sünnet olduktan sonra artık tavuk veya koyun kesilebilir.

Sürgünden sonra 1980'lerin ortalarından itibaren Ahıska Türkleri çocuklar sünnet edildiğinde "sunnet toyu" (sünnet eğlencesi) yapmaya başladılar. Sünnet toyunda dışarıda sofralar kurulur, yemekler pişirilir. Düğün günü sünnet yapılır, Kur'an okunur sonra şenlik yapılmaya başlanır. Bazen önceden sünnet yapılır, kuran okunur ve bir iki hafta sonra düğün yapılır. 2000'lerden itibaren genelde düğün yerine çok sayıda misafir çağırılır, yemekler pişirilir ve Kur'an okutulur.

2.7. Yas ve Ölüm Törenleri

Mevtayı bir günden fazla bekletmezler. Mevtayı yıkayanlar ve su dökenler üzerlerine su sıçramamasına dikkat ederler. Kefen erkeklere üç kat, kadınlara ise beş kat olmalıdır. Mevtayı kıbleye doğru yatırırlar. Gömdükten sonra Kur'an okunur. Cemaat dağılır. Komşuların getirdikleri "acı ekmek" (acı etmek) mezar kazıcılara ve akrabalara yedirilir. Üç gün o evde yemek pişirilmez. Mevtanın eşyaları üçüncü gün yıkanır ve yakın akrabalarına dağıtılır, dağıtılmamış kısmı gömülür.

Beş-yedi gün sonra gelen mezar kazıcılara, mollaya ve mevtayı yıkayanlara (yuvarlak şekilde kızartılmış mayalı hamur ekmeği), yufka (yuha) ve helva (halva) pişirip yedirilir ve yakın akrabalara ve komşulara dağıtılır. Buna "kazma koku

çıkarma" (kazma kohı çiğartma) derler. Mezar kazıcılara, mevtayı yıkayanlara ve mollaya elinden verebileceğini verirler.

1990'lardan itibaren Ahıska Türklerinde kesin olarak yedisi, perşembe akşamı, (Cuma akşamı), kırkı, elli ikisi, yılında büyük cemaate Kur'an okutulmaya başlanmıştır. Özellikle yedisi, kırkı, yılı çok büyük yapılır. Genelde bütün akrabalar, köydeki (şehirdeki) Ahıska Türkleri, komşuları çağrılır. Bişi, yufka, helva pişirilir ve yanında peynir olur. Büyük sığır kesilir. Et (patates katılabilir) kavrulur, törene gelenlere yedirilir. Kur'an okutulan eve gidenler genelde çantada bir kilo şeker, bir kutu çay götürürler. Getirdiklerinin yerine evden çıkanların çantalarına iki bişi ya da yufka arasında helva konur. Törene gelemeyenler, üzerine Kur'an okutulmuş ekmek ve helva yediklerinde "Allah kabul etsin" (Alla kabıl etsin) derler ve okunan Kur'an'ın Allah tarafından kabul edileceğine inanırlar.

2000'lerin başlarından itibaren yas törenlerinde "bişi" yerine "tohaç" pişirmeye başlanmıştır. Sofralara çerezler (yer fıstığı, ceviz), kuruyemiş (üzüm, kayısı), şekerler, bisküviler, meyveler (elma, armut, üzüm, erik vs.), bal konulmaya başlanmıştır. 2000'lerin ortalarından itibaren genel olarak sofralara yer fıstığı, üzüm, kuruyemiş konulmamaya başlanmıştır. Onların yerine kurabiyeler, fındık, fıstık, mandalina, bazen portakal, muz vs. konulmaktadır.

Genelde yas törenine gidenlere helva yanında fırından alınmış yuvarlak ekmekler konulmaktadır. Bu yıllardan itibaren yiyecek yerine daha sık para vermeye başlanmıştır.

2000'lerin sonlarında Molla/Hoca tarafından elli ikisi merasimini gerçekleştirmek yasaklanmıştır. Genel olarak cuma akşamları, sadece en yakın

akrabalar toplanır “bişi”, “tohaç” pişirilir ve Kur’an okunur. Sofraların yiyecek-içeceklerin de azaltılması Molla/Hoca tarafından tavsiye edilmektedir.

Sonuç olarak Ahıska Türkleri, Kazak Türkleriyle bir arada yaşamış ve Kazakların yas töreninden etkilenme olasılığı olabilir (Kazaklar yedisi, kırkı, yılı Kur’an okuturlar ve bütün komşular, akrabalar çağırılıp et pişirip yedirilir). Fakat bunu da kesin söylemeyiz çünkü Ahıska’da Ahıska Türklerin hayatları ile ilgili bilgi elimizde az. Büyük ihtimalle zengin tabakası (ağalar, begler) yedisi, kırkı, yılında cemaat çağırılıp kurban kesilip, Kur’an okuturlar. Sürgünden sonra bütün Ahıska Türklerinin hayat seviyeleri aynı idi ve maddi durumları çok iyi olunca eski merasimler ortaya çıkmaya başladı.

2.8. Yaylaya Çıkma ve Eğlence

Ahıska Türkleri yaylaya çıkmaya “yığnah” (yığnak) veya “seyran” derler. Yığnak Mayısın sonunda, Haziranın ilk günlerinde başlardı. Bir kaç aile, evli-bekâr, kadın-erkek bir araya gelir ve Temmuz (Biçin) ayına kadar evlerine yakın dağlara, yaylalara çıkarlardı. Baraka (koh) inşa edip güze kadar orada kalırlardı. Kadınlar peynir, yağ, yoğurt, kaymak, kurut yaparlar, çorap örerlerdi.

Erkekler ot biçip kış için hazırlarlardı. Saz çalınır, oyunlar oynanırdı. Gençler davul zurna sesine güreş tutarlardı.

Uzun kış gecelerinde Ahıska Türkleri hayatlarını şirin sohbetler ve rengarenk eğlencelerle, halk arasında yayılmış sıra türküsü, sıra masalı ve değişmelerle geçirirlerdi. Büyükler hikâye, nahıl anlatırlardı. En yaşlı ve alim erkek Kur’an’daki hadiseleri anlatır, öğüt verirdi. Kadınlar genelde yün tarama veya eğirme ile meşgul olurlardı. Bu eğlenceleri gerçekleştirmek için kadınlar, erkeler ve

çocuklar her akşam bir evde toplanırlardı. Bu esnada sofrada çerezler, meyve, bastırma (pasturma) bulunurdu (BADALOV, 2004:60, DEVRİŞEVA, 2006:74, 79).

Sürgünden sonra 1960'lara kadar Ahıska Türkleri için Ahıska'da olduğu gibi en önemli eğlence akşamları bir evde toplanıp büyüklerini dinlemekti. Yaşlılar Ahıska'da yaşadıklarını, hikâyeler, masallar anlatır, türkü söyler, günlük işlerini konuşurlardı. Küçük çocuklar türkü, saz eşliğinde oynarlardı. Yaz aylarında yaylaya çıkma âdeti ortadan kalkmıştı.

Sürgünden sonra 1950'lerin sonları ve 1960'lardan itibaren Sovyetler Birliği'nde Ahıska Türkçesine en yakın olan Azerbaycan Türkçesindeki şarkıları, türküleri plak oynatıcılarda dinlemeye başladılar. Rusça ve Azerbaycan Türkçesinde şarkı söyleyen çok ünlü şarkıcılardan Reşid Beybutov, Zeyneb Hanlarova, Müslim Magomaev, Polad Bülbüloğlu sevilerek dinlenirdi.

1960'larda televizyona Ahıska Türklerinin ailelerinde çok nadiren rastlanırdı. 1970'lerde televizyon elde edenlerin sayısı çoğalmaya başladı.

Şehirlerde sinemalarda Azerbaycanlıların 1945'te Reşid Behbudov adlı oyuncularının oynadığı "Arşın Malalan" filmini 1950'lerden itibaren yaşlılar, gençlerle izlemeye giderdi (DEVRİŞEVA, R.).

1960'larda Ahıska Türk gençleri her köyde açılmış olan sinemalara gitmeye başladılar. 1960'larda Sovyetler Birliği'nde Hindistan filmleri vizyona girmeye başladı ve çok talep gördü. Hindistan'ın ünlü yönetmeni ve oyuncusu olan Raşi Kapur'un ilk filmleri "Serseri" (Brodyaga), "420 Efendisi" (Gospodin 420), "Sangam" Ahıska Türkleri tarafından çok sevilmiş. 1970'lerde vizyona giren "Zita ve Gita", "Bobbi" ve "Disko Dansçısı" filmlerine gençler tarafından en az iki kere gidilmiştir (DEVRİŞEVA, R).

1960'larda Ahıska Türk erkekleri köylerindeki ve şehirlerindeki diskolara sonra da yavaş yavaş tiyatro, opera, sergi, park, restoranlara vs. gitmeye başladılar.

Okullarda derslerde en başarılı olan sınıfı veya genel olarak öğrencileri Sovyetler Birliği'ndeki Cumhuriyetlerin başkent ve büyük şehirlerinde gezdirirlerdi. 1970'lerde Ahıska Türk gençleri de böyle gezilere katılırlardı. Aileler kız kısmına çok nadir durumlarda gitmeye izin verirlerdi.

Çalışanlar yılda bir kez Sovyetler Birliği'nin şehirler gezisine meslektaşlarıyla birlikte ücretsiz gönderilirdi. Bu gezilere genelde erkekler giderdi. Ahıska Türk kadın kısmı gitmezdi. 1980'lerin ortalarında geziye giden çok nadir olarak şehirli kızlar ve genç karı-koca olabilirdi (ASRATOV, B.).

1960'lardan itibaren, Türkiye den habersiz kalan Ahıska Türkleri özellikle gençler Rusçaya çevrilmiş olan Reşat Güntekin'in "Çalıkuşu" (Ptiçka Pevçaya, 1966) romanını okumaya başladılar. Sonra "Değirmen" (Melnitsa, 1969) eseri piyasaya çıktı. Kütüphanelerde, kitapevlerindeki Türk, İran destanları, hikâyeleri Ahıska Türk gençleri tarafından okunmuştur: Köroğlu, Âşık Garip, Aslı ile Kerem, Leyla ve Mecnun, Tahir ve Zehra, Şahsenem, Ferhad ile Şirin, Sovyet İhtilali zamanında Azerbaycan kahramanı olan "Şamo" (Ragimov Suleyman, 1931), Kurbani, Nebati de okunmuştur (İSKANDEROVA, K.). Köroğlu Azerbaycan Türkçesinde okunmuş ve parçaları ezberlenmiştir (DEVRİŞEV, F.).

SSCB'nde 1990'da Kazakistan'da Kazakların eskiden kutlanan Nevruz bayramıyla ilgili resmi kutlamalar geçidi yapıldı. Şehirlerde, köylerde Kazak milli çadırlar (yurta) kuruldu, milli yemekler pişirildi, milli kıyafetler giyildi, milli oyunlar oynandı, tarihten tiyatro koyuldu, milli müzik eşliğinde dans edildi. Kazakistan'daki yaşayan bütün milletler (Rus, Ukraynalı, Karaçay-Malkar, Uygur,

Koreli, Azerbaycanlı, Tatar vs.) ayrılmış bir çadırda her millet kendi kültürüne göre onu döşedi, sofralar kurdu, yemekler, yiyecek ve içecekler hazırladı. Sonra herkes birbirinin çadırına girip ağırlanırdı. Kültürlerinde bu bayram olmayan Ahıska Türkleri Kazakistan'da bütün milletler gibi bu kutlamalara katıldılar ve böylece ilk kez resmi olarak başka milletlere kendi kültürünü tanıtmış oldular.

1990'ların başlarında Kazakistan televizyonunda ilk gösterilen "Çalıkuşu" (Ptiçka Pevçaya, 1988), "İpek Yolu" (Mleçnıy Put) dizileri Ahıska Türkleri tarafından izlendi. Meksika, Brezilya, ABD vs. diziler vizyona girmeye başladı. Genelde dizilerin ilk yılları Ahıska Türkleri ailece TV başında toplanmaya başladılar. Sonraları dizileri sadece kadın kısmı ve çocuklar izlerlerdi. 1990'lı yılların başlarında Özbek "Nur" adlı TV kanalında her akşam 3-4 saatlik Türkiye'den bir kanal yayını yapılıyordu. Herkes akşamları sabırsızlıkla bekliyordu çünkü "Türkiye'yi gösterecektiler". (Hatırlıyorum 8-9 yaşındaydım, bir akşam Türkiye kanalı izlerken sarı saçları uzun örülmüş bir güzel bayan şarkı söylüyordu. Sonra motorlu bir erkeği gösterdiler. O an ben çok şaşırmıştım çünkü bayan Rus bayanları hatırlatıyordu. O güne kadar zihnimde Türkiye deyince hepsi siyah saçlı, karakaşlı, karagözlü ve esmer, bayanları çarşaflı, motorları olmayan insan tipleri ve belki de yüz yıl önceki Osmanlı döneminde görünmekte olan hayat manzaraları vardı. Yıllar sonra bu güzel bayanın Türkiye'nin ünlü sanatçısı Seda Sayan olduğunu öğrendim).

2001'de ilk kez Kazakistan televizyonunda Türkiye Cumhuriyeti'nin "Deli Yürek" dizisi vizyona girdi. Ahıska Türklerinin yaşlılarından küçüklerine kadar ailece bu film için akşamları TV önünde toplanılırdı. Sonra TV'de bu dizi dört kere daha yayına girdi. Sevilen kahramanın adını söyleyince, yani "Yusuf" denince herkesin aklına Kenan İmirzalıoğlu gelirdi. 2005'ten başlayarak gösterilen Türk

dizilerinden (“Hayat Bağları”, “Kınalı Kar”, “Gümüş”, “Haziran Gecesi”, “Asmalı Konak”, “Büyük Yalan”, “Kaybolan Yıllar”, “Binbir Gece”, “Ihlamurlar Altında”, “Elveda Derken”, “Yanık Koza”, “Yabancı Damat”, “Yaprak Dökümü”, “Yağmur Zamanı”, “Asi”, “Dudaktan Kalbe”, “Anne” vs.) herkesin tarafından en çok “Acı Hayat” ve “Kurtlar Vadisi” dizilerinin hayranı oldu. Mehmet (Kenan İmirzalıoğlu) ve Polat Alemdar (Necati Şaşmaz) mecazi olarak mertlik ve cesurluk anlamına gelmeye başladı.

Serdar Ortaç’ın 2005 27 Mayıs’ta ve Mustafa Sandal’ın 2006 2 Eylül’de Almatı şehrinde verdikleri konserler Ahıskalı Türk hayranlarını çok sevindirdi (GAGALOVA, 2005: 9, ACMUHAMEDOVA, 2006:6).

Ahıska Türkleri her ne kadar sinema, müzik vb. eğlenceleri sevmiş olsalar da onlar için en büyük eğlence ve neşe verici olan yine düğündür. 1990’lardan itibaren küçükten büyüğe kadar hepsi düğüne gider. Köyde, şehirde kız kaçırılmış ya da nişanlanmış olduğu duyurulmuşsa özellikle genç kızlar hazırlanmaya başlarlar: alışveriş merkezlerine, sosyete pazarlarına bir kaç kere gider kıyafet, aksesuarlar vs. eşyalar satın alırlar. Yediden yetmişe herkes halay çeker, oynar, dans eder, türkü, şarkı söyler.

Ahıska’da ve Kazakistan’da eskiden elektrik yoktu. Daha sonraki yıllarda SSCB’nin bütün yerleşim merkezlerinde elektrik yayılmaya başladı. Teknolojinin gelişmesiyle Ahıska Türkleri tarafından plak oynatıcı, radyo, TV, teyp vs. elde edilmeye başlandı. Ahıska’da geceleri bir evde toplanıp konuşmalarla geçirirken, bugünlerde gençler Rusça, Kazakça öğrenerek sınıf arkadaşlarıyla sanat, kültür kurumlarını ziyaret ediyorlar. Sanatoryumlara gitmeye, SSCB’nin büyük tarihi yerlerini, şehirlerini gezmeye başladılar. 1991’den itibaren yabancı dizilerin özellikle

uydu TV'de ve yerli TV'de Türkiye dizilerinin yayınlanması Ahıska Türklerinin hayatlarında bir yenilik oldu.

2.9. Sürgünden Sonraki Dönemde Ahıska Türklerinde Aile ve Evlilik

Stalin, İkinci Dünya Savaşı sırasında çeşitli suçlar isnat ederek Volga Almanlarıyla Kırım Tatarlarını ve Kafkasya'dan Karaçay-Malkar Türkleriyle, Çeçen ve İnguşları Orta Asya'ya sürdü (ZEYREK, 2007:3).

Ahıska Türkleri, hiçbir suç isnat edilmeden, 14 Kasım 1944'te Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'a sürüldüler (ZEYREK, 2007:3).

Orta Asya'ya sürgün edilen Ahıska Türkleri Yüksek Sovyet, gizli polis teşkilâtının kontrolünün sıkı rejim şartlarına alındılar.

1944-1956 yılları arasında Ahıska Türkleri bulundukları köy ya da şehir dışına çıkmak için polisten izin raporu almak zorundaydılar (DEVRİŞEVA, 2006:109).

Bu yıllar içerisinde evlilikler zor şartlarda gerçekleşiyordu. 1928'de Sovyet yönetimi üretimin devlet eliyle yapılmasını sağlamak ve bunu merkezi olarak kontrol edebilmek için "kolhoz" adı verilen sovyet tarım çiftlikleri kurmaya başladı. Toplum ortak tarlaları işleyip ortak hayvanlara bakıp aylık maaş alırdı. İkinci Dünya Savaşından sonra aylık yerine çiftçiler tahıl, yulaf, şeker vs. karşılığında çalışırlardı. Hafta sonu tatil yoktu, sadece sağlık dolayısıyla hastaneden rapor alıp çalışmayabilirlerdi (DURSUNOVA, T.).

Ahıska Türkleri, sürgün sırasında Kazakistan'ın demir yolunun geçtiği büyük şehirlerinin bölgelerinde Çimkent, Cambıl (Taraz), Alma-Ata (Almatı)'da yerleştirildi.

Ahıska'ya bağlı olan üç büyük (Adıgön, Ahıska, Aspindza) ve iki küçük (Ahılkelek, Bogdanovka) ilçenin nüfusu Özbekistan (30.000), Kırgızistan (16.000) ve Kazakistan (40.000) topraklarında yerleştirildi (BADALOV, 2004:201).

Mal vagonlarında sürgün edilen Ahıska Türklerinin yaşadıkları beş ilçe Orta Asya'ya gelince vagonlar halinde bugünkü Türk Cumhuriyetleri arasında bölündü. Bazı ilçelerin köylerinin nüfusu Kırgızistan ve Kazakistan arasında ya da Özbekistan ve Kırgızistan veya Özbekistan ve Kazakistan arasında karışık olarak dağıtıldı.

Aspindza ilçesine bağlı olan şehirler ve köylerin nüfusunun çoğu Kazakistan'a getirildi. Sürgünden önce bir köyde ya da komşu köylerde yaşayan Ahıska Türkleri Kazakistan'a gelince birbirinden koparıldılar. Yakın akrabaların, nişanlıların bile komşu köyde mi komşu cumhuriyette mi yoksa 300 km uzaklıktaki bir şehirde mi olduğunu bilmek mümkün değildi. Aynı köyde ya da şehirde bulunan Ahıska Türkleri birbirinden haberdarlardı.

Stalin'in emriyle Kazakların iki odalı evlerinin bir odasına Ahıska Türklerinin bir ailesi yerleştiriliyordu. Bir yıldan sonra Ahıska Türkleri kendi çabalarıyla samandan, kilden küçük evler inşa etmeye başladılar.

Siyasi baskı, yoksulluk Ahıska Türklerinin evlilik şartlarını zorlaştırdı. Sürgünden sonraki ilk yıllarda evlilikler eskisi gibi çok sayıda misafir ve akrabaların gelmesiyle, davul, zurnayla, şenlikle nadiren geçerdi. Müzik çalanlar komşu köyde bulunmuş olanlar ya da aynı köyde kalmış olanlar davet edilirdi. Ahıska'da sadece maddi durumu iyi olanlar ve sürgün sırasında paralarını yanlarına alabilenler iyi düğün yapabilirlerdi (MAZLUMOVA, Ş.).

Ahıska Türkleri, önceden kendi köylerine uzak ve tanımadıkları bir köyün ailesi ile sürgünden sonra bir köyde ya da şehirde beraber yaşamaya başladılar.

Sovyet İktidarının yasasına göre çocuklardan başka herkes erkek, kadın "Kolhoz" çiftliğinde çalışmalıydı. Eskisi gibi Ahıska Türklerinin kadınları, genç kızları evde oturmayacaklar devlet için çalışmak zorunda kalacaklardı. Sadece küçük çocukları olan kadınlar evde kalabilirlerdi.

Ahıska Türk erkekleri ve kadınları, genç kızları şimdi mecburiyetten birlikte çalışmaya başladılar. Eskisi gibi genç kız ve erkekler birbiriyle konuşmazlardı, ama birbirlerini görebiliyorlardı (DEVRİŞEVA, 2005:87).

Evlenecek bir erkek annesine bir kız beğendiğini söyler ve annesi bu mesajı babasına iletir. Sonuçta anne-babası razı ise elçi (görücü) gönderirler ve düğüne hazırlıklar yaparlar.

Sürgünden sonra, Ahıska Türkleri yavaş yavaş ayrı düştükleri akrabaları, habersiz kaldıkları nişanlıları hakkında bilgi edinmeye çalıştılar. Akrabaların nerde bulunduğunu öğrenmiş olsalar da gidip onları getiremiyorlardı. 31 Ekim 1956'da Yüksek Sovyet Prezidyumu, gizli polis teşkilâtının kontrolünde devam eden sıkı rejim şartlarını kaldırdı. Akrabalar, nişanlı gençler bir birine kavuştular.

Ahıska Türkleri yavaş yavaş onlara verilen topraklarda kendi evlerini kurmaya başladılar. Yavaş yavaş kendi ayakları üzerinde durmaya başladılar. Yeni evlenen gençler kendilerine ev kurabilir ya da satın alabilirlerse baba evinden ayrılabiliyorlardı. Ya da çalıştıkları "kolhoz"lar, devlet kurumları evleri olmayan ailelere ev veriyorlardı. Böylece "geniş aile" tipi biraz dağılmaya başladı. Ama ayrılan oğul, baba evinden çok uzaklaşmayıp, aynı sokakta veya aynı köyde veya şehirde otururdu. Ahıska Türklerinin geleneklerine göre çocuklardan en küçük erkek evlenince anne-baba evinde kalır, anne-babaya bakar. Büyük oğlun ya da ortanca oğlun baba evinde kalmasına çok nadiren rastlanır.

1944’ten sonra Ahıska’da olduğu gibi kadın kısmı özellikle genç kızlar iş hariç ikindi zamanından sonra dışarıda görülmezdi. Kız kısmı okula, işe gidip eve dönmeliydi. Arkadaşlarına gitse de fazla oturmazdı, ikindi namazı okunduktan sonra dışarı çıkamazdı (MAZLUMOVA, Ş.). Kız kısmı sekiz-on yaşından beri evi toplar, temizler, yemek, ekmek pişirir, yün tarar, eğirir, örgü örer, sığır sağar, tarlada sebze, meyve eker, biçer vs. işlerle uğraşır.

1960’larda genç kızlar kendi çeyizleri için yastık kılıfları, masa örtüleri, mutfak havlularını vs. örgü ile süslerlerdi.

1960’lı yıllardan itibaren Ahıska Türk gençleri tarafından Hindistan filmleri çok sevilmeye başladı. Genelde 17:00’de başlayan film gösterilerine Ahıska Türk kızları sadece akrabalarıyla özellikle abileri ve yakın arkadaşlarıyla beraber gidebilirlerdi. Ahıska Türk kızları diskoya gitmezlerdi (DEVRİŞEVA, R.). 1970’lerin sonunda ve 1980’lerin başlarında büyük şehirde büyümüş olan Ahıska Türk kız kısmı çok az olmakla birlikte arkadaşlarla sinemaya, tiyatroya vs. gidebilirdiler (İSKANDEROVA, F.).

1990’ların başlarından itibaren Ahıska Türk genç kızlarına, okulda yapılan şenliklere gitmeye nadiren de olsa izin verilmeye başlandı. Şenlikler akşama doğru bitmiş olacaksa ağabeyi, annesi ile birlikte gider ya da karşılanırdı.

2000’lerin ortalarında genç kızlara toplu olarak bir doğum günü kutlamak için gündüz kafelere gitmeye çok nadir durumlarda izin verilirdi. 2000’lerin sonlarından itibaren bazen doğum günü kutlamaları için kafeye 8-12 kişi arasında giden genç kızlar sadece bir ya da bir-kaç erkek akrabalarıyla beraber gidebiliyorlardı.

1990'lı yıllardan itibaren kızların 10-12 yaşından sonra ev işleriyle uğraşmaya başlandığı bilinmektedir. Genel olarak Cambıl, Çimkent, Türkistan bölgelerinde Ahıska Türkleri kız kısmına küçük yaştan itibaren ev işlerini öğretirler. Merke ilçesinde oturan Hırtız'lıların kızları genelde 8-10 yaşlarından itibaren hamur yoğurmayı, yemek yapmayı, ekmek pişirmeyi, örgü örmeyi vs. bilirler. Genç kızlar 15-17 yaşlarında evlenirler (ŞAYEV, S.).

1990'lardan itibaren kız kısmının genel olarak evlenecek yaşı 18-20 yaşları olarak bilinmektedir. 15-17 yaşlarında evlenen kızlar da vardır. Üniversite bitiren kızlar ise 22-23 yaşında evlenirler.

1980'lerden itibaren düğünlerde ve başka şenliklerde, törenlerde erkek ve kadın kısmı bir salonda ya da bir mekânda oturmaya başladılar. Fakat erkeklerin masaları bir yanda kadın kısmının sofraları bir yanda olurdu.

Sürgünden sonra Ahıska Türklerinin "adet yoluyla" evlenme geleneklerinde yeni unsurlar oluşmaya başladı. "Bey Değiştirme" için "Büyük Bey" ibaresi de kullanılmaya başladı. "Küçük Bey" merasimi ortaya çıktı.

Ahıska'da "nişan" kızın eline yüzük takmasına denilirdi. Sürgünden sonra kızın evine damat tarafından gelen bayan kısmı "Bey Değiştirme"ler yaparlardı ve bu merasime de "nişan" denirdi (DURSUNOVA, T.).

Nişanda oğlan tarafından bütün evli hanımlar: yengeler, teyzeler, halalar ve komşular, köydeki evli hanımlar bir gün kızın evine giderler. Oğlan tarafından olan kişilerin sayısı 40 civarında olur. Kızın evinde 3-4 gün kalırlar. Kız tarafından da yakın akrabalar ve komşular davet edilir. Kız tarafı, gelen misafirlere güzel yemekler, yiyecekler ve içecekler ikram ederler. Kız evinde eğlenirler: türkü söyler, oynar, fıkralar anlatır, gülüşürler. Oğlan tarafından gelen akrabalar hediye olarak:

değerli üst giyim, ayakkabı, kumaşlar getirirler. “Nişana” erkek tarafından getirilmiş olan kete ve şekerleme kız tarafına dağıtılır ve yiyenler erkek tarafından gelen bayanları kendi evlerine bir geceliğine ya da yemeğe davet ederler (DURSUNOVA, T.).

1970’lerden başlayarak “kaçırılmış kıza” düğün yerine küçük şenlik yapmaya başlanmıştır. Kızın anne-babası da kendi isteklerine göre kıza çeyiz verirlerdi.

Sürgünden sonra Ahıska Türk gelinlerinin başına Ahıska’dan getirilebilen papah leçeg/katha leçeg ve naznaz örtülürdü. Sıraladığımız başörtüleri olmayanlar da olanlardan ödünç alırlardı.

1956’dan itibaren Ahıska Türkleri Türkiye Cumhuriyetine yakınlaşmak ümidiyle Azerbaycan’a göç etmeye başladılar. Azerbaycan’a göç eden Ahıska Türkleri Kazakistan’da kalan akrabalarına Azerbaycan’da vala adlı ipek örtüsünü hediye ederlerdi. Vala başörtüsü çok talep gördüğü için bazıları toptan getirip satarlardı.

Vala başörtüsü genelde bir ton renkteydi: beyaz, pembe, açık kahverengi, siyah vs. Kenarları mor, kırmızı, pembe Türklerin milli çam motifiyle süslenmişti.

1970’lerin sonuna kadar Ahıska Türklerinin kadın kısmı başlarını örtmeye devam ediyorlardı. Onlar başörtülerini bayramlarda, önemli günlerde kullanırlardı. Geline örtülecek “naznaz” örtüsünün azlığından dolayı gelini beyaz renkli vala ile örterlerdi. Ahıska’nın Hırtızlı sehirlileri Azerbaycan “vala” başörtüsüne onlarda “vala” dediler, Ahıska’nın köylerine bağlı olan köylüler “vala”ya poşi derlerdi (SALAYEVA, M).

1980'lerin sonundan itibaren "Nişan"a giden kadınların sayısı azalmaya başladı. Nişanlı kızın evinde sadece bir gün kalır veya hiç kalmıyorlardı. "Kaçırılmış kıza" düğün yapılmaya başlandı. Kızın anne-babası tarafından ona çeyiz vermeye başlınıyordu.

1980'lerin başlarında kentli veya maddi durumu çok iyi, yüksek tahsilli veya anne-babası devlet memuru olarak çalışan kızların düğününde milli gelinlik ve başörtüsü (papah leçeg/katha leçeg) yerine geleneksel (Avrupa/Rus) gelinliği ve duvak nadiren de olsa görülürdü. "Adet yoluyla" evlenen gelinin üzerinde, dikimevlerinde veya kendi dikmiş olduğu elbiseler yerine, geleneksel elbise ve başında milli papah leçeg/katha leçeg görülürdü.

1990'lı yıllardan başlayarak nadiren de olsa kaçırılmış kızlar düğünlerinde geleneksel (Avrupa/Rus) gelinliğiyle ve başörtüsüyle misafirlerin önünde damatla beraber masada oturmaya başladılar. Bazen düğünlerde kaçırılmış kızın üstünde diktirimiş veya satın alınmış elbise ve "vala" başörtüsü olurdu.

1970'lerde çok nadir olmakla birlikte, okuyan veya çalışan Ahıska Türk gençleri birbirini görüp tanışıp evlenirlerdi. Genel olarak iki genç birinin aracılığıyla evlendirilirdi. Ailelerin çoğunda anne-baba, evlatlarının kiminle evlenip evlenmeyeceğine karar verirler. Evliliklerin çoğu "adet yoluyla" beraber kendi isteğiyle ve zorla kaçırılma evliliklere de rastlanır. Herhangi "Kaçırılma" ayıpla karşılanır. Özellikle Hırtız'lılarda "kendi isteği ile kaçırılmış" kızıyla ailesi bir-iki yıl barışmayabilirdi (DEVRİŞEVA, R.). Bazen baba "kendi isteği ile kaçırılmış" kızıyla 20-25 yıl konuşmayabilirdi (KULİYEVA, Z.).

1980'lerde "kendi isteği ile kaçırılma" yoluyla evlenme olayları çoğaldı. 1990'lardan başlayarak "kendi isteği ile kaçırılma" kızlara "adet yoluyla"

evlenmelerden daha çok rastlanmaya başlandı. “Zorla kaçırılmış” kızların sayısı ve bu yoldan yapılan evliliklerin sayısı azalmaya başladı.

1990’lardan 2000’li yıllara kadar “kendi isteği ile kaçırılma” yoluyla evlenen kızların sayısı “adet yoluyla” evlenmelere göre daha fazla oldu.

Cambıl eyaletinin Merke ilçesinde evliliklerin çoğu “adet yoluyla” yapılır. Özellikle Hırtız’lılarda. Genelde Merke ilçesinin bekâr erkekleri Türkiye’nin Antalya bölgesinde turizm alanında çalışırlar. Erkekler ilkbaharda Antalya’ya gider ve son baharda memleketlerine dönerler. Ailenin beğendiği bir kız evlenecek oğluna tavsiye edilir, erkek kızı beğenmiş olsa ya da onun beğendiği bir kız varsa onunla nişanlanır. Genelde ilkbaharda nişan yapılır. Sonbaharda erkek memleketine dönünce düğün yapılır (DEVRİŞEVA, RZ.).

2000’li yıllardan itibaren Ahıska Türklerinde “adet yoluyla” ve “kaçırılma” arasında bazen yeni evlenme yoluna rastlanmaya başladı. Erkeğin tarafından kız istenilmeye gidilir ve gençler nişanlanmış olduktan birkaç gün sonra kız kaçırılır. Böylece zaman kaybı önlenerek düğün masrafları belli seviyede azalır.

1944’den sonra Ahıska Türkleri, Kazakistan’a sürgün edilmiş Karaçay-Malkarlarla bir arada yaşamaya başladılar. 1940’ların sonunda ve 1950’lerin başlarında Ahıska Türk erkekleri ile Malkar kızları arasında çok az olmakla birlikte evlilikler de oldu.

Ahıska Türklerinde karışık evliliklere az rastlanır. Erkeklerin başka millet ile evlenmesine göre kızların başka milletle evlenmesi daha nadir olarak görülür.

Sürgünden sonra 1960’larda Kazaklarla sadece bir-kaç evlilik olmuştur. Sürgünden sonra öksüz kalan gençler Kazak’ların köylerinde büyüyüp Kazak’larla evlenmiş olabilirler (DEVRİŞEVA, RZ.).

1980'lerde büyük şehirlerden olup da sadece Kazakların oturduğu uzak köylerde büyüyüp yetişen Ahıska Türk erkeklerinin nadiren olsa da Kazak kızlarla evlenmeleri oldu. 1970'lerde Rusya'da askerlik yapan bazı Ahıska Türk gençleri Rus kızlarla evlenebilirlerdi.

Ahıska'da Ahıska Türkleriyle yakın köylerde oturan Kürtler sürgün sonrasında Kazakistan'da Ahıska Türklerine yakın yerlerde oturmuşlardır.

Kürtlerin Ahıska Türkçesi bilmeleri dolayısıyla 1950'lerin başlarında Ahıska Türk erkekleri ile Kürt kızları arasında evlilikler olmuştur. Kızların Kürtlerle nadiren evlendiği olurdu.

Ahıska'da Kürtlerle evlenenler, sürgünden sonra oğluna ya da kızına Ahıska Türk erkeği ya da kızı alarak sonuçta Ahıskalı Türk ve Kürt karışık aileler ortaya çıktı. Özellikle Almatı eyaletinin Karasay (Kaskelen) ilçesinin Canaturmıs köyünde oturan aileler Kürt sayılırlar. Ailelerin çoğunda ninesi ya da dedesi, gelini ya damadı, bir akrabası Ahıska Türkü ya da Kürttür. Ahıska Türk ağzı ve Kürtçe bilirler. Almatı eyaletinin İli ilçesine bağlı olan Nikolayevka köyünde de karışık kökenden gelen aileler çoktur.

Almatı eyaletinin Karasay (Kaskelen) ilçesinin Cambıl köyünde sürgünden sonra yerleşen yeni nesil Kürtler çok nadiren Ahıska Türk ağzını konuşurlar. Ahıska Türk erkekleri Ahıska Türkçe ağzını bilmeyen Kürt ailelerden çok nadiren kız alırlar.

1980'lerde Ahıska Türklerinin Müslüman olan Kazak, Uygur, Özbek, Tacik, Tatar, Çeçen ve başka milletlerle evliliklerine çok nadir de olsa rastlanılmaktadır. Kızların başka bir milletle evlenmeleri erkeklere göre çok daha nadir olup, parmakla sayacak kadar azdır. 2000'lerde yine çok nadiren kızların Kazak ve Özbekler ile evlenmeleri "kendi isteği ile kaçırma" yoluyla gerçekleşir.

Çok nadiren kızların karışık evlilikleri “adet yoluyla” gerçekleşir. Genel olarak diyebiliriz ki Ahıska Türklerinde erkeklerin özellikle de kızların kendilerden başka Müslüman milletlerle evlenmesi çok nadir durumlarda rastlanılabilir bir olaydır.

Genellikle Ahıska Türklerinde 1990’lı yılların sonlarından itibaren “adet yoluyla” ve “kız kaçırma yoluyla” evlenen gelinler düğün meydanında damatla beraber oturmaya başladılar.

1990’lı yılların ortalarından itibaren “Adet yoluyla” evlenmede “büyük bey (bey değiştirme)” ve “kesim kesme” merasimleri birleştirildi. “Büyük bey”e erkeğin babasıyla birlikte üç kişi gider. Önceden toplanan para ve “kesim” olarak verilen yiyecek-içecekler yerine ne kadar para verileceği kız tarafıyla konuşulur. Halen “kesimin” miktarı yaklaşık 1500-2000 dolardır. Para miktarı daha çok da olabilir. “Kesim” düğün sofraları için yeterli olmazsa kız tarafı kendi karşılar ve çeyizi de kendi alabilir.

“Nişan”a gelen kadınların sayısı 10-15 kişi olur. Misafirler için sofralar kurulur, oynanır, eğlenilir fakat kızın evinde kalınmaz.

2000’li yıllardan itibaren genelde “nişan” düğün günü yapılmaya başlandı. “Atlılar”la beraber 10-15 kadın gider ve kızın evinde erkek yengesi düğüne gelen misafirlere hediyeleri göstererek kimin ne getirdiğini anlatır. 2000’lerin ortalarından itibaren kızın evine “nişan”a giden kadınlar para vermeye başladılar.

Genellikle 2000’li yılların başından itibaren “Adet yoluyla ” evlenen gelinlerde milli gelinlik yerine geleneksel (Avrupa/Rus) gelinlik giyilmeye ve gençlerin masalarına bir katlı büyük olmayan düğün pastası konulmaya başlandı.

Bugüne kadar genellikle Cambıl, Türkistan, Çimkent bölgelerinde Almatı bölgesine göre gelinlerde milli başörtüsü daha çok kullanılır. Özellikle Cambıl

vilayetinin Chu ilçesinde geleneksel duvak yerine milli başörtü (papah leçeg/katha leçeg) giyilir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla yeni yabancı modern müzikler yayılmaya başladı. 1990'ların başlarından itibaren Ahıska Türklerinin düğünlerinde oynayan ve toplu halde modern dans edenlerin sayısı yavaş yavaş çoğalmaya başladı. Oyun oynatmak isteyenlerin düğün meydanında tamadanın yanında kalabalık oluşturmamaları ve karışıklık olmaması için, tamadalar çoğu talepleri bir deftere kayıt eder ve oynayıp bitenlerin isimlerini çizer.

Ahıska'da 2000'lerin ortasına kadar düğünlerde yaklaşık bir saat eğlencelere ara verilir ve gençler için toplanan "peşkeş" (para olarak) tamada tarafından sesli olarak misafirlere duyurulur ve bir yakın akraba tarafından bir deftere kaydedilir. "Peşkeş" verme geleneğine "siniye oturma" da derler. "Peşkeş" verenin soyadı yazılmaz, adı veya babasının Ahıska'daki oturduğu şehrin veya köyün ismi yazılırdı. Örnek: Zürzel'li Binali. Bir köyden iki Binali varsa, onları ayırt etmek için soyun ismi söylenirdi. Örnek: Zürzel'li Deürüşgil'den Binali. Babasının yerine oğlu düğüne gidiyorsa yine babasının adını ve Ahıska'daki köyünü yazdırır. Babasından ayrı bir aile kurmuş oğul kendi ismini ve Ahıska'daki köyünün ismini yazdırır. Düğüne gelen aileden genelde erkek "peşkeş"i verir. Düğüne sadece kadın kısmı gelmiş olursa "peşkeş" kayınbirader, amca, kuzene vs. erkek akrabaya teslim edilir ki o da gidip deftere kaydeder. Kadın dul ise kaynatanın ya da merhum kocasının ismi ve Ahıska'daki köyünün adını yazdırtır.

Genel olarak 2000'lerin ortalarından başlayarak "peşkeş" düğün meydanından uzak bir yerde toplanır ve sesli olarak duyurulmaz. Ne kadar misafirin "siniye oturdu"ğunu sadece "peşkeş"i toplayan, deftere kaydeden ve damadın yakın

akrabaları bilir. İlerde düğüne gelen misafirler oğullarını evlendirecek olurlarsa damat ya da babası düğüne gidince genellikle bu listeye göre "peşkeşi" verirler. 2000'lerin ortalarından itibaren "siniye oturan"lar sadece kendi isim soyadlarını kaydederler. Bazıları Kazakistan'daki oturdukları köylerinin isimlerini de eklerler. İsim, soyisim ve Ahıska'daki köylerin ismini yazdırana çok az rastlanır. Genelde eskisi gibi kadın kısmı "peşkeş"i yakın akrabaya teslim eder o da kocasının ismini, soyadını yazdırır. Dul kadınlar isim, soyisimi ve kaynatanın ismini yani kimin gelini olduğunu yazdırırlar. Evlenen kızın tarafından "siniye oturmak isteyenler" isim, soyisim ve dünür olduğunu yazdırabilirler. Hala, teyze, amca, dayı tarafından görümce, kayınbirader, kaynata, kayınvalide kendi isimleri ve kimin akrabası olarak geldiklerini yazarlar. Örnek: Raziya gelinin Zarafşan gelini. Soyisimlerini, Ahıska'daki ya da oturdukları köylerinin isimlerini yazdırabilirler.

Sürgünden sonra Ahıska'da olduğu gibi Kazakistan'da da Ahıska Türklerinin davul, zurna, saz ve mey önemli müzik aletlerindendi. Ahıska Türkleri gizli polis teşkilatının kontrolünden kurtulunca Âşık lık geleneğini çok seven Ahıska'da Ahıska Türk ağzında türkü söyleyen ünlü bir Gürcü aşığı Almatı eyaletinin Karasay (Kaskelen) ilçesinin Candosov köyüne Zürzel'li Binali tarafından davet edildi (DEVRİŞEV, C.).

1944'e kadar Ahıska'da "halay" oyunu için "halay" ve "halay çekmek" için "halay oynamak" denirdi. Sürgünden sonra "halay"a "bar", "halay oynamak" yerine "bar oynamak" (bar oynamah) kelimelerini kullanmaya başladılar. Sürgünden sonra Almatı vilayetinde "halay" kelimesinin yerine "bar" demeye başladılar. (DURSUNOVA. T.). Çimkent eyaleti Tyulkubaz ilçesi ve Cambıl eyaleti Chu ilçesinde "halay" için "halay" ve "bar" da kullanılır (KULİYEVA, Z.;

MAMEDOVA, N.). Türkiye'nin Erzurum, Kars bölgelerinde halayın bir çeşidine "bar" derler (SULEYMANOĞLU, Y.).

1944'te Ahıska Türkleriyle beraber Kırım Tatar Türkleri de Özbekistan'a sürgün edildiler. 1956'dan sonra Adıgön ve Ahıska ilçelerinin bazı köylerinde Ahıska Türkleri Özbekistan'dan Kazakistan'ın Cambıl eyaletine göç eder ve Kırım Tatarlarının "kaytarma" adlı milli oyununu (FAHRATOVA, F.) da oynarlar (MURADOVA, Y.; BEKİROVA, Z,). Taşkent'te Kırım Tatarlarının "Kaytarma" adlı milli müzik-dans grubu da vardı (MUSTAFAYEVA, N.)

1970'lerin sonunda 1980'lerin başlarında genç Ahıska Türkleri amatör müzik grupları kuruyorlardı. Davul, zurna, sazın yanında modern müzik aletleri (gitar, akordeon, sintezator) kullanılmaya başlandı. Düğünlerde modern Ahıska müzik grupları davet edilmeye başlandı.

1980'lerden itibaren Ahıskalı şarkıcıların ve grupların sayısı çoğaldı. Bunlardan Suleyman, Mikail Omarov, Evraziya, Güzel (May /Put İlyiça), Arzu, Musaev Kardeşler ve Sultan gibi isimleri sayabiliriz. Bazen ailece müzik grupları oluşmaktadır: baba ile oğul ya da kızı ve ağabey ile kız kardeşi olabilir. Bütün gruplar Ahıska Türkçe ağzında, İstanbul Türkçesinde, Rusça, Kazakça, Kürtçe vb. dillerde türkü ve şarkı söylerler.

Ahıska'dan Ahıska Türkleriyle beraber sürgün edilen Kürtler Almatı eyaletinde Ahıska Türklerinin bulunduğu köylere yakın olarak yerleştikleri ve ayrıca bunların çoğunun Ahıska Türk ağzını konuştuğu için Ahıska'daki temasları devam etti. 1990'lardan itibaren Kürt ve Ahıska Türkleri arasında özellikle Almatı eyeletinde ünlü olan iki Kürt kardeş şarkıcı İsa ve Reşid Ahıska Türklerinin düğünlerine davet edilmeye başlar. 1990'lı yılların sonlarında ortaya çıkan Kürt

“Media” adlı müzik grubu da Ahıska düğünlerinde, şenliklerinde şarkı söylerler, saz çalarlar. Kürt grupları Türkçe ve Kürtçe şarkı, türkü söylemenin yanında Rusça ve Kazakça şarkıları da icra ederler.

Sürgünden sonra “Şalaho” oyunu daha az oynanır. Şalaho oynayanların arasında Aspinza ilçesinin Zürzel köylüleri, Ahıska ilçesine bağlı olan Cağısman köylüleri vb. köylüler ve onların yeni nesilleri.

1980’lerin sonundan itibaren düğünlerde bir sade oyunda gelin ve damat oynatılır. 1990’ların başlarında damada ve geline verilen para oyunun sonunda müzik grubuna verilmeyip gençlerin peşkeşi olarak onlarda kalır. Damat yengesi elleri parayla dolan gençlerin yanında durup “şebaş”i bir mendile toplar. Gelin çok ağır bir şekilde gözlerini kaldırmadan oynar.

Ahıska Türklerinin nüfusu artış gösterdiği için ve akraba bağları güçlü olduğu için 1990’lıların başlarında düğünlerde misafirlerin sayısı 300 civarında olur. Düğünün ikinci gün sabahı bütün akrabalar, arkadaşlar, komşular gelip göremedikleri için “adet yoluyla” ve “kaçırma yoluyla” düğünlerde gelinin duvağını (tuağını) düğünde açmaya başlarlar.

2000’lilerin başlarında düğünlerde genel olarak misafir sayısı 350-450 arasındaydı. 2005’te Kazakistan’da milli döviz “tenge” en ufak kağıt para 200 tenge birimi 1.7 dolar’a denk oldu. 1.7 dolara kadar denk olan tenge para birimi madeni olarak çıkarılmaya başlandı. Bu yüzden “şebaş” geleneği kaldırılmaya başlandı. Önceden Almatı vilaetinde “şebaş” geleneği kaldırılıp yavaş yavaş Çimkent, Cambıl vilayetlerinde kaldırılmaya devam edildi. Düğün olacak evin sahibi müzik grubunun masrafını karşılar.

Kırgızistan ve Özbekistan Cumhuriyetlerine yakın olan Cambıl, Çimkent eyeletlerinin bazı ilçelerinde "şebaş" olarak "som" (Kırgızistan) ve "sum"(Özbekistan) kâğıt dövizleri verilmeye başlandı bazen Rusya ruble dövizi verildi.

Sürgünden sonra Ahıska Türklerinin düğünlerinde çekildikleri hatıra fotoğraflara az rastlanır. Genelde resmi nikâh ve fotoğraf atölyelerinde çekilmiş resimlere rastlanır. 1980'lerin sonlarından itibaren Ahıska Türklerinde ilk video çekimleri olur. 1990'ların ortalarından itibaren genel olarak düğünler videokasetlere kaydedilir. 2000'lerin ortasından itibaren düğünlerde çekilen dijital formatta video ve fotoğraflar CD'lere kaydedilmeye başlar.

Ahıska'da ve 2000'lerin başlarına kadar düğünler genellikle evin avlusunda yaz aylarının sonunda ya da sonbaharın ilk aylarında yapılırdı. Havalar güzel olduğu sürece tarla işlerini bitirmek için çalışılırdı ve sebze ve meyve yetişince düğünler kutlanırdı. Misafirler sabah saat 04:00-06:00'a kadar eğlenirlerdi. 2000'in ilk yıllardan itibaren restorantlar ve düğün salonlarının çoğalmasıyla Ahıska Türkleri düğünlerini dışarıda kutlamaya başladılar. Düğünler sonbaharda, kışın, ilkbaharda düzenlenir oldu. Çok nadiren düğünler evde kutlanır. "Adet yoluyla" yapılan düğünlerde kızın baba evinin avlusu küçük ise veya herhangi bir sebepten dolayı kızın düğünü de restorantlar, düğün salonunda yapılırdı.

Düğün salonları ve restorantların gecenin 00:00-02:00 saatleri arasında kapandıkları için düğün süresinin kısaltılması ile sonuçlanmıştır.

"Şebaş" geleneğin kalkması ve düğün süresi kısaldıktan dolayı herkesin oynayabilmesi için geniş ailenin en yaşlısını tamada düğün meydanına davet eder. Meydana davet edilen misafir genç çifte dilekler diler. İsterse türkü, şarkı söyler ya

da kendi çocukları, torunları, yeğenleri, gelinleri, torunları ile birlikte oynar, dans eder veya oynatır ya da dans ettirir.

Düğün nadir durumlarda evde kutlandığında da misafirlerin düğün salonlarında olduğu gibi gece saat 23:00-00:00'de dağılma alışkanlığı devam etti.

1956'dan sonra Ahıska Türkleri "adet yoluyla" evlenince "atlılar" Ahıska'da olduğu gibi atla değil arabalarla gitmeye başladılar. Sovyet Birliği zamanında 1991'e kadar "atlılar" gelinin peşinden en pahalı marka arabalarından sayılan "Jıguli", "Volga", "Çayka"yla giderlerdi. 1991'den itibaren kızı evinden almaya "Mersedes Benz", "BMW" markalı arabalar başladı. 2000'lerin ortalarından itibaren Almatı eyelettinde genelde Ahıska Türkleri gelinleri kiraladığı limuzinde getirirler. Cambıl eyaletinde daha çok "Mersedes Benz", "BMW" ile gelinin peşinden gidilir (MURADOVA, Y.).

Sovyet Birliği zamanında 1960-70'lerden itibaren mağazalarda geleneksel gelinlikle süslenmiş kuklalar (bebekler) piyasaya çıkar. SSCB'de herkes düğün arabasının önüne kukla (bebek) oturtturmaya başlarlar.

1980'lerin başlarından sonlarına kadar Ahıska Türklerinin düğün arabasının ön kısmına Ahıska bayanların arasında çok moda olan Japon büyük kırmızı veya yeşil renkte başörtü serilir ve üzerine gelinlikle kukla oturturulur. Ayrıca süs bantlarla da süslerler. Çocuklar düğün arabasının önüne ip çekip yolu kapatırlar ve "toy babası" ndan para isterler.

1990'lılarınn başlarından itibaren Ahıska Türklerinin arabaları sadece balonlarla, süs bantlarla süslendirilir.

Düğün salonuna gitmeden önce "adet yoluyla" yapılan düğünde Ahıska'da olduğu gibi "atlılar" gelini davul zurnayla eve getirir, bütün gelenekleri yaparlar.

Eskisi gibi gelin koyunu kaldırmaz, fakat gelinin önünde koyun kesilir. Eski "çerez" yerine şekerler olur ve kız yengesi onları herkese dağıtır. Almatı vilayetininde son bir-iki yıl "çerez oynatınca" bazen şeker yerine tepsiye kutu içinde olan Rafaello adlı şeker ve küçük yumuşak oyuncaklar "çerez" oynatan küçük kızlar için koyulur.

1990'lı yılların sonlarından "kaçırma yoluyla" düğünlerde gelin tarafından bir kaç akrabası: dayıları, yengeleri ve kuzenleri gelebilirlerdi.

Rusların düğünlerde resmi nikâhta damat tarafından genelde şahit erkek arkadaşı (drug) ve gelin tarafından şahit kız arkadaşı (drujka) olur. 2000'lerin başlarından itibaren Ahıska Türklerinde kaçırılmış kızın düğününde gelin tarafından yenge yerine genç kız arkadaşı ya da kuzeni gelir. Gelinin arkadaşına veya kuzenine "drujka" derler. Bazen yenge ve "drujka" da birlikte gider. Kızın tarafından 20-40 kişi dünür gelmeye başlar.

2000'lerin ortalarında "adet yoluyla" düğünlerde gelinin kardeşi, yengesi hariç 20 kişi civarında dünür gelmeye başlar. Bazen yenge ile birlikte gelinin arkadaşı (drujka) da gelir.

"Adet yoluyla" ve "kaçırma yoluyla" düğünlerde dünürler süslenmiş tepsilerde kete, şekerleme, meyve ve çiçekler getirirler. Erkek tarafı dünürleri davul zurnayla önlerinde oynayarak salona davet eder. Düğün sırasında dünürler iki kere oynatılır.

Gelin, damat, sağdıç ve gelinin arkadaşı hepsi beraber düğün meydanındaki masada otururlar. Gelin ve damada dilek dileyince dört genç ayağa kalkıp dinler. Gelin konuşan misafirden "temenni" alır. Türkistan bölgesinin bazı yerlerinde gelin, damat, yenge, sağdıç ve gelinin arkadaşı düğün süresi boyunca ayakta dururlar.

Genellikle bir kaç katlı büyük düğün pastası düğün meydanına çıkarılıp gelin ve damat tarafından kesilip bir birine birer parça yedirilir. Pastayı bazen kayınvalideye, kaynata ve yakın akrabalara ikram ederler sonra da misafirlere dağıtırlar. Damat ve gelin ağır tempoyla batı tarzı slow dans yaparlar.

Kazakistan'ın Çimkent, Turkistan, Cambıl eyaletlerinin bazı bölgelerinde damatla gelin yavaş dans eder ve pasta keserler. Düğün pastası başkaları tarafından kesilip misafirlere dağıtılır. Bazı gelinler yıl boyunca başka düğünlere milli başörtüsü (papah leceg / katha leçeg) ile gider (MAMEDOVA, N.,).

Cambıl vilayetinin Merke ilçesindeki oturan Hırtız'lıların düğünlerinde gelin milli başörtüsünde (papah leceg / katha leçeg)olur. Damatla gelin pasta kesmez ve yavaş dans etmezler. Gelinin arkadaşı ("drujka") olmaz.

Almatı eyaletinde bazı "kaçırma yoluyla" düğünlerde gelin milli başörtüsünde (papah leceg / katha leçeg) olur sadece yengelerle beraber masada oturur. Gelinin kız arkadaşı ("drujka") olmaz. Düğün kortejindeki limuzinin içinde akrabalar oturur. Gelin arabası Mersedez Benz ya da BMW markalı bir araba olur. 1980'lerin sonlarında olduğu gibi kırmızı, yeşil mendil ve gelinlikteki kukla (bebek) ile süslenir. Gelin arabasında gelinle beraber yengeler arkada, toy babası ise önde oturur. Damatla sağdıç başka bir arabayla giderler. Düğün pastası olur fakat damatla gelin yavaş dans oynamaz, pasta kesmezler.

2005'ten başlayarak sağdıç ve gelin arkadaşı birlikte milli Ahıska Türklerinin sade oyununu oynarlar. Yavaş dans zamanı olunca sağdıç ve gelin arkadaşı da oynayabilirler. Düğün sonunda gelin, çiçek demetini arkada toplanan genç kızlara atar.

Genellikle 1990'lardan itibaren Ahıska Türklerinin düğünlerinde büyük misafirlerle birlikte çocuklar da geldiği için çocuklar için ayrı sofra açılır, özel Lezginka ve başka oyunlar da oynanmaya başlar.

Sürgünden sonra 1980'lerin sonlarına kadar Ahıska Türkleri düğünlerinde bir ana yemek yapılırdı. Düğün yemeğini pişirmek için köylülerden veya akrabalardan en iyi yemek pişirebilen bayan davet edilirdi. Düğünlerde erkek tarafı kız tarafına bir bavul pirinç, bir koyun, havuç, kuru kayısı verirdi. Genelde düğünlerde etli, havuçlu pilav pişirilir, kuru kayısıdan komposto yapılırdı.

1990'lardan başlayarak Uygur mantıları, lahana dolması, biber dolması, etli patates kızartması gibi çeşitli ana yemekler hazırlanmaya başlandı. Düğün sofralarında iki ana yemek konulmaya başlandı. 1990'ların başlarından itibaren yavaş yavaş Ahıska Türklerinin düğün sofralarında kızartılmış tavuk butları, salamlar (salam, sucuk, kazı (Kazak'ların at etinden yaptıkları sucuk), holodets (Rusların kemiklerden pişirdikleri meze/Ahıska Türkleri "başayah" derler), balık çeşitleri (Koreli'lerin "He" mezesi, kırmız balık, "Russkaya zakuska" (Ringadan hazırlanmış Rus mezesi) vs.) peynirler (Ahıska Türklerin peynirleri, Hollanda, İsviçre vs.), salatalar (Koreli'lerin "havuçlu" ve "funçoza" (pirinc ya da patates nişastasından makarna ile yapılır), "Olivye"/ "Myasnoy" (Rus salatası), lahana salatası, mantar salatası vs.), meyveler (elma, armut, üzüm vs.) şekerler, "Yupi", "Zupi" adlı meyve toz içecekler konulmaya başladı. 2000'lerin ortasından itibaren sofralarda toz içecekler yerine Coca-Cola, Pepsi Cola, Fanta, Sprite, meyve suları, maden suyu oldu. 2000'li yılların ortalarından itibaren havuçlu, Funçoza, lahana, Olivye salatalar fazla yapılmaz, daha çok "Fransız", "Rıba pod shuboy" (Kürk altındaki balık),

“Kiriyeşkomi” (gevrekli), “Risovıy” (pirinçli), “Peçonoçnıy” (ciğerli) vs. salatalar hazırlanmaya başlandı.

Hırtız şehrinde meyve çoktu. Hırtızlılar sepetlerle köyleri dolaşarak elma, armut, vişne vs. satıp yağ peynir alırlardı (DURSUNOVA, T.).

Sürgünden sonra Ahıska Türklerinde oluşan “nişan” geleneği büyük ihtimalle Ahıska’da 1944’e kadar maddi durumu çok iyi olanların düğününün bir parcasıymış (İSKANDAROVA, G.).

Sonuç olarak Ahıska Türkleri Orta Asya’ya sürgün edilen etnik grupların en kapalı topluma sahip olanları olarak gözükmektedirler. Özellikle evlilik konusunda çok tutucu oldukları ortaya çıkmaktadır. Oğlanlar başka milletten olan bir kızla evlenirlerse gelini eve getirir ve kaynata, kayınvalide ile birlikte otururlar. Birlikte yaşadıkları için getirilen kız Ahıska Türklerinin dilini, örf-adetlerini, gelenek-göreneklerini öğrenir ve sonuçta Türkleşir. Gelini Slav kökenli olsa dil, örf-adetler, gelenek görenekleri ile beraber en başta İslam dinini, dine göre giyinmesi, kültürü, hareketleri kabul etmesi şarttır. Kızın dışarıya verilmesi yani Müslüman olan biri olsa bile evlenmesi kızın eşinin örf-adetlerinin, gelenek göreneklerinin, kültürünün kabul edilmesi anlamına gelir. Bu da kendi köklerinden kopması anlamına gelir.

Türkiye’de veya Kazakistan’da Türkiye üniversitelerinde okuyan veya Türk şirketlerde çalışan kızların bazen Türkiye Türkleriyle evlenmeleri olur. Ahıska Türkleri Türkiye’yi ana vatanları olarak gördükleri için bu evlilikler onlar tarafından kabul ediliyor.

Ahıska Türklerinin düğünlerdeki giyiniş, dans, yemek, düğün programlarında ortaya çıkan değişiklikler bir kaç sebepten kaynaklanıyor. Birinci

sebep budur ki gelinlerin Ahıska'daki düğünde giydiği ve taktıkları giysiler, eşyalar Kazakistan'da yoktu. SSCB'nin ekonomi gelişmesiyle sürgünden sonra mağazalarda hazır kumaşlar, sonra da hazır geleneksel elbiseler piyasaya çıkınca doğal olarak Ahıska Türkleri tarafından da kullanılmaya başlamıştır. Teknolojinin ilerlemesi, ulaşım araçlarının gelişmesiyle insanların hayatları kolaylaşmış ve düğünlerde "at" yerine arabalar kullanılmaya başlamıştır. Sürgünden sonra insanların hayatları yavaş yavaş maddi açıdan daha iyi bir durum arzetmiş düğün menüsü de değişmeye başlamıştır. Hazırlamasında fazla malzeme kullanılmayan ve pişirilmesi zor olmayan Özbek pilavı düğünlerde pişirilmeye başlanmıştır. Bunun bir nedeni de Ahıska Türklerinin zaten pilav yemeği yapmalarıdır.

Başka milletlerle bir arada oturarak Ahıska Türkleri kültür bakımından bazı alış verişler yapmaya başlamışlar. Piyasada modern müzik aletlerinin satılması ve modern müzik dinlenmesiyle Ahıska müzik grupları düğünde milli türküler, milli çalgılarla birlikte modern müzik aletleri çalmaya başlarlar. Ahıska'da Gürcülerden alınan *şalaho* oyunu ve özellikle Kafkas halklarının dansı olan *lezginka* oyunu benimsenmiştir. Özbekistan'da Ahıska Türkleriyle beraber sürgün edilen Kırım Tatar Türklerinin milli oyunu *kaytarma*yı bazı Ahıska Türkleri de oynamaya başlamıştır. Özbekistan'dan Kazakistan'a göç eden Ahıska Türkleri "kaytarma" oyunu oynamaya devam etmektedirler.

1991'e kadar SSCB kapalı bir ülke olduğu için Kazakistan'da oturan Ahıska Türklerinin ve başka milletlerin değişmeleri yavaş ilerlemektedir. SSCB dağıldıktan sonra Kazakistan Cumhuriyeti bağımsızlığa kavuşmuş, başka devletlerle sınırları açmış ve siyasi, ekonomik ilişkiler oluşturulmaya başlamıştır. Batılılaşma, modernleşme başlamıştır. Batıda üretilen teknolojik cihazlar, taşıyıcı araçlar,

giyecek, içecekler Kazakistan'da piyasaya çıkıyor. Bununla birlikte bütün Kazakistan'daki milletler ile birlikte Ahıska Türkleri de bu yenilikleri doğal olarak kullanmaya başlamışlardır.

Batı tarzı modern hayatın Ahıska Türklerinin hayatlarına girmesine rağmen Ahıska Türkleri başka milletlerle bir arada yaşayarak kendi kültürlerini unutmamışlar, Ahıska'da olduğu gibi kendi kimliklerini kaybetmemişlerdir.

2. 10. Uydu Televizyonun Etkisiyle Değişimler

1991'de Sovyet Birliği'nin dağılmasıyla beraber Ahıska Türklerinin sosyal hayatlarına Türkiye Cumhuriyetinin televizyon yayını girer. Kırk yedi yıl Sovyet İktidarının siyasi baskısı altında kalan Ahıska Türkleri hasretlerini gidermek için büyük heyecanla Türkiye TV kanallarını izlemeye başlarlar. İlk dönemlerde Posof-Ardahan ağzıyla konuşan Ahıska Türkleri standart Türkiye Türkçesinin anlamada güçlük çekseler de daha sonra zamanla bu lehçeyi anlamaya başlarlar. Genelde yaşlılar dini programları, âşıkları, kadın kısmı Türk dizilerini, erkekler haberler, futbol, siyasi programları, gençler şarkıları, dizi, sanat ve müzik yıldızları ile ilgili haberleri, çocuklar çizgi filmleri izlemeye başlarlar. Farklı TV ilgi alanları olan aileler ortak çözüm bulmaya çalışırlar: bütün programları birlikte izlerler.

Küçük çocuklar çizgi filmleri izleyerek Türkiye Türkçesindeki kelimelerle konuşmaya başlar ve anne-babaları şaşırarak çocukların Türkiye Türkçesi konuştuklarını tespit ederler. Mesela: Tr. T. Yazıklar Olsun > Ah. T. Yazuxlar olsun (kelime aktarması), Yazuxluqa (anlam aktarması) (CUMAYEVA, R.; GULAHMEDOVA, M.).

Türk sanatçıların şarkıları, filmleri, kasetlere kaydedilmiş canlı yayındaki shov programları piyasaya çıkmaya başlar.

İlk yıllarda akşamları uydu TV izleyenler, Türk TV satın alamayanların evlerinde toplanır, ziyafetlerde, düğünlerde ve şenliklerde izlediklerini ve duyduklarını anlatırlardı.

Böylece Ahıska Türklerinin konuştukları konuların önemli bir unsuru Türkiye ve Türkler oldu. Daha sonra, Ahıska Türklerinin evlerinin çoğunda uydu Türkiye TV kurulunca herkes tarafından ayrıntılı olarak din, sanat, spor, siyasetle ilgili fikirler tartışılmaya, konuşulmaya, savunulmaya veya reddedilmeye başlandı.

Kırk yedi yıl dinlerini koruyan ve namazlarını gizli kılan Ahıska Türkleri şimdi açıkça TV'den Kur'an dinleyebiliyor ailece dini kanalları izliyorlardı. TV çocuklar ve torunlara Kur'anı öğrenmede kolaylık sağlar. Din bakımından daha bilgili olmalarını beraberinde getirir.

Evlerin çoğunda farklı Türk müzik tarzları çalınır. İlk başta İbrahim Tatlıses, Mahsun Kırmızıgül, Emrah, Yurtseven Kardeşler, Mustafa Sandal, Tarkan, Rafet El Roman vb. gibi sanatçıların eserleri dinlenir.

1990'lı yılların başlarında Türk Uydusu olan Ahıska Türkleri, İbrahim Tatlıses filmlerini kasete kaydedip birbiriyle paylaşırlardı. 1990'ların sonlarında Kemal Sunal'ın canlandırdığı "Şaban" karakteri ve film, videokasetleri çok talep görüyor.

1994'te Kazakistan'ın özel "KTK" adlı kanalında yayınlanan müzik programında ilk olarak Çelik'in "Cici Kız" video klibi izletilir ve seyirciler tarafından sevilir.

1995'te kasetlerde çıkan ve bütün şenliklerde dans edilen M. Sandal'ın "Araba", Burak Kut'un "Benimle oynama" 1998'de Emrah'ın "Rin Narin" gibi şarkıları çok ünlü olup her zaman çalınırdı. "Araba" şarkısı hala düğünlerde çalınıyor.

Kazakistan'daki Ahıska toplumunda Türk sanatçılarının hayranları oluşmaya başlar. Hanımlar Türk dizilerinde ve şovlarında izlediklerini benimsemeye başlarlar.

1991'den itibaren Sovyet Birliği dağıldıktan sonra Ahıska Türkleri Türkiye'ye gidip siyasi baskı yüzünden 1930'larda Ahıska'dan Türkiye'ye göç eden akrabalarını bulmaya başlar, akrabalarını ziyaret ederler. 1995'ten itibaren Ahıska Türklerinin çoğu Antalya bölgesine çalışmaya gider. Bazıları Türkiye'ye göç etmeye başlarlar. Türkiye'ye gidenler ya da gelenlerden akrabaları yaşlılar, erkekler, kadın kısmı TV'den gördükleri eşyaları sipariş ederler (başörtüleri, elbiseler, gelinlikler, tesbihler, Kur'an, dua kitapları, kapkaşık, fırınlar, müzik aletleri, video, audio kasetler, CD vs.).

Ahıska'da ve 1990'lara kadar Kazakistan'da Ahıska Türk gelininin ellerine düğün günü kına koyarlardı. Türkiye Uydu TV etkisiyle Ahıska Türklerinde düğünden bir gün önce "Kına Gecesi" adlı merasim oluşmaya başladı. Düğünden bir gün önce kızın evinde sofralar kurulur, müzik çalınır. Oğlan tarafından genelde genç kızlar gelir kızın ellerine kına koyar, oynar, eğlenirler.

Ahıska'da geline bekâret kemeri olarak gümüş kemer bağlarlardı. Sürgün edildikleri zaman değerli şeyleri yanlarına hepsi alamadıkları için Kazakistan'a gümüş kemerlerini getirenlerin sayısı azdı. 1991'den sonra Ahıska Türklerinin gelinlerine kırmızı kemerler bağlanmaya başlandı. 2000'li yılların ikinci yarısından

itibaren gelinlerin üzerinde Türkiye'de kına gecesinde kullanılan eşyalar kullanılmaya başladı.

Son 2-3 yıldan beri düğün arabaları Türk bayrakları ve Türk bayraklı balonlarla süslenmeye başladı.

Düğünlerde Ahıska müzik gruplarının söyledikleri Türkiye'den gelen modern şarkıların ve türkülerin eşliğinde gençler dans eder, halay çekerler.

İkinci Dünya Savaşından sonra Sovyetler Birliği'nde ekonomik durum daha iyi olunca siyah ve yeşil çay tüketilmeye başlar. Genelde siyah çay Gürcistan'da, yeşil çay Özbekistan'da üretilirdi. Siyah çay daha çok talep edilirdi. Sovyetler Birliği'nde üretilen siyah çayın kalitesi pek iyi değildi ve çay Hindistan'dan getirilir, zor bulunurdu. Kahve de üretilmezdi. Brezilya'dan getirilen kahve sadece 1970-1980'lerde nadiren satılırdı.

1944'e kadar Ahıska'da zenginler kahve, su içerlerdi. Çay tüketmezlerdi (MAZLUMOVA, Ş.). Dağ bitkilerinin çayı içilirdi. Özellikle kanotu (kaymah çiçeği) bitkisinin çayı kullanılırdı. Kazaklar çok miktarda ve çok koyu çay içerlerdi. Sürgünden sonra da Ahıska Türkleri çay içmeye başladılar (DURSUNOVA,T.). Ahıska Türkleri Ahıska'da kahveyi fincandan, suyu cam bardaklardan içerlerdi (DEVRİŞEVA, R.).

Ruslar çayı cam bardaklardan bazen de kupalardan içerlerdi. Kazakistan'da Orta Asya kültürünün unsuru olan kâselerden (piyala) çay içilirdi. Kazaklar gibi Ahıska Türkleri de kâseden çay içmeye başladılar. Nadiren bardaklar ve porselen kupalardan içerlerdi. Ahıska Türkleri kâseye "çini" demeye başladılar. Bazı ailelerde Türkiye Türklerinin kullandığı çaydanlık takımı da görülür.

Ahıska Türkleri, Türk televizyonlarını izleyerek kâse (çini) yanında Türklerin çeşitli çay bardaklarını kullanmaya başladılar. Ahıska bayanları özellikle genç kızlar "baklava" tarifini Türkiye TV'leri programlarından veya Türkiye'deki akrabalarından öğrenerek ev baklavasını yapmaya başlarlar.

Yaşlı kadınlar Türkiye'deki el işlemeli yazmaları başlarına örtmeye başlarlar. Sünnet olacak Ahıska Türklerinin çocukları için Türkiye'deki sünnet kıyafeti giyilmeye başladı.

Türkiye TV kanallarında yayınlanan çizgi filmleri izleyen küçük çocuklar anne-babalarının duymadıkları Türkiye Türkçesindeki yeni kelimeleri öğrenmeye başladılar.

Uydu TV ve Kazakistan milli ve özel TV yoluyla izlenen Türkiye dizilerinin etkisiyle Ahıska Türklerinin çocuklarına Türkiye Türklerinin adları koyulmaya başladı: "Demir", "Esmer", "Sibel", "Filiz", "Hazar" vs. Ahıska Türkçesinde olan bazı isimler Türkiye Türkçesi telaffuzuna göre adlandırılır. Örnek: "Camal">"Cemal", "Kenen">"Kenan", "Tesin">"Tahsin", "Kamal">"Kemal", "Esme">"Esma", "Heyriya">"Hayriye" vs.

Sonuç olarak savaş sırasında yenilen Osmanlı İmparatorluğu Çarlık Rusya'sına savaş tazminatı olarak 1828'de Ahıska Türklerinin yaşadıkları Ahıska bölgesini vermiştir. Ahıska Türkleri kendilerinin Türk olduklarını hiç bir zaman unutmamışlardır. 1991'de Uydu TV piyasaya çıkmaya başladıktan sonra Türkiye'yi özleyen Ahıska Türkleri büyük bir hevesle Uydu TV'leri evlerinde kurmaya başlarlar ve Ahıska Türklerinde olmayan ancak Türkiye Türklerine özgü kültür unsurlarını benimsemeye başlarlar.

2.11. Ahıska Türklerinin Giysileri

Erkek giyimi:

Fes, papak, külah, uçları saçaklı ahmediyeler (renkli bez ya da poşulardan) bağlanırdı. Kalın çizgili yerli dokumadan yakası düğmeli gömlek üzerine zubon giyilirdi.

Pantolon yerine dizleri ve cep ağızları kaytan işlemeli şalvar ya da zıgva giyilirdi. Ayakkabı yerine çok az yemen, genellikle de çarık (çaruh) giyilirdi.

Bazı erkekler pamuklu şalvar bazıları çizme (sapug) ile "galife" adlı pantolon giyerlerdi. Oşora, Kamze köyündeki erkekler daha çok "tuman pantolonu" /şarval giydikleri için bu tür pantolona "Oşora şalvarı" denirdi. Ağalar, begler gömleğin üzerine göğüsün sağ ve sol tarafına fişek dizilmiş çuhadan (fişenk boy çoha) giysi giyerlerdi (DURSUNOVA, T). Aynı giyimi Gürcüler de giyerlerdi. Bu kıyafet tarzı Kafkas halklarının giyim kültüründen etkilenen Gürcüler vasıtasıyla Ahıskalılar arasında da yayılmıştı. Genelde zengin ya da iyi geçinen erkeklerin sol cebinde asma saat olurdu (İSKANDAROVA, G.).

Kadın giyimi:

Genç kadın örtüleri eskiden alttan ince tülbetten "börümce" ile başa sarılır, üstüne mermerşahın incesinden yapılmış "leçek" örtülürdü. Leçeğin üçgen şeklindeki ucu bel ve diz seviyesine kadar da uzatılırdı. Saçlar gürlük nispetinde öreklerle örülürdü. Saç, saç bağlı denen boncuk ve diğer şeylerle süslenmiş bağlarla bağlanırdı.

Omuzlu poturlu, etekleri dar apurkalı ve belden kırmalı entariler üzerine, yine omuzları poturlu, önleri sık sedef düğmeli, göğüs ve kol ağızları işlemeli fistanlar giyilirdi.

Entari veya etek üzerine, yalnız ön kısmı örten işlemeli, kaytanlı etrafı poporlu "peştemal" giyilirdi veya gümüş belbağı bağlanırdı.

Çarık, yemen, bulundukça kundura ya da lastik ayakkabılar da yün çoraplarla giyilirdi.

Sovyet İktidarı zamanında bazen zenginler, idare makamında çalışanlar Ahıska'nın şehirlerine ya da Tiflis'e gidip kendilerine mağazalardan geleneksel giyim alabiliyorlardı. Çarık yerine çizme satın alıyorlardı (DURSUNOVA, T.).

Gelinin başına kadife ya da bez geçirilmek suretiyle işlenmiş ve altınlarla süslenmiş "katha/papah" kofi giyilir, üzerine de tülbentten başbezi, onun da üzerine leçek, en üste de etrafı ponçaklı *silgi*/*naznaz* bezden veya kumaştan duvak örtülürdü (BADALOV, 2004:36). *Naznaz*ın üstünde elle işlenmiş İslam dininin simgesi olan ayla yıldız motivi olur. Bunlar yeşil veya kırmızı renkli olur (DEVRİŞEVA, R.).

Gelinler üç etek ve etekleri apurkalı, bedeni kırmalı entari de giyerlerdi. Kol ve göğüs ağızları işlemeli olan gelinliğin koçak ve göğüslükleri, peştemali (bele) bağlanırdı. Gelinlik renkleri ise beyaz, al veya yeşil olurdu (BADALOV, 2004:36).

Sürgünden sonraki ilk yıllarda yoksulluk çeken Ahıska Türklerinin kadınları kendilerine, çocuklarına kendileri giysi dikiyorlardı. Ayakkabı yerine erkekler çarık yaparlardı. Maddi durumları orta seviyede olanlar ise mağazalardan geleneksel giyim ve ayakkabı alabiliyorlardı.

Çarık kültürleri olmayan Kazaklar çarık giyen Ahıska Türklerini "çarıklı" (çokay) diye adlandırmaya başladılar (DEVRİŞEV, F.).

Ahıska ilçesindeki Ortsep köylüleri keçi tulumunu sırt çantası (heybe) olarak takarlardı. Ahıska'da Kürtler keçi tulumunu sırt çantası olarak kullanırlardı (İSKANDAROVA, K).

Sürgünden sonra özellikle 1956'dan sonra Ahıska Türkleri yavaş yavaş ayakları üzerinde durmaya başlayınca mağazalardan geleneksel giyim almaya başladılar. Kışın yazın kadınlar, gelinler, genç kızlar yine başörtüleriyle başlarını örterler, elbise, etekler dizden aşağı olur, kolları bileğe kadar kapalı, boyun örtülecek kadar düğmeli olurdu. 1970'lerin sonundan ve 1980'lerin başlarından itibaren pantolon, biraz açık giysi giyinen kentli, anne-babası tahsilli ya da devlet idare makamda olanların kızları çok nadiren görülürdü ve o da hoş karşılanmazdı.

1956'den başlayarak yüksek okullarda, üniversitelerde okuyan genç kızlar başörtüleri takmıyorlar.

1990'ların başlarından itibaren Kazakistan'da genel olarak kadın elbiseleri ve eteklerin uzunluğu ayak tabanına kadardı. Bu giysileri, Ahıska Türklerinin gelinleri ve kızları giyerlerdi. Dize kadar olan elbise, etek nadiren giyilirdi. Giyimlerin kollarının uzunluğu yarım olurdu. Almatı eyaletindeki Ahıska Türklerinin genç gelinlerinin başörtüleri saçları yarım kapalı olarak görülür.

2000'lerin sonlarından itibaren uzun giysiler piyasada pek bulunmaz. Daha çok dize kadar ve dizi kapatacak kadar uzunlukta olan etekler ve elbiseler piyasaya çıkar. Ahıska genç Türk gelinleri ve kızları bu elbiseleri giymeye başlar. Genç gelinlerin, kızların kolları üçte biri kapalı olur.

2000'lerin ilk yıllarından itibaren bazı gelinlerin başörtüleri kemer genişliğinde başları örtülü olur.

1990'ların ortalarından itibaren bazı ilk ve ortaokul öğrencisi kızlar tarafından pantolon giyilmeye başlanır. Pantolon giyen genç kızlara nadiren rastlanır ki bunların çoğu şehirde yetişenlerdendir.

Cambıl, Çimkent, Türkistan eyaletlerine göre Almatı eyaletindeki genç gelinlerin ve genç kızların özellikle bayanların elbiseleri daha uzun olur ve başörtüleri tamamen saçlarını örter.

Çimkent eyaleti Özbekistan sınırına yakın olduğu için sürgün edilen Ahıska Türkleri bu bölgede oturan Kazaklar ve Özbeklerle birlikte oturmaya başlarlar. Özbekistan'a sürgün edilen Ahıska Türkleri de 1956'tan sonra Çimkent, Cambıl ve Almatı eyaletlerine göç etmeye başlarlar. 1950'li yılların ortalarından başlayarak Özbek kadınların giydikleri milli tarzdaki pantolonlar ve elbiseler, başörtüleri Çimkent bölgesindeki bazı Ahıska Türk kadınlarında da görülür (KULİYEVA, Z.).

Sonuç olarak sürgünden sonra Ahıska Türklerinin kadın kısmının giysilerinde ortaya çıkan değişmelerin çoğu 1991'den sonra görülmeye başlar. Türkiye'de ve başka ülkelerde üretilen giyimler piyasaya çıkar. Batılılaşma, modernleşme ile giysilerde de değişme başlar. Almatı bölgesine göre Çimkent, Türkistan, Cambıl bölgelerinde özellikle köylerinde yaşayan Ahıska Türkleri bu giysi konusunda daha tutucudurlar. Genel olarak Ahıska Türk erkeklerinin geleneksel giysiyi tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Ahıska Türkleri Müslüman olup, kültürlerine bağlı oldukları için kadın kısmının giysileri açık olmaz ve pantolon giyilmez.

2.12. Ahıska Türklerinin Yiyecek Ürünleri

Ahıska Türklerinde undan yapılan yiyecekler:

Un mamulleri ile yapılan yiyecekler: Bişi, luhum (lokum), fetir, bazlama, katmer, kete, çadı, papa, furun etmegi (fırın ekmeği), somin etmegi (ekmek somunu), puşruh çorbası, haçapur, tutmaç çorbası, tırta (hasta, Hırtız) çorbası (yayla çorbası),

halva, şekerpancar şerbetiyle halva, yufka (yuha), erişte, suböregi, şekerleme, hasuta, harço (BADALOV, 2004:37; DEVRİŞEVA, R.), erişteli pilav, puhaça (MAZLUMOVA, Ş.), yarma (tahıl) çorbası, papay, kuymah, umaç çorbası, tutmaç/kesme çorbası, helle çorbası, makarlama çorbası, çırıhta/ağuz, kakala, yaprah hınkal/lapata, makarlama (DURSUNOVA, T.; DEVRİŞEVA, R.), buğday pilavı (DEVRİŞEVA, 2006:73), molla hınkalı (SEFEROĞLU, 2008), cennet çamuru, keşkek, mafiş, kelecem/etmek aşı (İSKANDEROVA, K.)

Etten yapılan yemekler:

Et (sığır, tavuk, balık) kavurulur, kızartılır, haşlanır.

Kebeb(kebap), pasturma (pastırma), hınkal (pasturma hınkalı), kikil, sucuh(sucuk), kaurma (kavurma) hınkalı (DURSUNOVA, T.), tolma çorbası(sulu köftesi).

Sebze yemekleri:

Çinçar (ısırgan) çorbası, yeşil lobiya çorbası/kavurması ve çenço lobiya (kurumiş kırmızı lobiya/ kurumiş harcam lobiyası, kurumiş bayaz lobiya, kurumiş siyah lobiya, kurumiş kayverengi lobiya (barbunya) çorbası, kestene kabağı (tatlı kabak) haşlanması, fırında kabak, kartopi (patates) haşlanması, kartopi (patates) buğlaması, kartopi hınkalı, şekerpancardan pestil (İSKANDEROVA, K.).

Pirinçten yapılan yemekler:

Süzme (yüzüm kuryemiş ile) pilav, şir pilav (İSKANDAROVA, K.), kayğanalı pilav (DEVRİŞEVA, R.)

Sütten yapılan yyiyecekler:

Süt aşı, gulama, sütlü aş, kaymak, şırat, peynir, çeçil peyniri, tulum peyniri, karın peyniri, çökelük/çuma/şor (çökelik), yoğurt, süzme yoğurt, kurut, koyun

sütünden yoğurt, peynir (DEVRİŞEVA, 2006:71) , camuş sütünden yoğurt (SEFEROĞLU, 2008)

Yumurta ile yapılan yemekler:

Haşlama, kayğana (tavada yumurta/kaygana), etmek aşı, patlican kayğanası (domatesle yumurta / menemen) (DEVRİŞEVA, R)

Mantardan yapılan yemekler:

Kavurma

Turşu çeşitleri:

Patlican (domates), lahana (DEVRİŞEVA, 2006:76), gımi (pancar turşusu), pancar yapraklarından turşu (İSKANDEROVA. K.; DEVRİŞEVA, R.)

Yemek yapımında kullanılan bitkiler (otlar):

Kuzukulağı, pençer, pampara, çireçuta, kazayağı, talahoş, çalahunta, çinçar, çiryaçola, kinzi

Çay yapımında kullanılan dağ bitkiler:

Kaymah çiçeği (kanotu) (DURSUNOVA, T.)

Mantar türleri:

Pirpile, papahlı, kama, sığın, gita, çuha.

Meyvelerden yapılan yiyecekler:

Pestil (pastile), kah/çir, pelverde, bekmez (pekmez), mürebbe (reçel)

İçecekler:

Kahve, su (MAZLUMOVA, Ş.), süt, çay, şerbet, şeker pancarından (DEVRİŞEVA, R.), hoşavi/hoşaf/mayhoş (hoşaf) (İSKANDEROVA, K.) pestil çorbası, kaysefe (hoşaf) (SEFEROĞLU, 2008)

Yağ çeşitleri:

Ton yağı/kuyruh yağı/koyun / tavar yağı, tere yağı/sarı yağ /karak yağ, inek yağı, nahıço (nahıço hınkalı) (DEVRİŞEVA, R.).

1944'ten bugüne kadar kullanılan bir kaç yiyecek adı Gürcülerin vasıtasıyla Ahıska Türkçesine geçmiştir. "Haçapur", Gürcüce iki sözcükten oluşan "haça-puri" sıcak ekmek anlamına gelir. "Lobiya" kelimesi Gürcücedeki fasulye anlamına gelen "lobiyo" kelimesinden gelmektedir (DEVRİŞEV, F.).

Ahıska'da, Gürcülerin çorbaları olan "harço" Ahıska Türkleri tarafından fazla yapılmazdı. Sürgünden sonra çok nadiren yaşlı kişiler tarafından yapılırdı.

Gürcücede pancar anlamına gelen "çarhalı" kelimesi Ahıska Türklerine "çarhala" olarak geçmiştir.

Ahıska'da "domates"e "patlican" derlerdi (DURSUNOVA, T.; SALAEVA, M.) Genel olarak Ahıska'da ve bugüne kadar "domates"e karşılık Rusça "pomidor" denilmektedir.

Ahıska'da "mantar" kelimesinin yanında Gürcücedeki "soko" kelimesi de kullanılırdı.

Sürgünden sonra Çimkent, Türkistan bölgelerinde oturan ve Ahıska'da Aspindza ilçesinin Niyala, Panaket, Levis, Ahılkelek ilçesinin Hogam köylüleri çökeliğe "şor" derler. Hogam'lılar çok nadir olarak çökeliğe "çökelük" derler. Aspindza ilçesinin köylerin yarısı "çökelük" yarısı "çuma" derler. Bazen iki kelimeyi de kullanırlar (DURSUNOVA, T.).

Sürgünden önce Ahıska Türklerin kullandığı "tutmaç" çorbası Kazakistan'a geldikten sonra bazı bölgelerde kısmen ya da tamamen unutulmuş ve yerine "kesme" çorbası kelimesi kullanmaya başlamış (DURSUNOVA, T.). Cambıl eyaletindeki Ahıska'nın Cahısman köylüleri "tutmaç" ve "kesme" çorbası kelimelerini yanı sıra

kullanmaktadır (MAMEDOVA, N.). Türkiye'nin Kars bölgesinde yöresel "kesme" çorbası Ahıska Türklerinin tutmaç/kesme çorbası gibi aynı malzemelerden ve hazırlanması aynıdır (SULEYMANOĞLU, Y.). Tutmaç çorbasının yapımında kullanılan "çerez"e (hamurdan kızartılmış küçük yuvarlak parçalar) Hırtız'lılar "kukur" derler. Aspindza ilçesinin Zürzel köyünde krepe "çırıhta", Hırtız'da "ağuz" derler. Genelde tereyağa "sarıyağ" denilir, Hırtız şehirindeki de tereyağa "tereyağ" derler (DEVRİŞEVA, R.). Zürzel'ler "sarıyağ"la beraber Gürcücedeki tereyağın karşılığı olan "karak" kelimesini de kullanırlardı (DURSUNOVA, T.).

Sürgünden sonra Ahıska Türkleri, Ahıska'daki ekşi hamurdan kızarttıkları küçük yuvarlak "luhum" yerine genelde Kazakların "tokaş" adlı ekmeği kızartmaya başlarlar. "Tokaş" "luhum" gibi ekşi hamurdan, fakat dörtgen ve büyük olur (DURSUNOVA, T.). Ahıska Türkleri "tokaş"ı "tohaç" olarak telaffuz ederler. Çimkent ve Almatı vilayetlerindeki köylüler "tokaş"a "luhum" da derler. Aynı zamanda Ahıska Türkleri "luhum" da kızartırlar.

Kazakça "yoğurt" kelimesinin karşılığı olan "ayran" kelimesinin etkisiyle bazı Ahıska Türkleri yoğurt katılmış çorbalara özellikle "tutmaç/kesme" çorbasına "ayran" çorbasına derler.

Sürgünden sonra Ahıska Türklerinin yiyeceklerinde yeni unsurlar oluşmaya başlar. 1960'lardan itibaren Orta Asya'daki yemekleri pişirmeye başlarlar. İlk başta Ahıska Türkleri Özbek pilavını (etli, havuçlu, soğanla kavrulmuş) pişirmeye başlarlar. Düğünlerde Özbek pilavı ana yemek olarak verilmeye başlar.

1990'lı yıllardan itibaren Ahıska Türklerinin hazırladıkları yemekler arasında Kazaklar'ın milli yemekleri "Beşbarmak" görülür. "Beşbarmak"ın pişirilmesinde elde doğranmış yufka parçalarına (Kazakça "kespe") 10×10 sm.

üzerine pişirilmiş et parçaları, doğranmış soğan ve et suyu konulur. Ahıska Türkleri "beşbarmak"a "beşparmah" derler. Genelde Ahıska Türkleri "beşparmak"ın kare şeklinin yerine tutmaç/kesme (erişte) şeklini tercih ederler.

1970'lerden itibaren buharda pişirilen Uygur "mantı" için "mantavarka" adlı özel tencereler Ahıska Türk evlerinde kullanılmaya başlar. Yufka küçük 10×10 dörtgen şeklinde kesilir içine soğanlı et kıyması koyulur. Uygur mantısına Ahıska Türkleri et kıyması ile kabak, patates veya sadece kabak veya sadece patatesten yaparlar. Dörtgen küçük yufka parçalı şeklindeki mantı yanında daha çok yufkayı rulo şeklinde sarıp "sarma" adlandırırlar. İçine mantı için kullandıklarını katarlar veya soğanlı patates veya kabak, çökelik, lahana da kullanılabilir ki bu isteğe göre değişebilir. Mantı, sarma yanında mutlaka sarmısak, yoğurt ayrıca tereyağı, salça, evde yapılmış domates konservesi (çertopoloh/kobra), mayonez, ketçap olabilir. 1980'lerin sonlarına doğru Uygur mantısı düğünlerde ana yemek olarak verilmeye başlar. Bazen mantı içi olarak Dunganların (Müslüman Çin), Uygurların kullandıkları "cusay" adlı yabani bitki, isteğe göre "mantı", "sarma" için kullanılır. Ahıska Türkleri lahana ve biber dolmasını yapmaya başlarlar.

Ahıska'da çorbalar genelde tahıllı, buğday, mısır unu ve nişasta ile pişirilirdi. Sürgünden sonra Sovyetler Birliğinde yayılmış sebzeli, tahıllı çorbalar pişirilir. Genelde çorbalar kalın doğranmış patates ve tahıl (karabuğday, kuru bezelye, pirinç, maş (mercimek çeşidi), perlovka vs.) ile pişirilir. Bol sebze (domates, biber, pancar vs.) katılır ve et suyu ile pişirilir. Soğan, havuç, domates salçası, et (eğer çorba et suyusuz pişiriliyorsa) ile kızartılır. Yeni çorbalardan en yaygım olanı "borş" adlı Rus milli lahanalı çorbasıdır. Patates yuvarlak ve ince şekilde kızartılır.

1960'larda Alman, Rus komşulardan kek, blını (krep) tariflerini alıp Ahıska genç kızları kek, blını pişirmeye başlarlar (DEVRİŞEVA, R.). Genelde 1980'lerden başlayarak tatlılardan pastalar, kuru pastalar, bize, "kartoşka", gofret, börekler, poğaça, ekler, Tatar Türklerinin milli tatlısını "çak-çak" ve "samsa" vs. yapılmaya başlar. 2000'lerden itibaren Türkiye Cumhuriyeti'nde, Kırgızistan'da, Kazakistan'da Türk üniversitelerde, liselerde okuyan öğrenciler, Türk vatandaşlarla çalışanlar, Türkiye'de akrabaları oturan, Türkiye'de çalışan, Türkiye'ye gidip gelen bayanlar, Türk baklavasını, pilavını yapmaya başlarlar.

Ahıska Türkleri sürgünden sonra domates, salatalık, biber, fasulye, pancar, havuç, soğan, sarımsak, bezelye vs. sebzeleri çeşitlerini konserve etmeye başlarlar.

1990'ların başlarından itibaren sık sık Koreli'lerin "havuçlu", "funçoza" ve "lahanalı", "Olivye/Myasnoy" (Rus salatası), "Rıba Pod Şuboy", "holodets/studen" (Rusların mezesi) salatalar yapılmaya başlar.

1944'ten sonra Sovyetler Birliğine giren bütün ülkeler genelde çay tüketirlerdi. Fazla ve çok koyu siyah çay tüketen Kazak Türkleri süt ile çay da içerler. Ahıska Türkleri de çay ve süt ile çay içmeye başlarlar (DURSUNOVA, T.). Aynı zamanda Çimkent, Türkistan, Cambıl bölgelerinde Özbeklerle bir arada oturan Ahıska Türkleri yeşil çay da tüketmeye başlarlar.

Yaz aylarında Ahıska Türkleri bazen "cacığ"a benziyen Rusların "okroşka" ve Karaçay-Malkarların ayrana benzeyen bir tür içeceği hazırlarlar. Kazaklar Karaçay-Malkarların "ayran"ını yapar ve "çalap" diye adlandırırlar. Özellikle yazın ot biçen ve tarlada çalışanlar çok "çalap" tüketirler. Ahıska Türkleri "çalap"a "çalhalama" derler (İSKANDEROVA, K.).

Yazın, bazı şehirli Ahıska Türk ev hanımları Rus milli içeceği "kvas"ı hazırlarlar (KARİBOVA, R.).

Sonuç olarak 1944'te Uygur, Tatar, Karaçay-Malkar Türkleri ile beraber Kazakistan'a sürgün edilen Ahıska Türkleri ve buraya göç eden Özbek Türkleri, Slav kökenli vb. milletler birbirlerinin mutfaklarından etkilenmeye başlarlar. Kazakistan'da genel olarak veya bölgeye göre Uygur mantı, Özbek pilav, Dungan/Uygur lağman (bıçaksız yapılan makarna), Tatarların samsa, çak-çak, Ahıska Türklerin peyniri, kete, feselli, bişi, Almanlar'ın kreblik, kek, Ermenilerin yüzüm yaprağından dolma, Ruslar'ın borş, kızartılmış patates, Kazakların baursak, Kafkasyalıların ve Gürcülerin şaşlık (şiş-kebab)ı vs. bilinir ve yapılır. Ahıska Türklerinde önceden Özbek pilavına ve Kazak baursaklarına benzer yemekler olduğu için en çok bu yemekleri benimsenmiştir. Uygur mantılarının özel tencerede buharda pişirildiği için Ahıska'da böyle bir yemek yoktu. Fakat mantılarla birlikte kendilerine özel büyük yufkaya kıymayı koyup rulo şeklinde sararlar ve "sarma" derler. Rusların borş çorbası yapılır. Yine de Ahıska Türkleri tarafından kendilerine has olan en çok sevilen yiyeceklerden unlu mamuller, daha çok susuz yiyecekler ve yemekler (hinkal, kete, bişi, bazlama, yaprah hınkalı, makarlama, peynir, yoğurt, turşu vs.) yapılır ve sevilir.

III. AHISKA TÜRKLERİNDE KÜLTÜREL YAPI

3.1. Ahıska Türklerinin Edebiyatı

Her millette olduğu gibi, Ahıska Türklerinin de zengin folkloru vardır. Ancak Ahıska Türklerinin folkloru başka milletlerin folklorundan farklıdır. Ona göre ki, bu millet bütün ömrü boyu hayatını sürgünlükte, gariplikte geçirmiştir. Uzun yıllar vatansız yaşayan Ahıska Türklerinin yazılı edebiyatı olmamıştır. Ancak onların halk yaratıcılığı çok zengindir. O zenginlik bu güne gibi Ahıska Türklerinin ağız edebiyatının korunmasını kendine borç biliyor (ATTİADA, 2009:102).

Ahıska Türklerinin folklor ürünlerine türküler, destanlar (hikâyeler), atasözleri, masallar, deyimler, dualar, beddualar(kargış), ninniler, okşamalar, bulmacalar, sanamalar ve oyunlar, tekerlemeler, kızdırmacalar girer.

Âşıklık Ahıska Türklerinde XVII. Yüzyılın başlarından bu yana bilinen bir sanatçı tipidir. XIX. yüzyıllardan kalan eski defterlerde ve halk arasında Ahıskalı Âşıkların türküler ve deyişlerinin bir kısmını Prof.Dr. M.Fahrettin Kırzıoğlu derlemiştir (ZEYREK, 2006:75, 81, 83, 102).

3.1.1. AHISKA ÂŞIKLARI

1. İrfani

Asıl adı Süleyman, mahlası İrfani. Yaşadığı çağda Ahıska'nın bir kazası olan Çıldır'ın Kunduzhev köyündedir. Günümüzde harabe olan bu köy, 1877-78 (93) Osmanlı-Rus harbine kadar şenmiş. Onun torunları, Koravel ve Urta köylerinde yaşamaktadır. Rivayete göre İrfani, Ardahan'ın Damal ilçesinde bir Alevi-Türkmen

kızına Âşık olmuş. Türkmenler bu kızı bana vermez düşüncesiyle kızı kaçırıp evlenmiş ve Ulgar Dağı'nın kuzeydoğusundaki Mutrucan tepesinde bulunan ve adına Kız Kilisesi denilen kilisede yedi sene gizlenmiş.

Bir fakir bus etse şah damanını
Tekdir etmek alişana düşer mi?
Bir yigidin yaman derdi olmasa,
Derman içün hiç Lokman'a düşer mi?

Şuh didelerim demde olmasa,
Tiğ gamzelerim gamda olmasa,
Pervanenin meyli şem'de olmasa,
Dolanır fırlanır nara düşer mi? (ZEYREK, 2006:74-75)

2. Gülali

Gülali, Ahıska bölgesinde yetişen en eski âşıklardandır. Gülali XVIII. Yüzyılın sonlarıyla XIX. yüzyılın başlarında yaşadığını öğreniyoruz. Ahıska şehri, 1828 yazında Rusların saldırıları sonucu düştü. Bu düşüşü gören Gülali'nin söylediği 25 haneli destanın bazı bölümleri şöyledir:

Ey kardaşlar, size tarif eyliyem,
Kanlı yaş tökerek derdim söyliyem,
Dağıldı yuvamız yadı boyliyem,
Vay ki harab oldu gözel Ahıska,
Özüne çare bul düzel Ahıska.

Bahtı karalıdır, bir gün gülemez,

Kâfir Moskof baskın etti, alamaz,

Erzurum uzak mı imdat gelemez,

Vay ki harab oldu gözel Ahıska(ZEYREK, 2006:78-79).

3. Hasta Hasan

Ahıska bölgesinin ünlü âşıklarındandır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX.yüzyılın birinci yarısında yaşamıştır. Bir defterde Ahılkelek'in Dırgına köyünden olduğu belirtilmektedir. Ahılkelek'te bu adla bir köye rastlanmamaktadır. Belki bir mahalle adıdır. Diğer taraftan onun Havet köyünden olduğunu belirten haberlere de rastlanmaktadır.

Hasta Hasan, Ahıska bölgesinde bilinmekte, içten söylenmiş lirik deyişleri dilden dile dolaşmaktaydı. Hasta Hasan, Posoflu Fakiri ve Ardahanlı Karani değişmiştir. Onun çırağı olan Lebisli Âşık Nuri, Çıldırlı Şenlik'in ustasıdır. Torunlarının, 1944 Ahıska faciasıyla Kazakistan'a sürülenler arasında olduğu ve onlardan bazılarının Azerbaycan'da yaşadığına dair haberler var.

Ey ağalar yar yanından

Geldim yalvara yalvara

Ta bir gece sabaha dek,

Kaldım yalvara yalvara.

Kime gidem iltimasa,

Uyanmışam şirin sese,

Her yanaktan bir çift buse,

Aldım yalvara yalvara (ZEYREK, 2006:90-91).

4. Zülali

Zülali, Büyük Osmanlı Devleti'nin en doğu ucunda, ücra bir yer olan Posof'un Suskap (şimdi Âşık Zülali) köyünde dünyaya gelmiştir. 1973'te dünyaya geldi. Zülali, okuduklarının da etkisinde kalarak 11-13 yaşlarında ilk aşk ve ilk Âşıklık rüyasıyla şiir denemeleri yaptı. Batum, Ahıska, Ardahan, Artvin, Atdanuç ve Yusufeli gibi yakın çevrelerde gezip dolaşarak birçok Âşıkla karşılaştı, Âşıklık kudretini gösterdi, büyük bir şöhret kazandı.

Gurbette bir köye uğradı yolum,

Hicran kemendine atar Çiseli.

Biz gibi düşküne ederler zulüm,

Kimi aslan olmuş, tatar Çiseli.

***

Gönül der Zülali vatana yeriş,

Dostlar ahvalinden suval et soruş,

Ellere yaz gelmiş, bunda neden kış,

Yaylaları karlı duman göründü (ZEYREK, 2006:120-122,131)

5. Âşık Hüseyin

Kedir Allah sennen budur dilegim

Sen merdi nemerde möhtec eyleme

Tükünmez hazineden yetür rızığa

Sen merdi nemerde möhtec eyleme

Nemerd köprüsünden ölsem geçem

Kerven olsam menzilinde konmam

Elinden cami mey alıb içmem

Sağ eli sol ele möhtec eyleme

Kedir Allah senin keremi

Teneli söz hencer niza ohtur

Kardaşın kardaşa vafasi yohtur

Kardaşı kardaşa möhtec eyleme

Aşıh söyler sözlerin varısını

Varısi olmasa olsun yarısi

Koy olsun o gözlerimin birisi

Sağ gözi sol göze möhtec eyleme

Aşıh Hüseyin tamamlar sözüni

El elden ötkündür işin çetini

Kurda kuşa nesib eyle etini

Atay oğla möhtec eyleme (DEVRİŞEV, L.)

3.1.2. Destanlar (Hikâyeler)

1. Asli Kerem

Asli:

Sana kurban olem gündüzli peri

Ismin camalını yaz bene yolla

Bağında açılan o kızıl gülden

Sen dilfin teline düz bene yolla

Kerem:

Ne pek incilmişsen kıldandan da ince

Açılmaz bağımda o gözel ğonca

Vazgeçmerem senden bu can ölmişe

Sen şirin dilinen bir selem yolla

Kerem:

Gezdim tepeleri düzleri

Allerdi elimden şahan bazlari

Tehnedeki konuştuğum sözleri

Bir parmah kağıza yaz bene yolla

Sabah seherinde gölün üstünde

Sen beni gördi yüzmeye turdi

Derya talga vurdi attı kenera

Ala gözleri süzmeye turdi

İşterim işterim bu göle batem

Uzadem destimi son ani tutem

Bir hayale eyledim sarılem yatem

Yolum irağa düşti (DEVRİŞEV, B.)

3.1.3.Masallar

1.Altun Topi Hikayesi

Vahtın birinde bir ihtiyar adam kocaliyer elden ayahtan aydağa düşiyer. Üç oğlı varmiş. Üç oğlı, üç gelini varmiş. Böyük oğlını çağırmiş. Demiş:

-Oğlum ben kocaldım ihtiyarlandım, de felen diregin altında altun topi var. Sen geline de de, bene ey bah, ben ki ölürüm o sizin, ne size çoğa yeter.

Sora ortancı oğlını çağıriyer ona da ele diyer. Sora küçük oğlını çağıriyer ona da ele diyer. Hamma, fakat bunnar birbirine hebersiz. Bu gelinner ey bahiyer ahri altun sabi olacahlar. Dedeye hörmet ediyerler. Vahıt vede geliyer dede dünyayi değişiyer. Dede Alla reemetine gediyer. Bunar üçi de birden o ki dedeyi defin ediyerler diregin dibine geliyerler altun topi yohtur. O diyer sen aldın, o diyer sen aldın, o diyer sen aldın. Neydah? Gelsene kadiya gedah Bizim işimi kadi açsın. Bunar kahiyer üçi hama birbirine küsiyerler. Birisi ögde birisi peşinde birisi en arhada.Ögde böyük kardaşı sora ortanca sora küçügi. Bu böyük kardaşı da ögde gediyer bahiyer bir deve getmiş ama sol gözi ormiş. Ortanca kardaşı yolda gediyer bahiyer ola ki bir deve geçmiş bir gözi kor deve. Fakat üstünde hegbenin bir semtinde palimiş bir setinde yağimiş. Sora da küçügi ahıllı çıhıyer. O diyer ola ki bir deve geçmiş hama üstünde hegbe var bir semtinde pal bir semtinde yağ kanayahli o da ağırayah. Bir de o bir tene adam oyannan hayinen geliyer. Böyügine rasgeliyer:

-De kardaş deve gördün mi?

-Gördüm.Bir gözi kor miydi?

-Sol gözi. He he kor idi.

-Deve izini gördüm gendini görmedim.

-Sen deli misin? Sen ne diyersin? İzini gördüm diyersin deve görmemişim.

-Başımi ağırtma benen sora geliyer , ona tanış.

O na ki geliyer:

-Deve gördün mi?

-Bir gözi kor üstünde hegbede bir semtinde pal bir semtinde yağ miydi?

-He he.

-İzini gördüm gendini görmemişim.

-Ola bunnar delidürler! Civanadurlar.

-Biri geliyer ona get tanış.

Ona ki geliyer:

-Deve gördün mi?

-Gördüm ağırayhah kanayahli miydi?İzini gördüm.

-Vay sizin neelet başıza. Ben sizi kadiya götürecem.

-Hayte biz de oraya gediyeruh.

Bunar kadiya geliyerlerç O şikayatçi adam:

-Ebele ebele bunar diyer "Deve izini gördüm" beni maskara alıyerler. Ya yelerdi mi deveyi ya bişe? Üstünde kuzı oturiyer ağırayah.

Üçi söyliyer ki:

-He ebele ebele sağ semtini otlamiş onan bildim ki gözi korimiş deve. Yolun bu semtinde karınca taraşmiş bu semtine petek onan bildim ki deve üstünde yağınen palimiş. Deveye çöktürmiş yemiş oki iki elini yere koymiş onnan bildimki ağırayağımiş.

Kadi şikayatçiya:

-Get sen işin açtuh.

Kardaşlar:

- Şimdi siz bizi söyleyin.

Kadi “Yoh onar zordurlar. Nasıl edem ki bunardan kurtulem”.

Bunar ki söyliyerler.

Kadi:

-Turun aşındı birezden sora gelürüm. Sizi aş etmek yedürem toyurem sora bir işim var onu görem, gelürüm.

Emri ediyer bir koyun getüriyerler. O ki koyuni surfaya getüriyeler, koyun kaurma eti getüriyerler. Bu kadi çıhıyer kapiden kulah veriyer “Bunar ne söyliyacahlar?”.

O böyügi diyer ki:

-Abu etmegi büşüren temüz degüldi.

Ortancısı diyer ki:

-Mmm. Sen oni diyersin?! Bize de bu akşam itin etin yedüriyer.

Ortanca kardaş:

-O matıdan mi geliyer? Kadi de picimiş.

Bele ki diyerler kadi buradan kulah verere hama da kaçiyer, bu sözleri ki eşidiyer. Geliyer düz kızın yanına. Diyer:

-Bele bele gelmişler de işini açamam…bilmem…sen bişe et.

Kızı:

-Yahşı baba.

O kadi kahiyer onnan düz etmek bişürenin yanına:

-Sen etmegi bişürdün de?

Etmek bişüren:

-Bağışlasın temüz degüldüm.

Boyuna aldi.

Onnan geliyer çobana:

-Ola sen ne teüret getürdün?

Çoban:

-Padişam, bağışlarsın, adi, paşam koyunun anası ölmişti de itin südinenöyüttüm.

Kadi diyer: “Po! Ne eyki ben ordan kurtuldum onarın elinden”.

Anasının yanina geliyer:

-Ana, düzini de, benim babam kimdür?

O ki eyce sıhıyer anası diyer:

-Oğul senin baban beş karı almiştür her karı aluhça kızı olmiş başını kestüriyermiş, senin baban. O ki beni ki aliyer kızım oliyer felen melede bir fuhara nahırcının karısı yatiyer onun ogli oliyer. Sen onun oğlısın benim degülsün.

Kadi diyer: “Üçi de düzdür”.

Haberi verem şindi bunardan. Kız geliyer bunarın yanına:

-Metebizi söyleyin.

Bunar ki söyliyer.

Kız:

-Ben size bir iş söylerim eger siz oni açsaz ben de sizin işi açarım. Abu kövde zangin ağa yaşiyerdi bir de fuhara oğlan, bir anası var…çoh fuhara…Bu zengin ağanın kızına gözi gediyer. Bir gün bu kız su toldurmada oğlan ona diyer:

-Sen bene köçacahsın.

Kız:

-Yoh, ben sene nasıl köçem

Oğlan:

-Ben seni kaçuracam köçmesen.

Kız bahıyer ki bu zorliyaca, oğlana diyer:

-Sen ben şindi buyabur olmiyah halğın içinde. Ne vahıt beni güegi verürler o güni ben senin yanan gelürüm.

Yemin and ediyer.

Bu üç işindi bu kıza kulah veriyerler.

-Sora vahıt veda geliyer. Kıza toy dügün ediyerler. Güegi ki veriyerler.

Oğlana diyer ki:

-Oğlan abu ki ağuyi göriyersin (küçük şişenin içinde ağu) . Ben bele bele bir oğlana söz vermiştim. Ben onun yanına grtmeliyim, koyertmesen ben bu ağuyi içer ölürüm.İştiyersin koyert iştiyersin yoh.

Bu oğlanın meeremetlüğına bah. Diyer:

-Get.

Bunun şimdi altuni var ne bilem mecer asılmiş, beşibüri. Ahrı zengindür da, ellerinde yüzükleri ne bilem. Ordan buraya yolda gelmede buni haramiler tutiyer kızı . Düz haraminin başına getüriyerler. Haramiler ki getüriyerler. Haramiler başı:

-Kız nereye gediyerdi?

Kız:

-Ebele ebele eger koyertmesez buni içip ölürüm.

-Koyerdin getsin.

Buni ki koyerdiyerler düz oğlanın kapısını dögiyer oğlan kapiyi ki açiyer (ihtiyar anası yatiyer içerde) kızı göriyer:

Kız:

-Ha geldim oğlan.

Oğlan:

-Bene bah ben seni bögüneçen iştiyerdimbögünnen sora dünya ahret bacımsın sen bela halalluh gösterdin.ben de sene halalluh gösterecem. Sen dünya ahiret bacımsın. Get Allah işin rasgetürsün.

Bu kız geri ki geliyer haramilerin yanına ki ogriyer bahıyer ki hep yuhlaşiyer. İçeri ki gireyer haraminin başı, böyügini, başısını oki oyardiyer kahiyer.

Kız:

-Ha geldim.

Harami başı:

-Bir daka tur.

İki tene adama , haramiye:

-Götürün buni, nereye ki dier oraya götürün tapşurun.

De küçük kardaşları diyer ki:

-O haramiler deli miydi?Onsuz altunnara gözi getmedi mi?

Kadinin kızı:

-Altun topini sen çaldın! (ASRATOV. P)

3.1.4. Ata Sözleri

Ac it furun yıhar.

Ahıllı düşüneçen deli köprüyi geçmiş (TUTADZE, N.,).

Baba olmaniş baba kadrini bilemezsin.

Comart comart derler, maldan ederler, yigit yigit derler candan ederler.

Çağrılmiyen yere erinme, çağrılmiyen yerde görünme.

Davetsiz geden mindersiz kalur.

Egilmahtan kırılmah eydür.

Fahirlerin düşkünü, bayaz geyer kış günü.

Garibe bir selam, bin altuna deger.

Hençer yarası eyi olur, dil yarası eyi olmaz.

Hocanın deduğuni yap yaptuğuni yapma (TUTADZE, N.,).

İki gövül bir olsa samanluh da saray olur.

Kel derman bulsa başına sürer.

Kırha tayanan kırhbire de tayanur (DEVRİŞEV, C.,).

Mal adama hem dosttur hem düşman.

Namusu altuna degişmezler.

Oğul babasına göre surfa açar.

Ölümi görecahsın ki bayılmaya razı olasın.

Pali parmağı uzun olan değül, nesibli olan yiyer.

Rüzger esmese çöp oynamaz (DEVRİŞEV, C.,)

Sabır eden herşeye ulaşır.

Şeytanın dostluğu tar ağacina kaderdür.

Tanrı nişan vurduği kuldan korhmah gerek.

Uzun yaşın ahrı gene ölümdür.

Üşümiş yilani koynan koyma, isinmiş kimi seni sancar.

Vahtını yitüren, behtini yitürür.

Yağ taşanda, kepçenin babası olmaz.

Zahmetinen yeyilen aci soğan, minnetinen yeyilen paldan eydür (DEVRİSHEVA, 2005:47-49)

3.1.5. Deyimler

Allah bir yastuhta kocaltsın.

Bağrına taş basmah.

Can kadrini bilmah.

Canımdan mı bezdim? (TUTADZE, N.,)

Çengesi düşük.

Dil tökmah.

Eski köve teze nırh (adet) koymah.

Göz kalbin aynasidür.

Ğem çekmah.

Hahından gelmah.

İpe un sarmah.

Kambersiz dügün olmaz.

Nuh diyer, Peyğamber demiyer.

Oh yaydan çıhmah.

Ödi patlah.

Pireyi deve yapmah.

Süzün pal inen kesiyerim.

Şeytanın gereki ayağı.

Tadı ağzında kaldı.

Uzun sözün kısası.

Üçe beşe bahmaz.

Vur patlasın, çal oynasın.

Yoluni beklemah.

Zorun var ise zurnacı ol (BADALOV, 2004:118-123).

3.1.6. Beddualar

Adi batsın

Behtin solsun.

Dibek tuzi.

Evin tağınsın.

Gorbagor olası.

Halvan küntliyem.

İkizi de bir tahtada çimdürem (İSKANDAROVA, G.).

Kökün kesilsin.

Muradın solsun.

Ocağın sönsün.

Ölülere kül taşıyasın (DEVRİŞEVA, R.)

Selemet kalmiyasın.

Toprah başan (İSKANDAROVA, G.).

Vurulacah (POLADOĞLU, 1998:73-75).

Yılan vuracah (ATTİADA, 2009:73).

3.1.7. Ninniler

Nenni dedim yuhlasın

Gül getürem kohlasın

Dostlara arha olsun

Düşmanları çatlasın.

Nanay nanay nastana

Gül ekerim bostana

Nenni beşiğim nenni

Evim eşimi nenni.

3.1.8. Okşamalar

Oğul yürektür

Eve gerektür

Böyüdün sahlayın

Kıza gerektür.

Kızdur nazdur

Bin kuruş azdur

Bin daha getürün

Bindürün götürün (BADALOV, 2004:124-125).

3.1.9. Sanamalar ve Oyunlar

Bacadan bahtım pitna göz

Biri şahan biri boz

Bindim bozun boynuna

Endim Halep yoluna

***

İşter ağla işter gül

Etne fitne gogona

Yosma Ali Cemile

Fit bit kara it(BADALOV, 2004:126).

3.1.9. Tekerlemeler

El bir bazlamayinen bazlamalanur da biz kırh bazlamayınen bazlamalanamazmızmıyuh.

Güle güleni, güle güle gükdürsün. Gülmeğinden gül güler, güler, güler.

Kırh küp, kılpi kırıh küp.

3.1.10. Kızdırmacılar

Çiçek baci nerede

Su toldurur derede

İnci boncuh boynunda

Bir oğlanın koynunda.

Emine hatun

Parmağı altun

Legeni gümüş

Eşşege binmiş

Tağluhtan enmiş.

11.Bulmacalar

Tağdan gelür tağ kimi,

Tallari budah kimi,

Egilür su içmeye,

Bağırur oğlah kimi (Çığ)

***

Ermendi mermendi

Kız duvara tırmandı

Oğlan eve gelmemiş

Kız tuvardan enmedi (Anahtar) (BADALOV, 2004:124-125)

3.1.11. Kazakistan'daki Ahıska Âşıkları ve Şiirleri

Sürgünden sonra Kazakistan'da Âşıklık geleneği devam etmektedir. Âşıklar arasında Âşık Göggöz, Âşık Seyfet, Âşık Mevlüt, Âşık Sedir, Âşık Piloş, Âşık Mamut, Âşık Oruç, Âşık Mevlüt, Kemal Karayev vb. (ATİADA, 2009:66, AHISKA, 2007:II).

1. Âşık Sedir Gediroğlı

Baş Yoldaşıma

Ey heyet yoldaşım, başımın tacı

Olunca, tahsırımı bağışla meni

Keç bahıb ağzımı eyleme

Olunca, tahsırımı bağışla meni

Men ki sığınmışam pirler, pirine

Sen bağışla balaların başına

Meni satma beygıryat yerine

Olunca, tahsırımı bağışla meni

Bilen bizim bu işimize ne deyer

Senen artıg meni kim sever

Sedir senen başkasını neyleyer

Olunca, tahsırımı bağışla meni.

Sene Gurban

Gel yarım hetrime deyme

Men olaram sen gurban

Lele teki solmaginen

Ağrın alım, sene gurban.

Bagışla bayram günüdü

Dinimiz Muhemmed dinidi

Aylar illerin gülüdü

Al gönlümü sene gurban.

Sedir, haktan metle iste

Yarım küsüb neyin üste

Dert verme, dert üstüne

Elim, günüm sene gurban (AHISKA, 2005:13).

2. Âşık Mürteze

1936'da Gürcistan Aspindza ilçesinde doğmuştur. Sürgünden sonra ailesiyle Almatı vileyetinin Talgar şehrinde yerleşmiştir.

Burnumun ucu sızlayır

Eşidende sözün vatan

Üregim seni özleyir,

Bire gezer gözüm vatan

Ataşında govrulaydım,

Külün ola savrulaydım,

Ölen günü ayrılaydım

Mürteze der, düzün, vatan (ZEYREK, 2006:350)

3. Âşık Aydınov Meyralı Aydınoğlı

Âşık Meyralı Aydınoğlı Gürcistan'da Aspinza ilçesi İdmala köyünde 1926'te doğmuştur. 2006'de Almatı vilayeti Karasay ilçesi Drujba köyünde vefat etmiştir.

Ziyaddine Deyilen Sözler

Sürgünleri yada salan,

Ziyaddin baş sağ olsun

Ölenlere heyret etti

Aferin yüzü ağolsun

Hem ekiket hem edelet

Hem ulu bir devren bulsun

Zal oğlı Rüstem misalli

Güçli hem küetli olsun

Bağ bostanı güllü olsun

Hem yeşilli allı olsun

Sultan Süleyman misalli

Devleti hem varlı olsun

Ahıska Gazetine

O gazeti yazanları

Mevlem sahasın onları

Yüz yılsan artuh yaşasın.

Ziyaddin kimi oğlannarı

Söz arayıp gezmah lazım,

Bizim eski aşıhların

Sözlerin yazmah lazım.

Gazeti ohuyip alın

Herşeyi yadıza sahın

Atababa Tarihini

Ohuyip gazetten alın (AHISKA, 2001:10).

4.Âşık Gülali

1932'de Apindza ilçesinin Van köyünde doğdu. 1975'te Gürcistan'ın Aspindza ilçesine gidip "Veten Seni" şiirini yazmıştır.

Veten Seni

Ata-baba Ahıska'da

Doğma Veten düşdü yada

Ayıranlar gülmesin dünyada

Melül gördüm, Veten seni.

Çıhdıg o dağlar başına

Tebiyeti geldi hoşuma

Gurbanam toprag, daşına

Bozgun gördüm, Veten seni

Ne gözeldi yaylagların

Goşa-gışa bulagların

Sene geldi gonagarın

Ağlar gördüm, Veten seni.

Yaddan çıhartmadıg Uvanı

Allahdan kesmedik gümanı

Desten ile aşıg Gülalı

Geldi-gördü, Veten seni.

5. Âşık Piloş

Dağlar

Dağlar sene ziyarata gelmişem

Çenin çiskinin dumanın dağlar

Sülöyman mülküsen terpemmez yerinnen

Hesretinnen gözderim gan ağlar.

Kimi alçahlı, kimi de uçalı

Görünmör kehren attarı, goyunu-malı

Sallardı bizi sennen aralı

Güllü gözel çemenni dağlar.

Üstünnen öten gışlar, yazdar,

Aşıg piloş ağlar, sızdar

Mor meneline, lala nergizder,

Soyuh bulahlı imannı dağlar

Ana Vatenimdi uvannı dağlar.

Keçifti

Veten sennen ayrılannan beri

Yahşı, yaman günner keçifti

Bu Turan eli Kazahstan'da

Neçe aylar neçe yiller keçifti.

Geyli-galı çeken başımız

Altmışa dolan yaşımız

Çavan, koça, gohum, gardaşımız

Ata-ana şirin diller keçifti

Heç keste Vetensiz olmasın

Hesretine saralıf solmasın

Geçen yaman günner daha gelmesin

Ağır veziyet çetin hallar keçifti.

6. Ali Paşa Veyseloğlı

Ali Paşa Veyseloğlu, 1924 Gürcistan'da Aspindza Kasabası'nda doğdu. 1940 senesinde Pedagoji kolejini bitirdikten sonra, Oşora ortaokulunda öğretmenlik

yaptı. 1942'de Rus ordusunda askere alındı. 1943 yılı Mayıs ayında terhis edildi ve köyüne döndükten sonra Ahaşen köyündeki okulda öğretmen olarak çalıştı. Sürgünden sonra ailesiyle Miçürin (Belbulak) köyünde yerleşmiştir. 1950 senesinde şiir ve hikâyeler yazmaya başladı.

Layıh

Şükür olsun Yaradan'a
Yaratmiş bizleri İslam'a layıh.
Göndermiş Kur'an-ı Azimü'ş-şan'ı
Göstermiş izleri İslam'a layıh.
Cihana sevgüli habibi gelmiş
Birinci sıdık yar-i gar olmiş
Ömer Osmaninen kadrini bilmiş
Bol vermiş sözleri İislam'a layıh.
Günahker Paşa'yımaman aman lerdiiz
Ahir nefesimde Kur'an lerdiiz
Kabirde yek cevep aman lerdiuh
Ağartsın yüzleri İslam'a layıh.

Bağışla Beni

Müberek Sübhanım, kadir ilah'ım.
Günahkar kulunum, bağışla beni.
Merhamet sahibi şahların şahı
Günahkar kulunum, bağışla beni.
Evveli Adem'dür, ahir Muhammet

Şükür ki olmişüh biz ona ümmet

Bildürmiş bizlere farz ile sünnet

Günahkar kulunum, bağışla beni.

İslam'ın yolunda bu dört çar-ı yar

Ebubekir Sıddık, Faruk'tur Ömer

Osman-ı Zinnur Haydar-ı Kerrar

Günahkar kulunum, bağışla beni.

Aspinza'm

Tarihin bin dohuz yüz kırh dördünde,

Kara behtli oldum, gözel Aspinza'm.

Sürgün emri verdi gavur bizlere,

Ettiler perişan elin Aspinza'm.

Biz Türklere bugün pek zulüm oldu,

Mal-devlet, bağ-bahçe düşmana kaldı,

Şu dinsiz bizlerden vatanı aldı

Bulunmaz bu derde ilaç Aspinza'm.

Köçti elin, verana kaldı haneler

Yaş yerine kan ağlıyor analar

Getti elden çayır çimen yaylalar

Hicran oku yaktı bizi Aspinza'm.

(VEYSELOĞLU, 2005:74, 97, 141)

7.Gülizar Binalikızı İskandarova (Deürüşgil'den)

Gülizar İskandarova, Güney Gürcistan'ın Aspindza ilçesinde Zürzel (Zveli) köyünde 1937'da dünyaya gelmiştir. 7 yaşında Gürcüce anaokuluna başlar. Sürgünden sonra 1945'te Rusça eğitim almaya devam eder. Orta okuldan sonra sovhozda çalışmaya başlar. Otuz beş yıl sovhozda çalıştıktan sonra emekli oldu. 2002-2007'de Almatı merkezi camisinde Türkiye Cumhuriyetinin tarafından organize edilmiş Kur'an kurslarını bitirdi. Babasından "Köroğlu", "Âşık Kerib", "Aslı Kerem" vb. hikâyelerini öğrenen Gülizar İskandarova şiir yazmaya başlar.

Ahısha Türklerine

Kırh dördünci yılda bizi sürlerdi
Saapsız olduğumuzi onar billerdi
Mal dövleti elimizden allerdi
Bilmeduh ki bizim suçumuz nedür.
***
Vagondan enib yiten de oldi
Çoğunun ölüm düzlerde kaldi
Stalin inen Beriya bizi zuluma saldi
Bilmeduh ki suçumuz nedür
***
Göz yaşımızı heç kimse görmedi
Bizim derdimizi hökmet sormadi
Yolda ölenere kefin nesib olmadi

Bilmeduh ki suçumuz nedür.

07.01.2007

Zürzel Tağlari

Eglenin camaat size söyliem

Yadan çıhmaz oldi Zürzel tağlari

Yaz olanda türli güler biterdi

Hele yadımdadur Zürzel tağlari

***

Zürzel tağlarının havası gözeldı

Baba kıratinen onda gezerdi

İnci mercen kıratın boynuna düzerdi

Hele yadımdadur Zürzel tağlari

***

Babamın Binali Zürzeli

Gendi Mahmud oğli Aspindza eli

Tağlari varidi sosan sümbüli

Hele yadımdadur Zürzel tağlari

Durnalar

Kanat açıb gög yüzünde uçarsız

Yoluz niya nedur sizin durnalar

Eger geçer olsaz bizim yerlerden

Orada selem verin durnalar

***

Zürzel tağlarında sauh sular ahardi

Güler de miski embar kohardi

Yaz olanda anam yaylaya çıhardi

Oraya da selem verin durnalar

***

Gülizar veteni yada salmiştür

Yüregi geminen gana tolmiştür

Sekiz yaşta veteninden gelmiştür

Vetene de selem verin durnalar.

Teze gelin

Bögün bir gelinsin sabah bir ana

Allahın eylügi yurduna kona

Bele teze gelin her eve gele

Evlerin tövesi ay teze gelin

***

Suları dereden ahıer serin

Ayağın uğurlı olsun ay gelin

Allahın eylügüni çiftinen görün

Size dilegim bu ay teze gelin

***

Kaynana kaynata hörmetinde ol

Bu evde ana olacan bende oni bil

Daima kaynanan sen sözünde ol

Sevgüli olursun ay teze gelin.

8. Paşa Karaoğlı Asratov (Zürzel'li, Demogilden)

1946'da Kazakistan'da Alma-Ata (Almatı) vilayetinin Kaskelen (Karasay) Candosov köyünde doğdu. Ortaokulu bitirdikten sonra 19 yaşında askerliği yaptı. Yıllarca sovhozda (Sovyet tarım çiftliği) çalıştı. Çocukluğundan beri dedesinden Âşık geleneğinin hikâyeleri, şiirlerini duyan Paşa Asratov kitaplardan, "Ahıska" gazetesi vb. kaynaklardan Âşıkların şiirlerini derler, incelir, karşılaştırır.

Ey camahat

Nikolay hökmeti toprahlarımızı eline aldi

Türk sultani de yerlerimizden vaz geçti

Gürci gendini hah hökmet saydi

Misliman öz yerinde sayılmaz oldi

***

Sovet bizim milleti eskere almaya başladi

Feket Ahsha Türklerini Azerbaycan yazdi

Bu becerügin Türk adını sildi

Üstülüh gençleri Fin davasına sürdi.

***

Günnen güne öz veteninden millet irahlaşt

Orta Aziya ve Kazahstan'a gelib yahlaşti

Paşali bu zulum işleri böyüklerden aldi

Teza etmeya bildürmen üçün deftere kondurdi.

Ferhad

Yüregimin yağı gözümün çirağı Ferhad

Uci buci yoh çöllerde zanerim seni

Gözümgörmez çoh irahtasın Ferhad

Derin deriyalar içinde zanerim seni

Düniyanın lezetini ben de gördüm Ferhad

Yeddi tağ ardındasın zanerim seni

Siz buradan gedeneçen çoh şadliduh

O gün olur mi ki eceb görem ben seni

Hesret yavrum göz ögümde olaydın

Bir daha Livaza'ynan barabar görem

Raşidimizinen bizi kauştursun o yaradan Ferhad

Surfa üstünde Elmira'ynan birlühta görem seni

Hesret

Canım Hesret, gözüm Hesret

Ben çoh oldum sene hesret

Gel hep bir yere yiğılah

Aradan kahsın bu hesret

Gece yuhumda barabarsın

Günüz heç yadımnan çıhmersin

Bu ayrıluğa bulah bir çere

Gözümün sönmez işığısın.

9. Asampali Ziyaoğlu Çalabov

Asampali Ziyaoğlu Çalabov, 1950'de Almatı vilayeti, Kasımbek köyü, Jambul ilçesinde doğdu. 1986 yılında Abay adlı Kazak Eğitim Enstitüsü Tarih Fakültesini bitirdi. Halen Kasımbek köyü Ortaokulu'nda Yüksek Kategorili öğretmen olarak çalışmaktadır.

Vatan Adına Kurbanam

Veten adına kurbanam

Dağı taşına hayranam

Bol bol ahan sularını

Yeşil çimen canda sahlaram.

Ben demesem kim diyecah?

Ağlamasam kim ağlayacah?

Kalbimde olan derdimi

Gurbet vetensiz siler mi?

Uca uca veten tağlar

Ayrılık canımı tağlar

Vatan senden sürgün düştüm

Gurbette can yahan oldum

Ahıskalı Türkler

Mlletimin sürgün olan yollari

Ölümü var, nerde mezeri

İnsanı var, nerde adları

Sorusu var, niye yok cevabı.

Gurbetlühte NAMAZ kılanlar

Yalan dünyada gerçek seçenler

Yavruları göz yaş görenler

Bu zorları çeken Ahıska Türkler

Sürgünlük yahtı canımı gözüm ana

Yanımda yoh babam, göz yaşı sile

Ömrüm, canım, gönlüm yanar gurbette

Her derdim siliner açılsa yol vetene.

Gönlüm

Şeytan yoluna uyma

Zor çeksen de dertli gönlüm

Gurbette acı söz eşidende

Sabret yanan gönlüm

Gönül kıran sözün sonu

Acı olmaz mı,

İnsan kalbi öldüren

Zeyir dil olmaz mı

Dünya birdür, ömür birdür

Fani dünya, ölüm bir

Ana dilsiz, tarih, millet

Vatan olmaz, insan bil.

(ÇALABOV, 2007:6-7, 9-10)

3.2. Ahıska Türklerinin Ağzı

3.2.1. Kısaca Ahıska Ağzının Tarihi, Özellikleri ve Ödünç, Melez Kelimeleri

Ahıska Türklerinin Türkçesinde XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarında gördüğümüz yazılmış metinlerde Türkçe, Arapça, Farsça kelimelerden başka kelimeler görülmemektedir.

Çarlık Rusya'sının zamanında bütün Türkler bir adla, sadece Türk veya Tatar olarak adlandırılmıştır (GOCAYEVA-MEMMEDOVA, 2009:14). 1987'de Gürcistan'ın Aspindza ilçesine bağlı olan Zürzel köyünde Ahıska Türkçe bilen yaşlı Gürcüler Ahıska Türklerine "Türkçe biliyersin?" (Türkçe biliyor musun?) yerine "Tatariya biliyer misin?" (Tatarca biliyor musun?) diyorlardı (İSKANDAROVA, F).

Ahıska Türkleri, Ahıska ağzı konuşmaktadırlar. Bu ağız, Yukarı Kür ve Çoruh bölgesinin ortak dilidir; Posof başta olmak üzere Ardahan, Şavşat, Artvin, Ardanuç ve Oltu çevresinin ağzı, Ahıska ağzının ortak özelliklerini taşımaktadır (Ahıska Ağzı).

Ahıska ağzı, kendine has özellikleri olan bir alt ağızdır. *Kars İli Ağızları* kitabının yazarı olan Ahmet Bican Ercilasun, bu konuda: "Ardahan-Posof yerli ağzı, Artvin ve Ahıska ağızlarıyla ayrı bir grup teşkil eder." demektedir. Ortak özellikler taşıyan bu dört bölgenin ağzı, yazımızda Ahıska ağzı olarak adlandırılmıştır (KALAYCI, 2009).

Ahıska Türkçesi ağızında Türkiye Türkçesinde olduğu gibi bütün sesler var. Üç özel ses var "gırtlak h" sesi, "kalın ve gırtlak k" sesi, "kapalı e" var.

Gırtlak h'si (خ) yerine x, kalın ve gırtlak k'si (ق) yerine q, kapalı e yerine é harfleri kullanıyor.

Ahıska'da Ahıska Türkleri kendi milletlerine "Türk", "Osmanlı Türk" yanında, "Bizim Şennik", "Bizim Millet", Ahıska Türkçesine "Türkçe" yanına "Mislimanca" ve "Bizim Dilce", "Bizim Dili" kelimelerini kullanırlardı (DURSUNOVA, T., DEVRİŞEV, F). Sürgünden sonra Ahıska Türkleri aynı adlandırmaya devam ettiler.

1974 yılında SSCB'de, pasaportlarında Azerbaycan yazılmış olan, kendilerine Türk diyen Ahıska Türklerine "Meshet Türkleri" (Turki Meshetintsı), "Gürcü Türkleri" denilmeye başlar (DEVRİŞEVA, 2006:111).

1989'da Ahıska Türklerine Özbekler tarafından yapılan faciadan sonra dünya kamuoyunda Ahıska Türklerine "Ahıska Türkleri" denilmeye ve Kazakistan'da 2000'nde Ahıska Türklerinin Derneği tarafından "AHISKA" gazetesi

çıkarılmaya başlanır. Bu dönemden sonra halk Ahıska kelimesini daha sık duyurarak kendileri dünya kamuoyuna "Ahıska Türkü" demeyi öğrettiler ve kendilerine "Ahıska Türkleri" demeye başladılar.

Ahıska Türkleri "Ahıska Türk"ten daha çok eskisi gibi kendilerini "Türk", "Osmanlı Türk" olarak adlandırırlar (DEVRİŞEVA, 2006:93, 111, 112).

1991'de SSCB dağıldıktan sonra Ahıska Türklerinin pasaportlarında eğer bir yakın akrabasının (baba, anne, dede, ninne vs.) pasaportunda Türk yazıyorsa o zaman Azerbaycan milliyeti yerine Türk milliyeti yazılabiliyordu.

1917'de Sovyet İhtilali ile Ahıska'da yürütülen yeni politika ile birlikte Rusça'dan daha çok siyasi kelimeler geçer. Ahıska Türklerinin Orta Asya'ya sürgün edilinceye kadar Rus İmperatorluğu'nun ve Sovyet İktidar'ın zamanında ev-bark, gelişen teknoloji vs. ilgili kelimeler Ahıska Türklerinin konuşmasında görülmeye başlar.

1935-1936 yıllarından itibaren Ahıska Türklerine okullarda Azerbaycan Türkçesinde eğitim verilmeye başlar (AVŞAR, TUNÇALP, 9). 1940'ta okullarda Ahıska Türkleri Azerbaycan Türkçesi yerine Gürcüce okumaya başlarlar (DURSUNOVA, T).

Sürgünden önce Azerbaycan Türkçesinde eğitim alan Ahıska Türklerinin kullandıkları ödünç kelimeler:

Mektef Az. T. mektef = okul

Sınıf Az. T. = sınıf

Ders Az. T. = ders (DURSUNOVA, T)

Ahıska Türkçesinde Gürcüceden geçen ve şu ana kadar kullanılan melez kelimeler:

Çarhala < çarhalı G.: pancar

Lobiya < lobiyo G.: fasulye

Tikan < tikani G.: oğlak; bir de Ahıska Türklerinde "Tikan" adlı masalın kahramanıdır. Alay olarak küçük çocuklara derler (ERTEN, 2000:320).

Çadi < tsadi G.: mısır ekmeği (KARGI, S.)

Lazut < Lazut G.: mısır (KARGI, S.). Lazca "lazut" kelimesi "lazuti" olarak geçmektedir (ERTEN, 2000:194).

Karadeniz tarafında Lazların ve o bölgede oturan Türkler tarafından "lazut", "lobiya" kelimeleri kullanılmaktadır (KARGI, S.)

Pepela < pepela G.: kelebek

Lezginka < lezginka (Gürcülerin vasıtasıyla).: Kafkas ve Kafkas ötesi toplumların milli oyunu.

Şalaho < şalaho G.: Gürcülerin milli oyunu (DEVRİŞEV, F.)

Sürgüne kadar Rusçadan Ahıska Türkçesine geçen bazı melez, ödünç kelimeler:

Ev-barkla ilgili kelimeler: neft (akneft), istikan (bardak), istol (masa), lampa (lamba), fitil (fitil'), ispiçka (kibrit), samovar (semaver).

Başka kelimeler: papros (sigara), sapug (çizme), Nemes (Alman), dohtor (doktor)

Teknoloji: traktor (traktör), poezd (tren), fonar (fener).

Siyaset ile ortaya çıkan kurumlar, yapılar, ünvanlar: balşevik (bolşevik), komunizm (komünizm), komünist (komünist), komsomol (komünist sovyet gençlerin kurumu), selsovet (köy yönetimi), koparet (dükkân), kolhoz (sovyet tarım çiftçiliği), kontor (ofis), partizan (partizan), ferma (çiftçilik), sklad (ambar).

Eğitim kurumlar: işkola, tehnikum

Sürgünden sonra Ahıska Türklerinin köylerinde Kazakça ve Rusça eğitim verilmeye başlandı. Okullarda Kazakça eğitim veren okulların sayısı Rusçaya göre yıldan yıla azalmaktaydı. Genelde Kazakça eğitim veren okullar köylerde, taşradaki köylerde ve şehirlerde olurdu.

Özellikle köylere bağlı olan kolhoz, sovhozlarda 18-60 yaş arasındaki Kazaklarla çalışan Ahıska Türkleri Kazakça öğrenmeye başlarlar. Şehirlerde ve şehirlere bağlı olan kolhoz, sovhozlarda Rusların sayısı fazla olduğu için Ahıska Türkleri Rusça öğrenmeye başlarlar. Rus dili Sovyet Birliğinin milletlerarası bir dili olduğu için eğitim kurumları, iş yerlerinin ve evrak işlemlerinin dili Rusça idi. Bütün milletler Ahıska Türkleri dahil Rusça öğrenmek zorundaydılar.

1954'te Kazakistan'da işlenmemiş toprakları işlemek amacıyla gelen Ruslar, Beyaz Rusyalılar, Ukraynalılar birlikte Slav kökenli milletlerin nüfusu Türk ve başka milletlere göre ağırlıktaydı.

1960'larda sıkı polis rejimden kurtulan Ahıska Türkleri gençleri çoğu araba sürme kurslarına, dikiş dikme kurslarına, çiftçilik yüksekokullarına vs. meslek okullarına okumaya giderler.

Sürgünden sonra Ahıska Türklerinin sözvarlığında gelişen teknoloji ile birlikte yeni kelimeler görülmeye başlar. Ahıska Türklerinin dillerinde Rus dilinden alınan ses, şekil ve anlam tarafından değişmeyen ödünç kelimelerden bazıları şunlardır:

Taşıyıcılar: tramvay (tramvay), troleybus (troleybüs), kamaz (kamyon), kombayn (biçerdöver makine), kultivator (), ekskavator (ekskavatör), samolyot (uçak), vertolyot (helikopter), Kurumlar: vıstavka (sergi), konservatoriya

(konservatuar), restoran (restorant), yasli (kreş), zoopark (hayvanat bahçesi), park (park), lunapark (Çek Cumhuriyetinin eğlence parkı), fabrika (fabrika), TSUM (en büyük devlet alış veriş merkezi) , univermag (),

Teknoloji: vafelnitsa (gofret makinesi), ployka (saç maşası), (muzıkal'nıy) tsentr (müzik aleti), DVD(-pleyer)/(DVD) (), peyjer, sotovıy telefon/sotka (cep telefonu), vıpryamitel dlya volos/vıpryamitel (saç düzleştirici) vs.

Eğitim kurumları ve eğitimle ilgili kelimeler: institut (üniversite), atestat (karne), parta (okul masası), doska (tahta), mel (tebeşir) vs.

Yönetim ve yöneticiler: partkom (partinin yonetimi), raykom (ilçe yönetimi), pervyj sekretar (SSCB'nin başkanı) vs.

Çiftçilik, iş kurumları, iş ile ilgili kelimeler: brigadir (ekip başı), plan (plan), VDNH (halk çiftçiliğin ürün sergisii), udarnik vs.

Başka kelimeler: çaynik (demlik) vs.

Ses ve şekil, anlam yönünden değişmeyen genelde birinci hece vurgusuyla telaffuz edilen ödünç kelimeler çoktur. Bazı örnekler:

Samolyot (uçak), maşina (araba), avtobus (otobüs), marşrutka (dolmuş), magazin (dükkan), patifon (gramafon), pılesos (elektrik süpürgesi), duhovka (fırın), çudapeçka (fırın), magnitafon (teyp), kompyuter (bilgisayar), institut (enstitü), prezident (cumhurbaşkan), akimat (şehir, köy yönetimi), akim (şehir, köy yönetimi), muzıka (müzik), kino (film), serial (dizi), avtomat (tüfek), pioner (5-8 sınıf arasında komünist öğrenci ünvanı), oktyabryonok (1-4 sınıf arasında komünist öğrenci ünvanı), pionervojatıy (pionerlerin başkanı), starasta (sınıfın başkanı), pionerskiy galstuk (pionerlerin taktıkları üçgen şeklindeki kırmızı kravat), pilotka (pioner,

komsomoletslerin başına taktıkları şapka), znaçok (üzerinde Lenin resmi olan bayrak veya yıldız şeklinde komsomolets, pioner, oktyabryonokların taktıkları rozet) vs.

Ahıska Türkleri Rusçadan alınan melez kelimeleri ses değişikliği ile kendi telaffuzlarına, dil yapısına göre ifade ederler. Bazı örnekler.

Adyal < odealo R.: battaniye

Agarot < ogorod R: bostan

Asfalit < asfal't R.: asfalt

Atlişnik < otliçnik R.: çok çalışkan

Bani < banya R.: hamam

Başport < pasport R: pasaport

Belet < bilet R.: bilet

Bolnisa < bolnitsa R.: hastahane

Botli < butılka R.

Bugantel < buhgalter R.: muhasebeci

Dagaur < dogovor R.: sözleşme, anlaşma

Depotat < deputat R.: milletvekili

Foyka < futbolka R.: T-shirt

Fufayka < kufayka R.: kazak

Haladilnik < holodilnik R.: buzdolabı

İspiçka < spiçki R.: kibrit

İstansiya < stansiya R.: istasyon

İstol < stol R.: masa

İşkola < şkola R.: okul

İşpiyon < şpion R.: ajan

Kanfet < konfeti R.: şeker

Qaraul < karaul R.: asker nöbet tutma

Kartıçka< fotografiçeskya kartoçka R.: resim

Kastrol < kastryulya R.: tencere

Kino < kinoteatr R.: sinema

Komendan < komentantskiy ças R.: sıkı polis kontrolu

Komision < komisyonka: komissionnıy magazin R.: ikinci el mağazası

Kompensasiya < kompensatsiya R.: hazmin, zarar ödentisi telafi etmek

Koparet < kooperativnıy magazin R.: dükkan

Kristiyan < hristiyanin .R.: hristiyan

Kulup < klub R.: kulüp

Makaron < makaronı R.: makarna

Milisiya < militsiya R.: polis

Morojni < morojenoe R.: dondurma

Pec < peç R.: soba

Poşta < poçta R.: posta

Presedatel < predsedatel' R.: başkan

Radiyo < radio R.: radyo

Sberkas < sberkassa R.: SSCB'de para yatırılacak kurum

Sberknişka < sberknijka R.: SSCB'de banka cüzdanı

Sintetik < sintetika R.: sentetik

Sobraniya < sobranie R.: toplantı

Stoloviy < stolovaya R.: lokanta

Şampun < şampun' R.: şampuan

Talinka < tarelka R.: büyük tabak

Tilivizir < televizor R.: televizyon

Türme < tyurma R.: hapishane

Uçiliş < uçilişe R.: yüksekokul

Ugul < ugol' R.: kömür

Vaspaleniya < vospaleniye R.: iltihap, hasta olma

Vedra < vedro R.: kova

Vidik < vidiomagnitafon R.: video

Zaot < zavod R.: kurgu (DEVRİŞEVA, 2006:216-221, SULEYMANOĞLU, 1998:203)

Ahıska Türkçesinde Ahıska'dan beri kullandıkları "neft" kelimesi Rusçadan petrol anlamına gelen "neft" kelimesinden ödünç alınmıştır. "Neft" kelimesi İran kökenli bir kelime olup Rusçaya geçmiştir. Fakat Ahıska Türkçesinde "neft" kelimesi "gaz yağı" anlamında kullanılımaktadır.

T-shirt anlamına gelen "futbolka" kelimesini Ahıska Türkleri "foyka" olarak telaffuz ederler. "Foyka" kelimesi "gömlek" kelimesinin de karşılığı olur.

Rusça askerlerin nöbet tutması anlamına gelen "karaul" kelimesi Ahıska Tükçesinde "bekçi" anlamına da gelir. "Karaul" aslında Kıpçak dili kökenlidir.

1991'e kadar Sovyet Birliğine giren Kazakistan bağımsız, laik bir cumhuriyet olduktan sonra siyasi hayatında değişiklikler yaşanmaya başlar. Sovyet iktidarının değer verdiği komünizm unsurları ortadan kalkar ve Kazakistan'a yeni siyaset gelir. Kazakistan'ın bütün vatandaşları gibi Ahıska Türklerinin de söz varlığındaki Sovyetler Birliği döneminde kullandıkları siyasi Rusça kelimeler kullanımdan çıkmaya başlar. Örnek: komünizm, komparti, kolhoz, sovhoz, pioner vs.

Ahıska Türkleri bütün Kazakistan vatandaşları gibi "selsovet" (köy yönetimi) yerine Kazakça "akimat", "predsedatel" (köy başkanı) yerine "akim" kelimelerini kullanmaya başlar. "Perviy sekretar" yerine padişah yanında "prezident" kelimesini de kullanırlar (cumhurbaşkanı).

Kazak Türkleriyle sıkı ilişkide bulunan Ahıska Türklerinin kullandıkları Kazakça ödünç kelimeler: Koyşı K.: Bırak ya, Oybay K.: Vay be, Tegeş K.: Tas

Anlam aktarmasında kelimenin anlam yapısı alıcı dilin kendi unsurlarıyla karşılanır. Ahıska Türkçesinde bazı teknolojik makinelerin karşılığı bu suretle türetilir:

Süt maşınası = separotor R.: süt makinesi

Çamaşur yahıyan maşına = stiralnaya maşina avtomat R.: çamaşır makinesi

3.2.2. Ahıska Ağızında Bazı Rusça Gramer Özelliği

Rus gramerindeki bazı ilgeçler, bağlaçlar, zarflar Ahıska Ağızında görülür.

Rusçada bir kısım *ilgeçler / edatlar* (daje, vot, toje, tolko) Ahıska Türklerinin konuşmasında bazen rastlanabilir.

A.

1. İlgeçler/edatlar:

Daje «bile, hatta»

Daje oturup çorapları tohiyermiş onnan sağıyermiş, yağ peynir yapiyermiş, süt maşinası mi var idi?

[Hatta oturup çoraplar örüyormuş ondan sonra sağıyormuş, yağ peynir yapıyormuş, süt makinesi mi vardı?]

[Sora daje tauhlar da dedem o tağlara götüriyermiş]

[Sonra dedem tavukları bile o dağlara götürüyormuş]

Vot «işte»

[Vot ona tepiyerduh peyniri]

[İşte peyniri ona teperdik]

Burda «o kadar» anlamında:

[Sora içinde ele gözel, gögeren kimi ediyerdi o çökelük tuluh, vot lezetli oliyerdi]

[Sonra içinde öyle güzel, mavimsi oluyordu o çökelek tulum peyniri, o kadar lezetli oluyordu ki]

Toje «de, da , dahi» 4 yaşındaki çocuk

[Ayşa'yi toje]

[Ayşe'yi da]

Tolko «sadece, ancak»

[Çayı tolko ondan içiyerduh]

[Çayı sadece ondan içerdik]

[Evvelden karıler tolko ev işindeylerdi]

[Evvelden kadın kısmı sadece ev işleriyle uğraşıyordular]

2. Bağlaçlar

İ «ve»

4 yaşındaki çocuk

[Yumurtaynen çay i etmek]

[Yumurta ile çay ve ekmek]

[Leyla bibi i Zarina bibi]

[Leyla hala ve Zarina hala]

[Günde ohudiyerdi i Cuma gün namaz kılduriyerdi]

[Her gün okutuyordu ve Cuma günü namaz kıldırıyordu]

[Onnar geler namaz kılduriyerlerdi sabahtan obetaçan i gediyerlerdi]

[Onlar gelir sabahtan öğlene kadar namaz kıldırırlardı yaptıkları bu kadar ve sonra gidiyorlardı]

Potomu çto «çünkü»

[Potomu çto bu urusça ekzamen sdavat edecahtı, ohumiş oraya getti Kazah dedi ki: "Kazahşa. Orısşa bolmaydı"]

[O hazırlanıp gitti çünkü sınav dili Rusça idi fakat Kazak dedi ki: Kazakça yanıtla, Rusça olmaz]

3. Zarflar:

Hemen (srazu):

[Ordan geldi srazım burda işe girmiş]

[Ordan geldi hemen burda işe başlamış]

[Oraya gettuh srazım derste Kur'an'a geçtuh]

[Oraya gittik hemen derste Kur'an'a geçtik]

4. Pekiştirme:

Luçşe «daha iyi»:

[Luçşe gedip Türkiye'de ölürüm, ama Kafkaz'a getmem]

[Kafkaz'a gitmektense Türkiye'de ölmek daha iyi]

5. İsim

Ahıska Türkçesinde karşılığı olmayan Rusça isim kelimeleri Ahıska Türkçesindeki cümlelerde ad durum eklerine göre çekilir. Genelde büyük ve küçük ses uyumu kurallarına uymayan Ahıska Türkçesindeki Rusça ödünç kelimelerde bazen uyumluk tespit edilebilir.

Örnekler 2-8 yaşındaki çocukların konuşmalarından.

[Papa aldi kapilka*yi*, para mamanın kapilkasındaydi]

[Babam aldı kumbarayı, para annenin kumbarasındaydı]

[Baban nerde işliyer? Ohrana*da* işliyer]

[Baban nerede çalışyor? Güvenlikte çalışıyor]

[Nerde? Orda zal*da*]

[Nerde? Orada salonda]

[Papan nereye getti? Rabota*ya* getti]

[Baban nereye getti? İşe gitti]

[Rüstem dede getti polya*ya*]

[Rüstem dede tarla*ya* gitti]

[Onnar gelür namaz kılduriyerlerdi sabahtan obeta*çan* i gediyerlerdi]

[Onnar gelip sabahtan öğlene kadar namaz kıldırırlardı ve gidiyordular]

6. Rusça sıfattan sonra ayrılma ad durum eki:

[Gendi samouçka, gendi bir bukva yazmiş arabskiy*den*, bir yerden bulmiş, ele gendi gendine ögrenmiş]

[Alaylı, bir yerden kitap bulup burdan birer birer harfleri arapça yazarak öyle kendi kendine yetişmiş]

7. Fiil

a. Rusça bazı fiilerin karşılığı olmayan Ahıska Türkçesindeki yardımcı -et fiille kullanır.

Çoğu fiiller siyaset "oprovdat" haklı çıkarmak, "pomogat" yardım etmek, "pomoş" yardım, eğitimle "ekzamen sdavat" sınava girmek, "soçinyat" uydurmak, atmak ilgili kelimeler örnekleri.

[1956 yılı, İstalin ki geberdi, o vahıt kaldurdi, bizi de apravdat ettiler]

[Stalin öldükten sonra 1956'da o zaman sıkı reji kontrolü kaldırıldı ve bizi haklı çıkarlardı]

[Ökmet, gendine kalsa, bize az pomogat etti]

[Devlet kayıplarımızı karşılabildiğini sanıyor bize az yardım etti]

[Davanın 60.yıl yahlaştı ki bize pomoş verlerdi]

[Savaşın 60.yıldönümü yaklaşınca bize maddi yardım ettiler]

[Potomu çto bu urusça ekzamen sdavat edecahtı, ohumiş oraya getti Kazah dedi ki: “Kazahşa. Orıssa bolmaydı”]

[Çünkü sınav Rusça idi o da sınava hazırlanıp gitmiş, sınavda Kazak dedi ki: Kazakça yanıtla, Rusça olmaz]

[Birez soçinit eder yazarım, birez grustnıy muzıka diniyerim]

[Birez kafama esince yazarım, biraz lirik müzik dinlerim]

[Ben oni birez görmesem perejivat ediyerim ki: Niye görükmedi?]

[Onu ki biraz görmesem merak ediyorum niye görünmedi diye]

b. 4 yaşındaki çocuk “gelmek” kelimesini –et yardımcı fiilsiz kullanmaktadır.

[Yoh o akşam pridyot, ami]

[Yo, amca akşam gelir]

c. 8 yaşındaki çocuk Ahıska Türkçesindeki “sevinmah” yerine “radovatsya” (sevinmek) kullanıyor.

[O radovatsya ediyer ki babası geldi]

[O seviniyor ki babası geldi diye]

3.2.3. Ahıska Ağızından Konuşma Örnekleri

1. Çocuk, 4 yaşında.

207 kelimeden bir metinde 17 (% 8.22) kelime Rusça kullanmış, 4 kere kelime tekrarlamış.13 kelime (6.28 %), 11 (% 5.31) kelime Rus kelime kullanmış.

İsim (Ahıska Türkçesinde karşılığı olmayan ödünç kelimeler):

Morojenoye (dondurma)

Podrujka (kız arkadaş)

İlgeç:

i > ve (4 kere)

toje > dahi (1 kere)

Zaman:

Voskresenye (Pazar günü) (2 kere)

Veçerom (akşam)

Sayı:

Mnogo raz (çok kez)

Soru:

Kakoy (hangi)

İsim:

Mama (anne)

Papa (baba)

+ A.T.-yA yönelme ad durum eki:

Rabotaya (işe). (Çocuk büyük şehirde oturuyor. Ana okuluna gidiyor.)

Fiil:

Pridyot (gelir)

2.Çocuk, 20 yaş:

189 kelimelik konuşmada 3 kelime Rusça kullanmış, bir kelime 2 kere tekrarlanmış. Rusça %1.59 kelime kullanılmış.

Bağlaç:

i > ve (2 kere)

Fiil:

Rus fiili+ A.T. yardımcı –et fiili kullanılmış.

Radovatsya etmek (sevinmek)

3. Çocuk, 4 yaşında. Konuşma 165 kelime. Rusça 7 kelime. Rusça kullanılan 7 kelime % 4.24, 4 kelime (% 2.43).

İsim (Ahıska Türkçesinde karşılığı olmayan kelime):

Tort (yaş patası)

Sok (meyve suyu)

Çay (çay)

İsim:

Dınya (kavun)

Sveçka (mumcık)

Zaman:

Noçyu (gece)

Soru:

Kogda (ne zaman)

4.Çocuk, 8 yaşında.

Konuşma 343 kelimeden oluşmaktadır. Rusça 8 (% 2.32) kelime kullanılmış.

İsim:

May (Mayıs)

Pomidor (domates)

Papa (baba)

Rassada (fidan)

Muzıka (müzik)

İsim+A.T. -DA yönelme ad durum eki

ohrana+da (güvenlikte)

zal+da (salonda)

Esnek mülakatlarda Ahıska Türk kreş, ana okul, lisedeki 30-80 yaşındakilerin konuşmalarında % kaç Rusça kelimeler kullanılmasını tespit etmeye çalıştık.

1. Çocuk, 4 yaşında:

207 kelimeden bir metinde 17 (% 8.22) kelime Rusça kullanmış, 4 kere kelime tekrarlamış. 13 kelime (6.280%), 11 (% 5.31) kelime Rus kelime kullanmış.

İsim (Ahıska Türkçesinde karşılığı olmayan ödünç kelimeler):

Morojenoye (dondurma)

Podrujka (kız arkadaş)

İlgeç:

i > ve (4 kere)

toje > dahi (1 kere)

Zaman:

Voskresenye (Pazar günü) (2 kere)

Veçerom (akşam)

Sayı:

Mnogo raz (çok kez)

Soru:

Kakoy (hangi)

İsim:

Mama (anne)

Papa (baba)

+ A.T.-yA yönelme ad durum eki:

Rabotaya (işe)

Fiil:

Pridyot (gelir)

2.Çocuk, 20 yaş:

189 kelimelik konuşmada 3 kelime Rusça kullanmış, bir kelime 2 kere tekrarlanmış.

Bağlaç:

i > ve (2 kere)

Fiil:

Rus fiili+ A.T. yardımcı –et fiili kullanılmış.

Radovatsya etmek (sevinmek)

Rusça % 1.59 kelime kullanılmış.

3. Çocuk, 4 yaşında. Konuşma 97 kelime. Rusça 7 kelime. Rusça kullanılan 7 kelime % 7.22, 4 kelime (% 4.13).

İsim (Ahıska Türkçesinde karşılığı olmayan kelime):

Tort (yaş patası)

Sok (meyve suyu)

Çay (çay)

İsim:

Dınya (kavun)

Sveçka (mumcık)

Zaman:

Noçyu (gece)

Soru:

Kogda (ne zaman)

4.Çocuk, 8 yaşında.

Konuşma 186 kelimeden oluşmaktadır. Rusça 8 kelime (% 4.31) kullanılmış. 7 kelime ise (% 3.77)

İsim:

Papa (baba)

May (Mayıs)

Pomidor (domates)

Rassada (fidan)

Muzıka (müzik)

İsim+A.T. -DA yönelme ad durum eki

ohrana+da (özel güvenlikte) (Ahıska Türkçesinde karşılığı yok)

zal+da (salonda)

Dursunova Turunc Binalikızı, 77 yaşında

Tadam Gürcüce biliyerdi, mislimanca da. Perevodchik (R.: tercüman) de olıyerdi böyükler geliyerdi ki. Ermeni hep bizim dili söyliyerlerdi. Orda Urusı de görmemişüh ne Ermeni. Tadam remetlüh diyerdi ki Ermeni hep bizim dili söyliyerlerdi. Şeere, Aspinza'ya böyükler geliyerdi. Tadam Gürcüce biliyerdi mislimanca da. Gürci çocuhlar hep mislimanca söyliyerduh, oyniyerduh barabar hep mislimanca söyliyerduh, bizde biliyerduh Gürcüce. Ermeni Ahılkelek şeerede bizce söyliyerlerdi, hep bizce söyliyerlerdi. Sofka'nın anası Ermeni ya, buraya kardaşları geldi ya bizim dili söyliyerlerdi, onnar mislimanca kaniyerler. Gürcüler iclas ediyer perevosçiklüh da (tercümanlık ediyordular) ediyerler. Bir tene de o güni kasette dedi ki, Gürci'de dede Çobaret'li: Beni ohumya yolladılar ki perevodçik et Acem'ce (Azerbaycan Türkçesi) Gürcüceynen. Çobaretli Gürci dede temüz ögrenmiş, biz gelende yigirmi yaşındaymiş. "Ben perevodçiktim", diyer ki.

Zürzel'de işkolada 23-24 Gürci vardi 1-10 klass vardi, başha kövlerde 1-8 klass vardi.

İskanderov Kamil, 8 yaşında

Bir köşede bir oğlan vardı. O yaldatmah seviyerdi. O koyunnari otariyerdi Bir gün: Camaat yardım edin, canavar geliyer koyunnarimi yacah. Camaat inandı geldi, o güldi onnarın başlarına. Sora ikinci kelem ele yaptı. Üçüncü kere canavar gerçekten geldi. Oğlan yardıma camaati çağırdi, hamma ona kimse inanmadı. Canavar geldi koyunlarını yedi. Oğlan ağlayıp kaldı. Buiçün de yaldatmah olmaz.

İskanderova Sevile, 4 yaşında

İslamın şertini biliyerim: Alla'ya inanamah, Namaz kılmah, Oroç tutmah, Haca getmah, Zeket vermah, Meleklere inanmah, Peygambere inanmah...La illali Alla Muhamed Resul Alla.

Dualar i de: Yattım ya Alla Döndüm soluma Sığındın subanıma Melekler şeed olsun dinime imanına.

Yattım ya Alla kahtım İnşalla kahmasam imanımi ver ya Alla.

Leyla Gulahmedova, 18 yaşında.

Mislimannarda ki oğlan toğulıyer, dünyaya geliyer iki kurban kesiliyer...iki tene koyun kesiliyer, kulağına ezen ohuniyer. Bir koyun kesiyer dünyaya gelende, sora iki koyun kesiyer ne veda kırhı çıhıyer he.

Nasreddin hoca birisine kazani veriyer, komşusuna, peşine gediyer, orda iki kazan vardi. He komşusunnan kazan alıyer de geri veriyer iki kazan. Komşusı diyer "Po, bu nedür birtene alın iki tene veriyen". Komşu radovatsya ediyer: "Ne ey iki tene". Bu sıra Nasreddin Hoca kazani alıyer i vermiyer. Komşusı diyer nerde benim kazan? Nasreddin Hoca diyer: "Kazan toğmah biliyer, ölmah bilmiyer mi?"

3.2.4. Ahıska Ağızının Hırtız Şehrililerin Konuşmasının Özellikleri

Ahıska'daki Aspinza, Ahıska, Adıgön, Ahılkelek, Bogdanovka ilçesinin köylerinin Hırtız şehrindeki konuşmasında fark görebiliriz.

1. Gramer bakımından şimdiki zaman (-Iyer) yerine geniş zamanın (-ér, -Ur) kullanılması

Ah. A. Ben gel-*iyer*-im Ah.A.H. Ben gel-*er*-im.

Ah. A. Delğanni oğlı hergün gel-*iyer* ged-*iyer*. Ah.A.H. Delğanni oğlı hergün gel-*er* ged-*er*.

2. Hırtız'lıların genel Ahıska Türk ağızında kelimelerde ses kayması olur.

Şafike hanımın yengesi dügün içün keteler bişüriyer.

Şa-*k*-i-*f*-e hanımın yengesi düğün içün keteler biş-*ür*-er.

Rafike Minüreynen ey arkadaşlar olduğu içün bize gel-*iyer* ged-*iyer*.

Ra-*k*-i-*f*-e Minüreynen ey arkadaş olduğu içün bizer gel-*er* ged-*er*.

Pencere örtmesen sinekler eve toliyer.

Pencere örtmesen si-*e*-*n*-kler eve tol-*ar*.

Nolur bir m*ı*h alıp kapinin kulpini çahsan.

Nolur bir m-*ı*-h alıp kapinin kulpini çahsan.

3. Ahıska Türklerin köylerinde ve Hırtız şehrinde konuşmaların eşanlamlı kelimeler.

Ah. A. Çırıhta > Ah. A. H. Ağuz (krep)

Ah. A. Surfa > Ah. A. H. Peşhun (sofra)

Ah. A. Tavşal > Ah. A. H. Şal (büyük başörtüsü)

Ah. A. Poşi > Ah. A. H. vala (baçörtüsü)

Ah. A. Makar > Ah. A. H. Atlı (damat tarafından dünür)

SONUÇ

Stalin'in politikasına göre 1935-1936 yıllarında Ahıska Türklerinin pasaportlarında Türk yerine Azerbaycanlı yazıyordu. Bundan maksat kendilerinin Türk olduklarını unutup SSCB'e dahil olan Azerbaycan Cumhuriyetinin vatandaşları olarak Azerbaycana yerleşirler ya da Gürcistan'ın güneyinde oturmaya devam etseler da Türk olduklarını unutup Türkiye'ye kaçmazlar düşüncesiydi. 1944'de Ahıska bölgesinden sürgün edilen Türkler 1956'a kadar baskı altındaydılar. Stalin'in ölümünden sonra Kafkasya'dan Orta Asya'ya sürgün edilen bütün halklara (Karaçay-Malkar ve Çeçen-İnuş halklarına) kendi vatanlarına dönme izni verilmişti. Ancak Kırım Tatarları ile Ahıska Türklerine böyle bir izin verilmemişti.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde "Mesket Türkleri" ("Turki Meshetinzi") kavramı 1970'li yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Çünkü "Vatana dönme" hareketleri o dönemde hız kazanmıştır. O yıllara kadar Ahıska Türkleri hakkında SSBC'de kimse bilgi sahibi değildi.

Ahıska Türkleri hakkında ilk kez 1989'daki Fergana olaylarından sonra bilgiler duyulmaya başladı. Bu tarihe kadar dünya kamuoyu Ahıska Türklerinin kim olduğunu ve nereden geldiklerini bilmiyordu. Türkiye'de 1989'da "Ahıska" adını Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu ortaya attı.

Günümüzde Ahıska Türkleri Ahıska bölgesinin neresinde, hangi şartlar altında, yaşamışlar, hangi örf-adetlere, sosyal ve kültürel unsurlara sahip olmuşlar, günümüzde ne ile uğraşıyorlar, kendi kültürlerini, köklerini koruyup korumadıkları hakkında fazla bilgi olmadığı için bu çalışmamıza gerek duyulmuştur.

Ahıska Türkleri bu kadar zorluklara, sürgünlere, zor şartlar altında yeni yerlere yerleşmelere, yeni bir çevreye halkla bir arada yaşamaya, yeni bir dil, kültür, sosyal hayat alanına nasıl uyum sağlamışlardır? Yeni sosyal çevre ve yeni kültürle tanışarak kendi sosyal hayatlarını, kültürlerini, dillerini, atalarının mirasını unutmuşlar mıdır? Sosyal hayatları ne kadar değişmiştir? Kendi kimliklerini koruyabilmişler midir? Tezimizde bu ve başka sorulara cevap bulmaya çalıştık.

KAYNAK KİŞİLERİ VE KAYNAKLAR

ASRATOV,B., (Asratov Begzede Nidaoğlı, 1956, Zürzel köyü, Aspinza ilçesi, Gürcistan*), Candosov köyü, Karasay ilçesi, Almatı Eyaleti, Kazakistan – İnegöl, Türkiye

ASRATOV, P., (Asratov Paşa Karaoğlı, 1946, Zürzel köyü, Aspinza ilçesi), Candosov köyü, Karasay ilçesi, Almatı Eyaleti

BEKİROVA, B., (Bekirova Bilor Ülfenkızı, 1931, Zürzel köyü, Aspinza ilçesi), Pyatiletka Turksiba koyü, Karasay ilçesi, Almatı Eyaleti

BEKİROVA, Z., (Bekirova Zülfiye Binalikızı, 1985, Varhan köyü, Adıgön ilçesi), Talas köyü, Bayzak ilçesi, Cambıl Eyaleti, Kazakistan

CUMAYEVA, R., (Cumayeva Rufina Nadişakızı, 1988, Gesunda köyü Aspinza ilçesi), Candosov köyü, Karasay ilçesi, Almatı Eyaleti

DEVRİŞEV, B., (Devrişev Binali Mahmudoğlı, 1902, Zürzel köyü, Aspinza ilçesi), 1992, Candosov köyü

DEVRİŞEV, C., (Devrişev Canal Binalioğlı, 1950, Zürzel Köyü, Aspinza ilçesi), Candosov köyü, Karasay ilçesi, Almatı Eyaleti

DEVRİŞEV, F., (Devrişev Fyaz Binalioğlı, 1941, Zürzel köyü, Aspinza ilçesi), Candosov köyü, Karasay ilçesi, Almatı Eyaleti

DEVRİŞEV, L., (Devrişev Lyutfi Binalioğlı, 1931, Zürzel köyü, Aspinza ilçesi), 2003, Candosov köyü, Karasay ilçesi, Almatı Eyaleti

DEVRİŞEV, Z., (Devrişev Zaur Binalioğlı, 1943, Zürzel köyü, Aspinza ilçesi), Candosov köyü, Karasay ilçesi, Almatı Eyaleti

DEVRİŞEVA, R., (Devrişeva Rafika Ahmedkızı, 1949, Hırtız şehri), Candosov köyü, Karasay ilçesi, Almatı Eyaleti

DEVRİŞEVA, RZ., (Devrişeva Raziya Atamşekızı, 1961, Torelte köyü, Aspindza ilçesi), Candosov köyü, Karasay ilçesi, Almatı Eyaleti

DURSUNOVA, T., (Dursunova Turunc Binalikızı, 1933, Zürzel Köyü), Candosov köyü, Karasay ilçesi, Almatı Eyaleti

FAHRATOVA, F., (Fahratova (Yıldız) Firuze Mevlütkızı, 1983, Sahan köyü, Adıgön ilçesi), Semerkand, Özbekistan - İstanbul, Türkiye

GULAHMEDOVA, L., (Gulahmedova Leyla Yaşakızı, 1992, Gobiyet köyü, Aspinza ilçesi), Candosov köyü, Karasay ilçesi, Almatı Eyaleti

GULAHMEDOVA, M., (Gulahmedova Madina Beşirkızı, 1979, Çobaret köyü, Aspinza ilçesi), Candosov köyü, Karasay ilçesi, Almatı Eyaleti

İSKANDAROVA, F., (İskandarova Fatma Tesinkızı, 1959, İdmala köyü, Aspinza ilçesi), Almatı şehri

İSKANDAROVA, G., (İskandarova Gülizar Binalikızı, 1937, Zürzel köyü, Aspinza ilçesi), Almatı şehri

İSKANDEROV, K., (İskanderov Kamil İlimdaroğlı, 2002, Zürzel köyü, Aspinza ilçesi), Candosov köyü, Karasay ilçesi, Almatı Eyaleti

İSKANDEROVA, K., (İskanderova Kadriye Nüfilkızı, 1958, Hevot köyü, Ahıska İlçesi), Candosov köyü, Karasay ilçesi, Almatı Eyaleti

İSKANDEROVA, S., (İskanderova Sevile İlimdarkızı, 2006, Zürzel köyü, Aspinza ilçesi), Candosov köyü, Karasay ilçesi, Almatı Eyaleti

KARGI, S., (Kargı Semra Ergünkızı, 1989), Bostancı (Utav) köyü, Yusufeli ilçesi, Artvin, Türkiye

KARİBOVA, R., (Karibova Rafize Ahmedkızı, 1951, Hırtız şehri), Almatı şehri

KULİYEVA, Z., (Kuliyeva (Atasoy) Zülfiye, 1982, Hokam köyü, Ahılkelek ilçesi), Kerey köyü, Tyulkubaz ilçesi, Güney Kazakistan Eyaleti – İstanbul, Türkiye

MAMEDOVA, N., (Mamedova Nona Nabikızı, 1987, Cahısman köyü, Ahıska ilçesi), Kunayev köyü, Chu ilçesi, Cambıl Eyaleti

MAZLUMOVA, Ş., (Mazlumova Şafike Bezgünkızı, 1932, İdmala köyü, Aspinza ilçesi), 2007, Kaskelen şehri, Almatı Eyaleti

MURADOVA, Y., (Muradova Yasmin Rizakızı, 1987, Çirçitol köyü, Adıgön İlçesi), Burıl köyü, Bayzak ilçesi, Cambıl Eyaleti

MUSTAFAYEVA, N., (Mustafayeva (Toroslar) Nermin Alikızı, 1957, Şordo köyü, Ahıska ilçesi), Niyazov köyü, Yangiyul ilçesi, Taşkent Eyaleti, Özbekistan - Bursa, Türkiye

SALAYEVA, A., (Salayeva Aziza İsmailkızı, 1921, Hırtız şehri), Kaskelen şehri, Almatı Eyaleti

SALAYEVA, M., (Salayeva Minüre Ağapaşakızı 1947, Hırtız şehri), Kaskelen şehri, Almatı Eyaleti

SULEYMANOĞLU, Y., (Suleymanoğlu Yavuz Dilaver, 1977, Balçeşme köyü, Göle ilçesi, Kars), Ankara, Türkiye

ŞAYEV, S., (Şayev Suleyman Cavitoğlı, 1968, Hırtız şehri), Kuzminka köyü, Merke ilçesi, Cambıl Eyaleti

TUTADZE, N., (Tutadze (Abdrakhmanova) Nigara İsrafilkızı, 1981, Toloş köyü), Karasu köyü, Cambıl ilçesi, Almatı Eyaleti

(*Parantez içinde belirtilen yerler bu kişilerin kendilerinin ve atalarının Ahıska Bölgesindeki memeleketleridir.)

AHISKA (Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Ahıska Türkler Derneğin Gazetesi), 30.10.2001

AHISKA (Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Ahıska Türkler Derneğin Gazetesi), № 3 (26), Roza Print, Almatı, 2003

AHISKA (Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Ahıska Türkler Derneğin Gazetesi), № 3 (49), Roza Print, Almatı, 2005

AHISKA Türklerinin Tarihi, İslam ve Aile Durumu Ansklopedisi, Haz. Türki, İ., Piriyeva, S., Kitap, Çimkent, 2009

AJMUHAMEDOVA, J., *Mustafa Sandal: Gastroli Sostoyalis*, AHISKA (Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Ahıska Türkler Derneğin Gazetesi), № 17 (75), KazMediaGrupp, Almatı, 2006

ALİ, M., ŞERBAKOVA., E, *Ana Dilim Güzel Türkçem/Seminar Uchiteley v TNTS*, AHISKA (Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Ahıska Türkler Derneğin Gazetesi), № 3 (85), Biznes-İnform, Almatı, 2007

ALKAYA, E., *İki Dillilik ve Rusçadan Tatar Türkçesine Geçen Kavram Tercümeleri*, Turkish Studies/ Türkoloji Araştırmaları (International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic), Volume 2/2, Spring, s. 41-53, Erzincan Üniversitesi, Erzincan, 2007,

AVŞAR, B. Z., TUNÇALP., Z, Sürgünde 50. Yıl. Ahıska Türkleri, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara, 1995

AYDINGÜN, A., *Kültürünü Koruyan Bir halk: Ahıska Türkleri*, VI. Millet Arası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildireleri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002

BADALOV, Ç., Bütün Yönleriyle Ahıska Türkleri, Gasır-Ş, Çimkent, 2004

BEİSOVA, G., *(Hirurg Ne Doljen Oşıbatsya)*, AHISKA (Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Ahıska Türkler Derneğin Gazetesi), № 12 (35), Roza Print, Almatı, 2004

BUNTÜRK, S., 20.Yüzyılda Ahıska Türkleri, Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara, 2005

BURAN, A., *Karma Diller ve İki Örnek: Klasik Osmanlıca ve Kürtçe*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 13, s. 19-33, Manas Üniversitesi, Bişkek, 2005

ÇALABOV, A., Vatan Adına Kurbanam, Almatı, 2007

DEVRİŞEVA, F., Ahıska Türkleri (Sözlü Bağlamında), Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005

DEVRİŞEVA, H., Kazakistan'daki Ahıska Türklerinde Kültürel ve Sosyal Hayat, Manas Üniversitesi, Lisans Tezi, Bişkek, 2005

ERTEN, M., Lazca-Türkçe, Türkçe-Lazca Sözlük, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2000

GAGALOVA, L., *Muzıkalnıy Uragan S Poezda Drujbı/İpek Yolu Trenin Müzik Fırtınası - Serdar Ortaç*, AHISKA (Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Ahıska Türkler Derneğin Gazetesi), № 5 (51), Roza Print, Almatı, 2005

GİDDENS, A., Sosyoloji, İstanbul, 1994

GOCAYEVA-MEMMEDOVA, G., *Yüz Yıl Önce Ahıska'da Okullar,* Bizim Ahıska (Üç Aylık Kültür Dergisi), Bahar, Sayı:14, Yıl: 5, s. 14-17, Payda Yayıncılık, Ankara, 2009

GÜVENÇ, B., İnsan ve Kültür, Remzi, İstanbul, 1999

HASANOV, B., Kazahsko-Russkoye Dvuyazıçiye (Sotsialno-Lingvistiçeskiy Aspekt), Akademiya Nauk Kazahskoy SSR, Alma-Ata, 1987

KİLLİ, G., *Hakas Türklerinde Kod Kaydırımı*, Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2002, Bildiriler 8-10 Mayıs 2002, s. 166-181, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2004

KONGAR, E., Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi, İstanbul, 2007

MEMMEDOĞLU, R., ALİ, M., *T.C. Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Kazakistan Ziyaret Etti*, AHISKA (Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Ahıska Türkler Derneğin Gazetesi), № 5 (51), Roza Print, Almatı, 2005

OSMANOV, A., *"Turkiya" iz Merke*, AHISKA (Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Ahıska Türkler Derneğin Gazetesi), № 6 (64), Roza Print, Almatı, 2006

POLADOĞLU, A., Ahıska Türk Folkloru, Çaşıoğlu, Bakü, 1998

ROLFFS, S., *Yine İki Dillilik Üzerine*, Die Gaste (İki Aylık Türkçe Gazete), Ocak-Şubat, Essen Üniversitesi, Duisburg, 2009

SEFEROĞLU, P., *Ahıska'da Kış Hazırlıkları ve Yemek Kültürü*, Bizim Ahıska, Bahar, Sayı:18, Yıl:6, Kozan Ofset, Ankara, 2010, http://www.ahiska.org.tr/yazi.php?goster=113

SULEYMANOĞLU, Y. H, Tarih Boyunca Slav-Türk Dil İlişkileri, TDK, Ankara, 1998

ŞERBAKOVA, E., *Z. B. Çulagov: Çelovek V Jizni Doljen Bit, Prejde Vsego, Poryadoçnım...,* AHISKA (Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Ahıska Türkler Derneğin Gazetesi), № 8 (66), Roza Print, Almatı, 2006

TAŞDEMİR, T., Türkiye'nin Kafkasya Politikasında Ahıska ve Sürgün Halk Ahıskalılar, IQ Kültür sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005

TAVKUL, U., Kafkasya Dağlılarında Hayat ve Kültür, Ötüken, İstanbul, 1993

TEZCAN, M., Toplumsal ve Kültürel Değişme, Ankara, 1991

VEYSELOĞLU, A.P., Vatan ve Gurbet (II Kitab), Almatı, 2005

ZEYREK, Y., *Gürcistan'ın Sürgünndeki Ahıska Türkleriyle İlgili Çıkardığı Kanun Üzerine Düşünceler*, Bizim Ahıska, Sonbahar 2007, Sayı:8, Yıl:3, s. 3-8, Kozan Ofset, Ankara, 2007

ZEYREK,Y., Ahıska Araştırmaları, Ankara , 2006

ANKET

Anket soruları:

1. Ad
2. Soyadı
3. Baba Adı
4. Doğum Tarihi
5. Cinsiyet
6. Doğum Yeri
7. Nerde çalışıyorsunuz (çalışıyordunuz) ?
8. Kamu ya da özel sektörde mi çalışıyorsunuz (çalışıyordunuz) ?
9. Babanız nerde çalışıyor (çalışıyordu)?
10. Babanız kamu ya da özel sektörde mi çalışıyor (çalışıyordu) ?
11. Anneniz nerde çalışıyor (çalışıyordu)?
12. Anneniz kamu ya da özel sektörde mi çalışıyor (çalışıyordu) ?
13. Ailede hangi dili konuşuyorsunuz?
14. Ana okul, ortaokul, lise, yüksek okul ya da üniversite mezunu musunuz?
15. Ailede anaokula kadar hangi dili konuşuyordunuz (konuşuyorsunuz)?
16. Hangi dilde ortaokulu (anaokul, ortaokul, lise) bitirdiniz (okuyorsunuz)?
17. Yüksek okul ya da üniversiteyi hangi dilde eğitim aldınız?
18. Ahıska Türk şarkılarını dinliyor musunuz?
19. Ahıska Türk şarkıcı ve müzik gruplarından kimi tanıyorsunuz?

20. Hangi dilde şarkılar dinlersiniz?
21. Miko Şov tiyatro grubunu tanıyor musunuz?
22. Onların gösterilerine gittiniz mi?
23. Ahıska Türklerin çektikleri "Tatlı Puar" filmi izlediniz mi?
24. Ahıska Türklerin çektikleri "Borç" filmi izlediniz mi?
25. Ahıska Türk halk edebiyatından hangi kahramanları tanıyorsunuz?
26. Ahıska Türklerinin hangi destanları, hikâyeleri, masalları biliyormusunuz?
27. Ahıska Türklerin gelenek görenek, örf-adetlerini biliyormusunuz?
28. Ahıska Türklerin gelenek görenek, örf-adetlerine uyguluyor musunuz?
29. Ailenizde Ahıska Türklerin örf-adetleri, gelenek görenekleri ne kadar güçlü?
30. İleride çocuklarınız Ahıska Türk adetlerini takip etme, uygulamasını istiyor musunuz?
31. Giyimleriniz Ahıska Türk milletinin stiline uyuyor mu?
32. Ev-barkınızda Ahıska Türklerine ait olan unsurları takip ediyor musunuz (seki, yastık, minder, döşek v.s.) ?
33. Ailenizde soy sop, akraba ilişkileri güçlü mü?
34. Allaha inanıyor musun?
35. Ailenizde din örf-adetleri uygulanıyor mu?
36. Hangi dini örf-adetler, bayramları biliyorsunuz?

Ankete katılanların sayısı 45 kişi idi. 4 yaşından 77 yaşına kadar kişiler anketin sorularını yanıtladı.

32 kişinin Ahıska Türk isimleri içinde 13 kişinin isimleri Ahıska Türk isimleri değil (Tatar, Azerbaycan ve birer tane Gürcü, İtalyan kökenli).

13. soruya "Evde hangi dili konuşuyorsunuz?" diye konuşmacıların 42 (% 93.34) Ahıska Türkçe, 3 (% 6.66) Ahıska Türkçe ve Rusça konuşuyorlar.

15. soruya "Ailede anaokuluna kadar hangi dili konuşuyordunuz (konuşuyorsunuz)?"

43 (% 95.56) kişi Ahıska Türkçesi ve 2 (% 4.44) kişi Ahıska Türkçesi ve Rusça konuştuklarını söyledi.

16. soruya "Hangi dilde ortaokulu (anaokul, orta okul, lise) bitirdiniz (okuyorsunuz)?"

42 okulu bitiren ve okuyanların arasında 35 kişi okulu Rusça bitirdi ya da okuyor, 1 Gürcüce ve Rusça, 1 Azerbaycan Türkçesi ve Rusça, 1 Gürcüce okudu, 1 Kazakça bitirdi ve 3 Kazakça okumaktadır.

17. soruya "Yüksek okul ya da üniversiteyi hangi dilde eğitim aldınız?" 32 kişiden 3 (% 9.38) kişi Türkiye Türkçesinde, 2 (% 6.25) Kazakça, 27 (% 84.38) kişi Rusça eğitim alırlardı.

Cambıl bölgesinde Rusça konuşanların sayısı Almatı bölgesinde oturanların sayısına göre azdır. Özellikle Çimkent, Türkistan bölgelerinde oturan Ahıska Türklerinin arasında Rusça bilenlerin oranı daha düşüktür.

Almatı Kazakistan SSCB'nin başkenti olduğu için Rusça eğitim veren okullar, yüksek okullar ve enstitü(üniversite)lerin, kültür kurumlarının sayısı en çoktu. Bu yüzden Almatı bölgesinde oturanların Rusça öğrenme imkanı daha yüksekti.

32. soruya “Ev-barkınızda Ahıska Türklerine ait olan unsurları takip ediyor musunuz (seki, yastık, minder, döşek v.s.) ?” 45 (%100) kişi “evet” olarak yanıtladı.

33. soruya “Ailenizde soy sop, akraba ilişkiler güçlü mü?” 45 (% 100) kişi “evet” cevap verdiler.

34. ve 35. soruya “Allah’a inanıyor musunuz?”, “”Ailenizde din örf-adetler uygulanıyor mu?” sorulara 45 (% 100) kişi “evet” olarak cevapladılar ve 36. Soruya “Hangi dini örf-adetler ve bayramlar biliyorsunuz?” 43 kişi (% 95.55) “Ramazan Ayı”, “Ramazan Bayramı”, “Kurban Bayramı”, “Kadir Gecesi”, “Aşure”, “Üç Aylar”, “Mevlud Ayı”(Hz. Muhammed sav doğduğu ayda Kur’an okunur) vs. bayramlar saydılar. 2 dört yaşındaki çocuk “Ramazan Bayram”, “Kurban Bayram” olarak cevap verdiler.

İdmala'lı İskanderova Fatima Tesinkızı (Almatı)

1.**Zürzel'e seyahat**

Gürcistan'a 1986 yılının Kasım ayında gittim. Ben 26 yaşındaydım. SSCB döneminde bütün çalışanların yılda bir kez parasız tatil yapması hakkı vardı. Ben poliklinikte hemşire olarak çalışırken Borcomi şehrindeki gençler kampına 15 günlüğüne tatile gittim. Oraya giderken Aspinza şehrini göreceğimi düşünmemiştim. Türklerin Kasım 1944'te sürgün edildiklerini çok iyi biliyordum. Ninem nasıl yaşadıklarını ve sürgün edildiklerini bana çok anlatırdı. Aspinza'ya gitmeme ne sebep oldu? Gidişim tesadüfen oldu. Yeni bir şehre gelince bu şehir hakkında her şeyi öğrenmek istersin. Borcomi şehrini dolaşırken bakıyor, evlerin ve dükkânların üzerindeki yazılarını okuyup geçerken terminale kadar geldim. Küçük şehir olan Borcomi Karadeniz'in kıyısı boyunca uzanıyor. Terminale gelince otobüslerin güzergâhlarına bakarken gözüme Aspindza yazısı ilişti. Hemen kampa dönüp kamp şefinden izin alarak Aspinza'ya gitmeye karar verdim. Aspinza'ya gelince terminalde Zveli (annemin anne-babasının yaşadığı köyün adı)' ye otobüs akşam 18:00'da ve sabah 06:00'da kalktığını, bir de bir saatlik yol olduğunu öğrendim. Akşamüstü yabancı yerlere gitmemek için bir otele yerleştim. Otel, yanlış hatırlamıyorsam, iki katlıydı. Otelde kalorifer ve ışık olmadığını çok iyi hatırlıyorum. Resepsiyonda çalışan bir çocuk İdmala (babamın anne-babasının oturduğu köyün ismi) köyüne yarım saatte gidildiğini ve Aspinza'ya çok yakın olduğunu söyledi. Taksiyle gittim. İdmala'da kimse ile konuşmadım, çünkü ninem ve dedem yaşarken onların köyünde Gürcü yoktu. Ben dedemin annesi ve babasıyla büyümüştüm, bu yüzden onların buradaki hayatlarını çok iyi biliyordum. Ninem bana çok anlatırdı, hatırlardı, ağlardı bile. Beni çok severdi, çünkü ben onun Gürcistan'dan Türkiye'ye eşiyle kaçan

ablasına benziyordum. Ablasının kaçışından sonra onu bir daha görmedi ve her zaman "Acaba o nerede? Nasıldır?" diye merakla sorardı. Öyle de ablasını görmeden vefat etti. Türkiye'ye kaçma kararı alındığında üç ve yedi yaşında iki oğlu vardı. Yedi yaşındaki oğlunu bırakıp üç yaşındaki oğlunu yanına aldılar, çünkü sınırı gece geçerken iki çocukla yakalanabilirlerdi. Büyük oğlu sürgün zamanında Özbekistan'a gönderildi, orada büyüyüp evlendi. SSCB dağıldıktan sonra Türkiye'ye küçük kardeşinin yanına gitti. Şimdi ikisi de Bursa'da oturuyorlar. Ben 2002'de Türkiye'ye gitmiştim ve onları da ziyaret ettim. Büyük kardeşinin ismi Ahmet ve küçüğünün Halit. Büyük oğlu da bir daha anne-babasını görmedi.

İdmala'ya varınca biraz dolaştım, Türk evlerinin yıkıntılarını gördüm. Orada Kur nehri akıyor. Ninem anlatırdı ki, nehirde çok balık vardı, bir de onların çok ceviz ağaçları vardı. Onlar 20 çuval ceviz toplardılar. Türklerden sonra gelen Gürcüler yeni evler inşa ettiler. Ben durup Türklerin nasıl yaşadıklarını, gezdiklerini ve balık tuttuklarını düşünüyordum. Taksici bana Yukarı ve Aşağı Oşora köylerini gösterdi. Sonra otele döndüğümde odama gitmem için resepsyonda bana bir mum verdiler, çünkü hava kararmıştı ve elektrikler kesilmişti. Odamda dedemle ninemi düşünüp üzüldüm, çünkü gördüklerimi onlara anlatamazdım. Onlar 1976'da vefat etmişlerdi.

Kapıyı çalan ses daldığım düşüncelerimi kesti. Kapıyı açtığımda resepsiyondaki çocuk ile tanımadığım bir bay duruyordu. İkisinin de elinde yakılmış mum vardı. Tanımadığım bay otel müdürü olarak kendini tanıtıp birkaç soru sordu ve çıktı. Bir müddet sonra (ne kadar geçtiğini hatırlamıyorum, pek fazla geçmedi, çünkü hala uyumamıştım) yine kapım çalındı. Kapıyı açınca tekrar gelen resepsyondaki çocuk benim müdürün ofisine gitmemi istedi. Niye acaba diye düşündüm? Fakat

korkmadım, çünkü Gürcüler misafirperver ve iyi niyetlidirler. Bu arada otelde benden başka misafir yoktu. Biz zemin kata indik. Ofiste oturan bir genç bir çocuğu gördüm. Kendini KGB'de çalışan, yanlış hatırlamıyorsam, teğmen olarak tanıttı. Müdürün bana sorduğu soruların aynısını sordu. Nereden geldin? Ne için Gürcistan'a geldin? Neden Zveli köyüne gitmek istiyorsun? Onlar Zürzel köyüne Zveli diyorlar. Ben orda dedem ve ninem oturduğundan Zveli köyünü ziyarete gitmek istediğimi söyledim. O da: Yarın sabah Borcomi'ye gidersiniz ve orada istediğiniz kadar dinlenir, ziyaret edersiniz. Tabii kimliğimi ve izin belgesini de kontrol ettiler. Bütün belgeleri yanıma almıştım. Ben de kesin olarak Zveli köyünü görmeden gitmem. Bir de dedem ile babaanneme Aspinza'ya gidip Zveli'yi görmediğimi nasıl söylerim. Ertesi gün sabah 06:00'da Zveliye'gidip 10 dakika dolaşmamı ve aynı otobüsle dönmemi söyleyerek bana ödün verdi. Tabi ben kabul ettim.

Zveli yolculuğum uzun sürdü. Yol düz değildi. Bir köyü geçerken şoför bu köyün Çobaret olduğunu söyledi. Şoför o kadar erken nereye gittiğimi sordu. Otobüste benden başka sadece bir çocuk vardı. Beni Zveli'de durakta bırakıp bir müddet sonra döneceğini söyledi. Aspinza'ya geri dönmem konusunda anlaştık. Ben etrafıma baktım sessizlik, saat sabah 7, cumartesi, dışarıda kimse yoktu. Tabi köyü beğenmedim, etrafı dağlar ile çevrili, arklar, yollar asfaltlanmamış. Aniden benimle otobüste gelen çocuk benden kimi aradığımı sordu. Ben yeniden öykümü anlatmaya başladım: "Burada benim dedem ve babaannem oturuyorlardı, onlar Gürcüce çok iyi biliyorlar, dedem köy başkanıydı. Onlar buradan 1944'te sürgün edildiler. Belki yaşlı insanlar onları hatırlıyorlar diye dolaşıp bakıyorum. O da benim onun beklemesini söyleyip bir yere gitti. Çok fazla beklememe gerek kalmadı, gelip benden Türkçe bilip bilmediğimi sordu? Onunla biz Rusça konuşuyorduk. Sonra beni bir evin

yanına getirdi. Eve girdiğimde bir dedeyi gördüm. Adı Lomar idi. Lomar dede çocuktan Gürcüce bir şey sordu, sorusundan sadece "Tatariya" kelimesini anladım. Çocuk Lomar dedeye cevap verince o da bana bu soruyla hitap etti: "Tatarca söyliyer misin?" İkimiz Türkçe konuşmaya başladık. O bizim dili çok iyi konuşuyordu.

Lamar dede benim dedemi Devrişev Binali'yi çok iyi hatırlıyordu. Onlar beni hemen sofraya davet ettiler. Ne yediğimi hatırlamıyorum, ama hatırlıyorum kendilerinin yaptıkları şarap vardı. Bir süre sonra Lamar dedenin evinde kalabalık oluşmaya başladı. Kim benim hakkında köylülere haber verdi bilmem, fakat gelen köylülerin sayısı çoktu. Gün boyunca Binali'nin torunuyla tanışmaya gelen köylülerin sayısı eksilmiyordu. Bütün yaşlılar Türkçe konuşuyordu. Benim gelişime çok şaşırmışlar. Herkes tanışıp gençlik hayatlarından öykülerini anlatmaya başladı. Binali dedem köy müdürü idi. O an anladım ki, benim dedemi buralarda çok seviyorlardı. Fakirlere, kalabalık ailelere yardım ederdi. Bu yüzden ona Köroğlu derlerdi. Gerçekten de kıratı gibi bir atı varmış. Âşıkları çok severdi. Kendi de "Köroğlu", "Âşık Kerib", "Aslı Kerem", "Tahir Zuhra" vs. hikâyeleri tamamen bilirdi ve sesi çok güzeldi. Güzel konuşurdu, oynamayı çok severdi. Uzun boylu ve yakışıklıydı. Müdür olmadan önce de gençken çizme giyerdi. Çarlık zamanında ve SSCB'nin yıllarında çizme giyenlerin sayısı fazla değildi.

Gürcülerin isimleri çok zor telaffuz edildiği için aklımda tutamayacağım ve Binali dedeme birer mektup yazıp isimleri yazdırmalarını köylülerden rica ettim. Mektuplar Gürcüce yazılmıştı ve sayısı çok fazlaydı, dedemin mektupları vefatından sonra nereye kayboldular bilmem. Bütün Gürcülerden sadece Yason adlı yaşlıyı hatırlıyorum. Anlattığı olaya göre 1940'lıların başında, II. Dünya savaşı zamanında

atını kaybetmişti ve çok endişeleniyordu. Binal dedem ona kızmak yerine onu avuttuğu için ona minnettardı.

Kate adlı iri bayan vardı, Lamar dededen gençti ve benim annemi hatırlıyordu. Sürgün zamanında annem Gülizar yedi yaşındaydı. Kate hanım çocukken çok güzel oynardı. Çocukluğunda nasıl güzel oynuyorduysa şimdi de öyle dans ettiğini Binal dedeme söylememi istedi ve yarın köyde olan düğüne benim kalmamı ve ikimizin düğünde dans edeceğimizi söyledi. Herkes benim kalmam için ısrar etmeye başladı. KGB ile konuştuklarımı onlara ilettim, onlar da endişelenmememi, bir gün kalmamı ve KGB'nin bana bir şey yapamayacağını söylediler. Böylece o gece Lamar dedenin evinde kaldım. Onun 30-35 yaşında oğlu, gelini ve iki torunu vardı. Gelini çok iyi bir insandı, ismini hatırlamıyorum. Eğer 20-25 sene sonra benden bunları soracaklarını bilseydim, her şeyi not tutardım. O yıllarda ne benim ne de Gürcülerin fotoğraf makinesi vardı.

Düğün ikinci gün akşam başladı. Biz Lamar dedenin geliniyle birlikte gittik. Düğünde gelin beni bütün yaşlılarla tanıştırdı. Benim Binali'nin torunu olduğumu öğrenince yüzlerinde şaşkınlık ifadesi görüyordum. Herkes beni kucaklıyor, öpüyor ve kendi evine misafirliğe davet ediyordu. O an ben anlıyordum ki, ne kadar burada Binali dedem seviliyormuş. Herkes onun eşini soruyordu, yani ninemi. Onun adı Nari'idi. Bütün çocuklarını soruyorlardı. Dedemin dört oğlu ve iki kızı vardı
(Üçüncü oğlu Kazakistan'da doğdu). Ayrıca Zürzel köyünde sürgüne kadar yaşayan bütün Türk aileleri merak ediyorlardı. Herkesi ayrıca isimlerle hatırlıyorlardı. Ben onlarla geçmiş günleri paylaşan, birlikte iyi geçinen insanları ve bu insanların bir daha dönmeyeceğini hatırlattığım için üzülüyorlardı. Onlar benim kalmamı istiyorlardı. Bütün köy beni misafirliğe davet ediyor, fakat benim tatil arkadaşlarıma

dönmem gerekiyordu. Düğünleri bizim düğünlerimiz gibi geçiyormuş, müzik ve oyunlar bizim müzik, oyunlar gibi. Ben herkesle oynadım, ayrıca Kate hanımla da oynadık, o zamanlar o 40-45 yaşlarındaydı. O Binali dedeme gördüğüm her şeyi anlatmamı çok istiyordu, çok ricada bulunuyordu. Bütün köy sürgünden önce Zveli'de oturan Türkleri hatırladıklarını ve onlar sürgün edilince çok üzüldüklerini onlara iletmemi istiyordular. Bir bayanlar beni kucaklayıp ağlıyordular ve annemin arkadaşları olduklarını söylediler. Düğün sırasında bir genç gürcü çocuk yanıma gelip siz ne kadar vatanseversiniz, atalarınızın topraklarını unutmuyorsunuz diye hayranlıkla söyledi. Öyle dedi, çünkü benden önce buralara bir Türkün kızı daha gelmişti. Düğünden sonra herkes hediyeler ile yanıma gelip Binali dedeme götürmemi istedi. Hediyelerin arasında tatlı çeşidi çoktu, ama ben sadece cevizli bir tatlıyı hatırlıyorum. İsmini hatırlamıyorum, ama çocukken ninem bu tatlıyı yapardı. Hediye gönderenlerin isimlerini tabii hatırlamıyorum. Ama her hediyeye içine mektup ve üzerine isim yazmalarını tavsiye ettim hediyelerin karıştırılmaması için. İki gün içerisinde herhalde yaklaşık 150-200 kişi ile tanışmış oldum. Lamar dedenin geliniyle Türklerin eski ev yıkıntılarını bakmaya gitmiştik. Bu kulübeler taş ve kilden inşa edilmiştir. Bir de bir avuç toprak almamı Gürcüler tavsiye ettiler. Akşam çok geç saate kadar oturduk. Köylüler vedalaşmaya geliyorlardı, çünkü sabah erken gitmem gerekiyordu, yanlış hatırlamıyorsam saat 6'da otobüs kalkıyordu.

Pazartesi sabahleyin 6'da otobüsüm Aspinza'ya, ondan da Borcomi doğru yola çıkar. Borcomi'den sonra Kazakistan'a gidecektim böylece Gürcistan'a, Zveli(Zürzel)'ye ve iyi kalpli insanlara elveda diyecektim. Otobüste giderken sanki uzun süre tanıdığım kişilerden ayrılmış gibi üzülüyordum. Hayatımda beni bu kadar sevgi ve sevinçle kimse karşılamamıştır. Eminim ki, daha fazla Zveli'de kalsaydım

köyün bütün evlerinde aziz misafir olarak kabul edilirdim. Kampa dönünce kamp yöneticisi kendi sorusuyla beni çok şaşırttı: Mücevher için oraya gittiysen madem buldun mu? Bu düşüncesine çok şaştım ve hayretler içinde kaldım. Öyle de atalarımın topraklarını ziyaret etmeye gittiğime inanmadı.

2. Türk Radyosu

Gürcistan'ın başkenti Tbilisi çok güzel bir şehirdir. Eskiden Gürcistan'ın içine Abhazya Özerk Cumhuriyeti girerdi, başkenti de Pitsunda. Acaristan Özerk Cumhuriyeti de Gürcistan'a girer, onun başkenti Batum'dur. Gürcüler ve Abhazyalılar Hıristiyan, Acarlılar ise, müslümandır. Abhazya ile Acaristan Karadeniz kıyısındadır. Pitsunda'ya 1992'de, Batum'a 1981'de tatile gitmiştim.

Batum'a tatile iş yerinden ücretsiz olarak göndermişlerdi ve tatil süresi 24 gündü. Kalacağım sanatoryum alanı çok büyüktü. Orada kısa ağaçlar gördüm, üzerlerinde de yeşil yuvarlak meyve vardı. Bunların ne ağacı olduğunu bilmiyordum, meğer mandalina ve portakal ağaçlarıymış. Kazakistan'da turunçgiller yetişmediği için onları hayatımda ilk kez görüyordum. Geldiğimde mandalina, portakal yeşildi, sonra göz önümüzde sararmaya başladılar ve tatilimin sonuna doğru yetiştiler. Biz onları toplayıp yiyorduk.

Odada biz üç kızdık, ikisi Rusyalıydı. İlk günleri biz hep beraber şehri dolaşır, mağazalara giderdik. Tiyatroya bir kez gittik, denize de gittik, fakat su soğuk olduğu için denize girmedik. Yerlilerden Batum'un Türkiye sınırına çok yakın ve deniz ile 15 dakikalık mesafe olduğunu öğrendim. Deniz kıyısından karşıdaki Türkiye dağları çok iyi görünüyordu. Orada Türk ordusunu ve ışıldakları görmek mümkündü. Ordu denizi ışıldaklarla aydınlatıyor ve böylece Batum'a kadar kontrol ediyor. Ben her gün deniz kıyısından Türkiye tarafına, ışıldaklara bakıp

düşünüyordum ne kadar güzel, orada yaşamak, sadece ana dilini konuşmak, anadilinde televizyon izleyip gazete okumak, yani her şeyin Türkçe olduğu yerde. Oraya gitmek, kendi milletimin arasında yaşamak çok istiyordum.

Odamızda radyo vardı. Genellikle SSCB'de hükümet bütün müesseselerde: tren terminal, otobüs terminal, evler, daire, ofislerde radyo kurulurdu. Radyo otomatik olarak sabah 06:00'da çalışmaya başlar ve gece 00:00'de kapanırdı. Sanatoryumda çalışan personel benim her akşam gidip ışıldaklara baktığımı ve sonuçta Türk olduğumu öğrendikleri zaman radyonun Türk frekansı çektiğini söylediler. Bunu duyunca odaya koşarak gelip bulmaya çalıştım ve bulduğunda çok sevindim.

Bir şarkıcı şarkı söylüyordu, bir de benim dilimde. Benim için bu çok şaşırtıcı ve mutluluk verici bir andı, çok büyük ve tarif edemeyeceğim bir mutluluktu. Artık sadece radyo dinliyordum. Başka bir şey beni ilgilendirmiyordu. Gündüz deniz kıyısında hasret ve kederle Türklerin yaşadığı yerlere bakıyor ve kalan zamanımı radyo dinleyerek geçiriyordum. SSCB'de yaşayan bütün Türklerin bu şarkıları dinlemesini çok istiyordum. O zamanlarda umumi yerlerde Türkçe veya herhangi bir başka dilde konuşulmaz, herkes Rusça konuşurdu. Ana dilimizi yalnızca evde konuşurduk.

21 yaşıma kadar hayatımda Türkçe kitap veya gazete okumadım, televizyon hiç izlemedim. Hiçbir şey yoktu. Bizim dedelerimiz nasıl Ramazan ayını, Ramazan ve Kurban bayramı nasıl hesaplıyorlardı bunlar benim için hala bir sırdır. Çünkü onlar Kur'an okuyor, namaz kılıyor ve oruç tutuyorlardı... Biz Ramazan, Kurban bayramlarda köydeki bütün Türklerin evlerine gidip bayramlaşırdık. Atalarımıza ebediyen şan olsun! Rusların arasında hiçbir değerini unutmamış, örneğin Kafkas'tan

getirdikleri kuran kitaplarını saklamışlardı. Şimdi SSCB dağıldıktan sonra televizyonda dini bayramlar hakkında konuşuyorlar, önceden böyle bir şey yoktu.

Ben şarkıları dinleyerek Türkiye'ye gitme hayalleri kuruyordum, ama o zamanlar böyle bir şeyin mümkün olmadığından emindim. SSCB çok güçlü bir devlet olduğu için kimse onun bir gün dağılacağını aklının ucundan bile geçirmezdi. SSCB'de herkes iyi yaşıyordu, ama bir büyük eksiği vardı her şey Rusça idi. Fakat her insan kendi ana dilini konuşmak, anadilinde kitaplar okumak ve yazmak ister. SSCB bizi bu mutluluktan mahrum bıraktı.

Şarkılar! Ne şarkılar! Ne kadar güzeldiler! Bu kadar güzel müzik ve sözlerin olduğunu düşünmezdim. Biz de eski Osmanlıca'yı konuşuyorduk.

Sanatoryumda her akşam danslar vardı. Şimdi buna disko diyorlar, önceden dans akşamı denirdi. Benden başka bütün arkadaşlarım dans akşamına giderdi. Genç çocukların da gelip benim dışarı çıkmamı rica etmelerine, akşam danslarına çağırmalarına rağmen ben gitmiyordum. Herkes diyordu ki, Fatma odada iç karartıcı şarkıları dinliyor ve şu halime çok şaşırıyorlardı. Bana tatilde odada uzanarak radyo dinlemeye mi geldin diye soruyorlardı? Etrafta o kadar güzel gezecek yer ve başka birçok görülecek enteresan şeyler olduğunu anlatarak beni ikna etmeye çalışıyorlardı. Ben de onlara benim için anadilimi dinlemenin her şeyden önemli olduğunu ve bu fırsatı hiçbir eğlenceye değiştirmeyeceğimi söylüyordum. Tatile gelen Ruslara kendi ana dillerinden mahrum kalmadıkları için beni anlamadıklarını söylüyordum.

Tatilim yakında bitecek ve bir daha asla bu şarkıları dinleyemeyeceğim diye çok üzülüyordum. Şarkıları kayıt etmek için o zamanlar cep telefonlar da yoktu, CD'ler da satılmıyordu, kısacası hiçbir şey yoktu.

Tatilden eve dönünce bütün Türklere radyo hakkında anlattım. Beni çok büyük bir merakla dinliyor, bana imreniyorlardı, bazıları da Batum'da Türk radyosunu serbestçe dinleme imkânı bulduğuma inanamıyordu. O yıllarda SSCB vatandaşları için Türkiye kapitalist bir ülke idi ve SSCB'de kapitalist ülkeleri dinlemek yasaktı. Stalin'in iktidarda bulunduğu dönemde zamanda böyle hareket yüzünden insanlar on yıllığına hapishaneye atılabilirdi. Böyle işte. İyi ki, Stalin o yıllarda çoktan vefat etmişti, yoksa ben de Türk radyosu dinledim diye hapishaneye atılırdım.

SSCB dağıldıktan sonra 1992'de ben ilk kez Türkiye'ye gittim. Türkiye'de hayatımda ilk kez duyduğum ezan sesi çok şaşırttı, çünkü bizde ezan okunmazdı. Ezan sesini hayranlıkla dinliyordum aynı zamanda annem ve eski SSCB sınırlarında oturan bütün Türklerin ezanı duymadıklarına çok üzülüyordum. Ezan okuyan imamın sesi ne kadar güzeldi! Bu ezan sesini herhangi cihaza kayıt edip Kazakistan'a götürmek istiyordum, ama yanımda ne cep telefonu, ne de teyp vardı. Memleketime dönünce yine bütün tanıdıklarımı, akrabalarımı bu yeni haberle çok şaşırttım. Akrabalar bana ezanın herkesin duyulacak kadar sesli olup olmadığını hayranlıkla soruyorlardı. Düşünebiliyor musunuz SSCB'de din yasaktı, camiler yoktu. İhtiyarlar ezanı duyduğum için ne kadar şanslı olduğumu söylüyorlardı. Nuri amcam benim akrabalarımıza bu kadar güzel haberleri getirdiğim için çok sevap kazandığımı söylüyordu. Anneme Türkçe, Arapça dini kitaplar da getirmiştim.

F-1 (Fotoğrafların 1-7 arası Almatı Ahıska Türkler Derneğinden alınmıştır)

Tofik Paşa Aspindzalı, Devrişbek Gurkelli, Eminbek Şarapçi

F-2

Abaşidze gelinleri

F-3

Latifbek ailesiyle (Abaşidze arşivi)

F-4

Tofik Paşa Efendi (solda) (Avetisov kardeşleri fotoğraf atölyesi. Ahal… … ‘de şübe)

F-5

Aspinza begleri

F-6

Teymurbek (Abaşidze arşivi)

F-7

Abaşidze arşivi

F-8

İdmala'lı İskandarov Bezgün İskenderoğlı, ≈ 1943, Aspinza İlçesi

F-9

Hırtız'lı Mazlumov Abdulla Mevlütoğlı, ≈ 1942, II. Dünya savaşında

F-10

Zürzel'li Devrişev Binali Mahmudoğlı, ≈ 1943, Aspinza İiçesi

F-11

Hırtızlı Mazlumov Ahmed Mevlütoğlı eşi İdmala'lı Şafike Bezgünkızı ile,
1949, Kaskelen Şehri, Almatı Eyaleti

Ek-12

Düğün şenliği, 1971, Candosov köyü, Kaskelen ilçesi, Almatı Eyaleti

F-13

İdmala'lı Mazlumova Gülgez, ≈ 1967, Kaskelen Şehri, Almatı Eyaleti

F-14

Zürzel'li Devrişev Binali Mahmudoğlı eşi Zürzel'li Nari Rıdvankızı ile,
1970'liler, Candosov köyü, Kaskelen ilçesi, Almatı Eyaleti

F-15

Devrişev Lütfi Binalioğlı, 1950'liler, Kaskelen Şehri, Almatı Eyaleti

F-16

Zürzel'li Devrişev Fiyaz Binalioğlı ve İlyas Binalioğlı, 1960'lıların başlarında, Kaskelen Şehri, Almatı Eyaleti

F-17

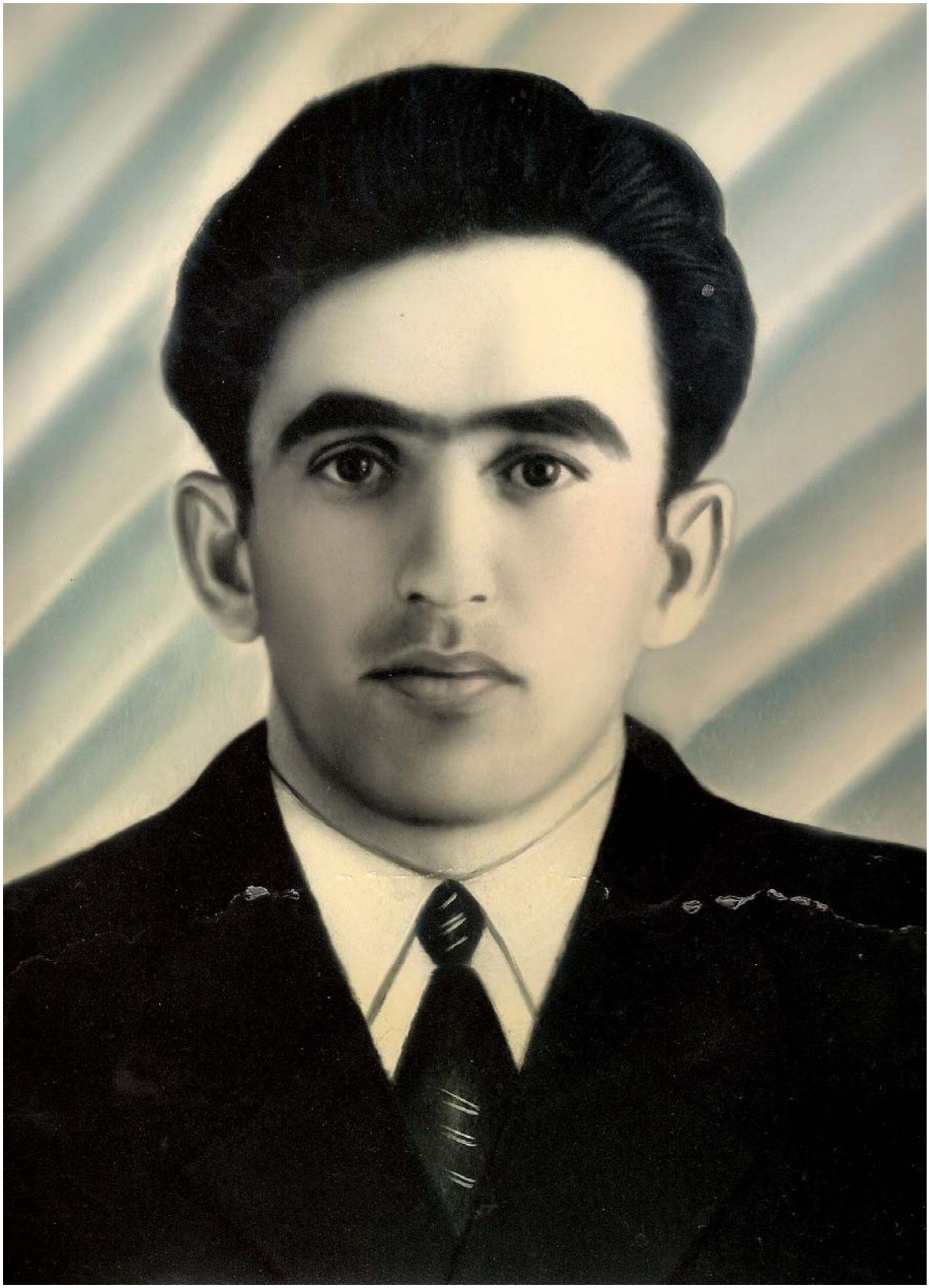
Zürzel'li (sağdan sola) Devrişev Fiyaz Binalioğlı, İlyas Binalioğlı ve İdmala'lı Dursunov Seyedin Serdeloğlı, 1950'liler, Candosov köyü, Kaskelen Şehri, Almatı Eyaleti

F-18

Zürzel'li Devrişev Fiyaz ve Malkar arkadaşı Tilov Hanapi ile, 1960'lıların başları, Candosov köyü, Kaskelen ilçesi, Almatı Eyaleti

F-19

Zürzel'li Devrişev Fiyaz Binalioğlı, 1960'lıların başları, Kaskelen Şehri, Almatı Eyaleti

F-20

Zürzel'li Devrişev İlyas Binalioğlı, 1960'lılar, Vladivostok Şehri, Rusya

F-21

İlyas Devrişev eşi Torelte'li Gülperi ve Gülşen, Şüşen kızları ile,
1980'lilerin başları, Almatı Şehri

F-22

Zürzel'li Gülahmedova Mercan Ülfenkızı ve Zürzel'li Dursunova Turunc Binalikızı, 1960'lılar, Kaskelen Şehri, Almatı Eyaleti

F-23

Genç kızlar, (R.:Yeni 1969 Yılınız Kutlu Olsun), Kaskelen Şehri, Almatı Eyaleti

F-24

Hırtız'lı Devrişeva Rafika Ahmedkızı ve Karibova Rafiza Ahmedkızı, 1960'lıların sonu, Kaskelen Şehri, Almatı Eyaleti

F-25

1970’lılar “vala” (poşi) başörtülü genç kızlar

F-26

Hırtız'lılar: Salayeva Raime, Salayeva Minüre, Mazlumova Rafike, Salayeva Selime, Sulayeva Luiza (küçük kız), 1978, Kaskelen Şehri, Almatı Eyaleti

F-27

Nişanlı Hırtız'lı Mazlumova Rafika Ahmedkızı, görümcesi Zürzel'li İskandarova Gülizar Binalikızı ve eltisi Roket'li Devrişeva Güldeste ile

F-28

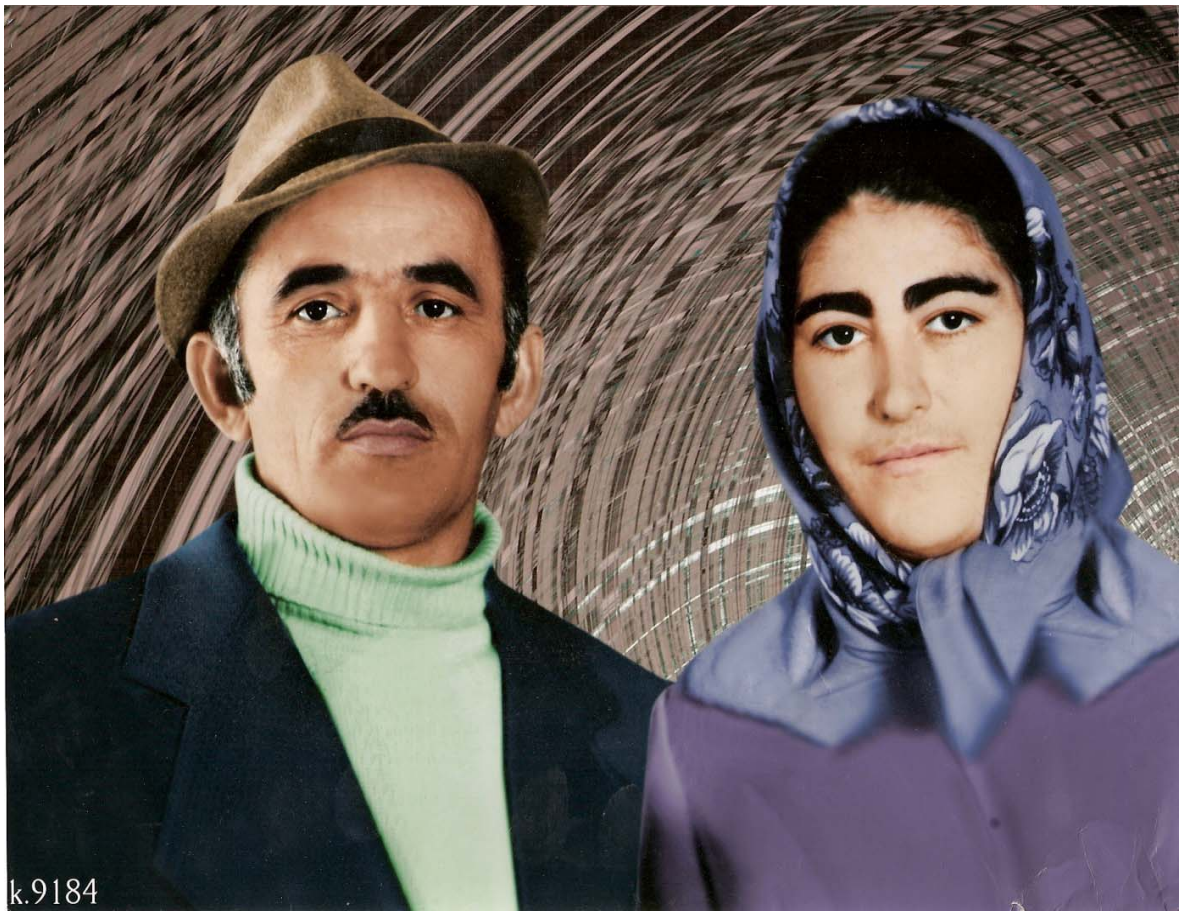
Gelin damat tarafından süslenmeden önce
(İdmala'lı Nicgalayeva Şerefnur Bezgünkızı (kız yengesi), Hırtız'lı
Mazlumova Rafika Ahmetkızı (gelin) ve İdmala'lı Mazlumova Şefike Bezgünkızı
(gelin annesi)), 02.06.1078, Kaskelen Şehri, Almatı Eyaleti

F-29

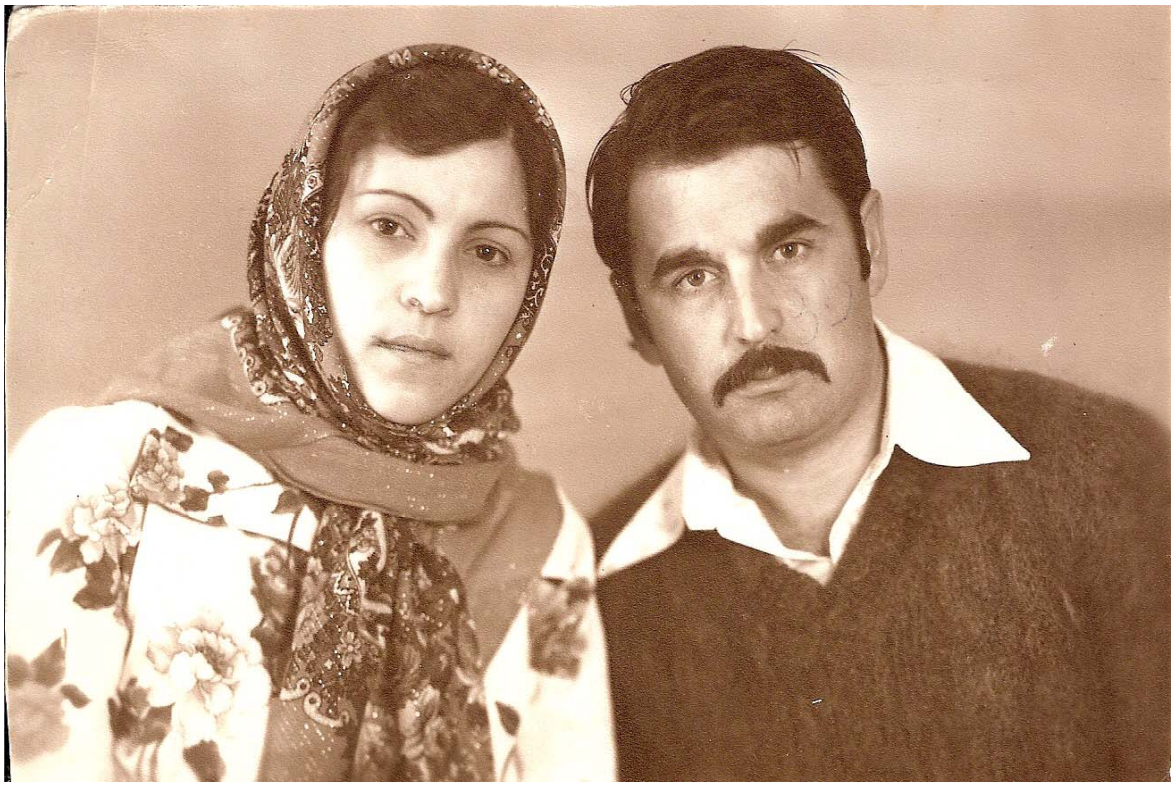
Düğün davulcu ve zurnacı Gogaladze kardeşleri, 02.06.1978, Kaskelen Şehri, Almatı Eyaleti

F-30

Zürzel'li Devrişev Fiyaz Binalioğlı ve Devrişeva Rafika Ahmetkızı, 1978, Kaskelen Şehri, Almatı Eyaleti

F-38

Devrişev Canal Binalioğlı ve eşi Torelte'li Devrişeva Raziye Atamşekızı, 1980, Kaskelen Şehri, Almatı Eyaleti

F-39

Asker uğurlaması (Deürişgil'in Ürişanov Camal Süleymanoğlı (birinci sıra, sağdan ikincisi), Zürzel'li Deürüşgil , Demogil, Koçogil sülaleleri, 1970'lıların başı, Kaskelen Şehri, Almatı Eyaleti

F-40

Asker uğurlaması (İdmala'lı Coşkungil İskandarov Memmed Tesinoğlı (ikinci sıra, soldan dördüncü), Zürzel'li Deürüşgil, İdmala'lı Coşkungil, Kösegil, Hırtız'lı Mazlumgil, 1989, Kaskelen şehri, Almatı Eyaleti

F-41

Zürzel'li Deürüşgil Binali Mahmudoğlı'nın gelinleri ve İdmala'lı Kösegil Nuri Serdeloğlu'nun gelini (soldan ikincisi), 1980, Candosov köyü, Kaskelen ilçesi, Almatı Eyaleti

F-42

Evlada (Devrişev Şirvan Fiyazoğlı, ikinci sıra sağdan ikinci çocuk) bir yaş dolduğunda kurban keselirken, 18.05.1980, Candosov köyü, Kaskelen ilçesi, Almatı Eyaleti

F-43

Babaanne (Zürzel'li Nari Ridvankızı) torunları ile, Candosov köyü, Kaskelen İlçesi, Almatı Eyaleti

F-44

Asker tatiline gelen delikanlı (Hırtız'lı Mazlumov Asım Ahmetoğlı), 1981, Kaskelen Şehri, Almatı Eyaleti

F-45

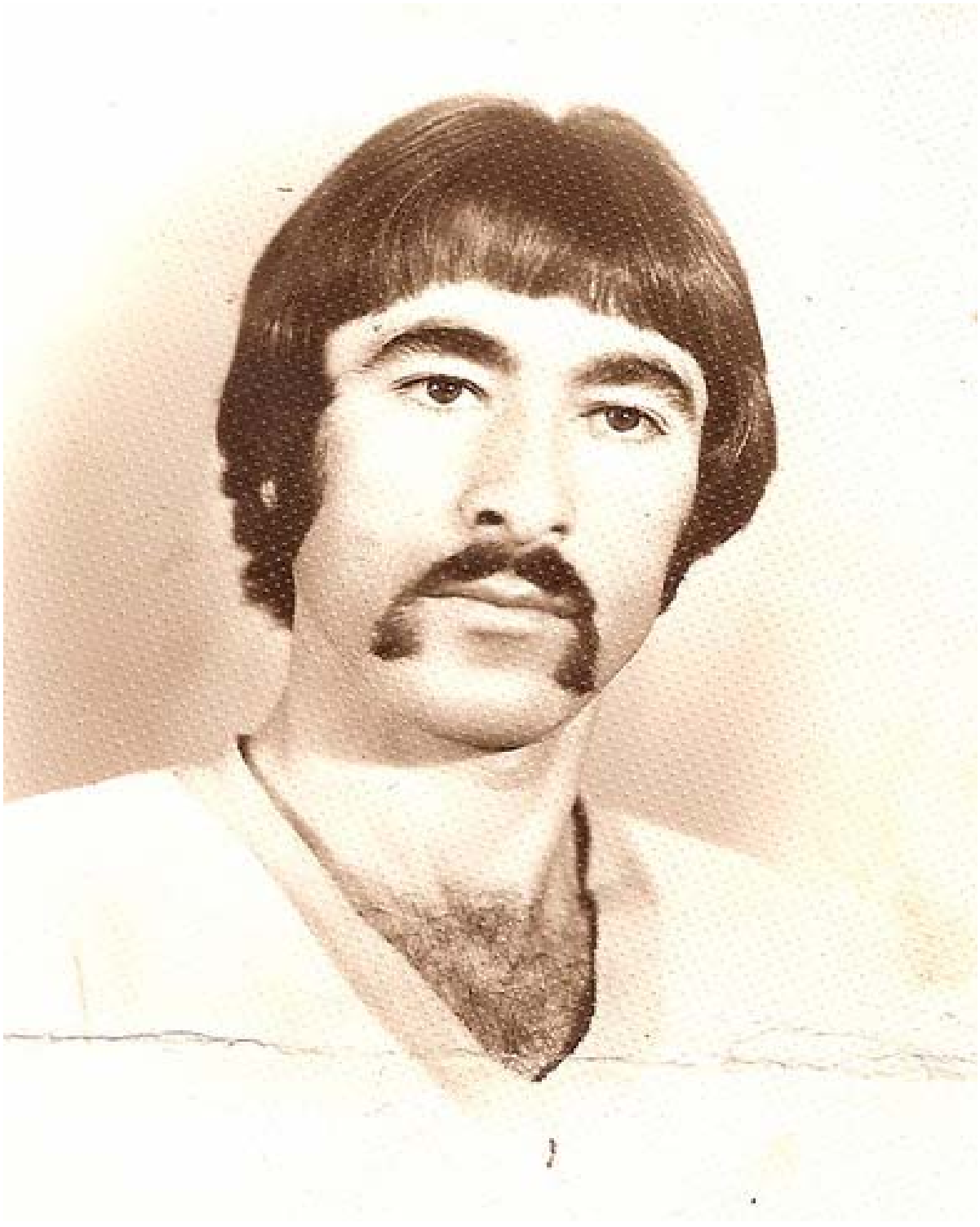
Hırtız'lı Mazlumova Fatima Ahmetkızı yeğeni Zürzel'li Devrişev Şirvan Fiyazoğlı ile

F-46

Zürze'li Devrişev Zauri Binalioğlı evlat ve yeğenleri ile, 1970'lilerin sonları, Gorkiy KDGMP, Almatı Şehri

F-47

Hırtız'lı Mazlumov Kazım Ahmetoğlı, 1980'lilerin başları, Almatı Şehri

F-48

Genç kızlar (İdmala'lı: İskandarova Fatma Tesinkızı, Mamedova Cennet Tesinkızı, Dursunova Gülşüşe Nurikızı), 1980'lıların ortası, Bakü, Azerbaycan

F-49

Zürzel'li İskanderov Murat Latifoğlı ve İdmala'lı Dursunov Şeref Serdeloğlı, 1980'liler, Candosov köyü, Kaskelen ilçesi, Almatı Eyaleti

F-50

Sovhoz çalışmasında (Zürzel'li İskandarov Latif eşi Yoharki Oşora'lı Çiçek ile (soldan üçüncü), Candosov köyü, Kaskelen ilçesi, Almatı Eyaleti

F-51

Halay çekenler (Nevruz şenliği), 1990, Candosov köyü, Kaskelen ilçesi, Almatı Eyaleti

F-52

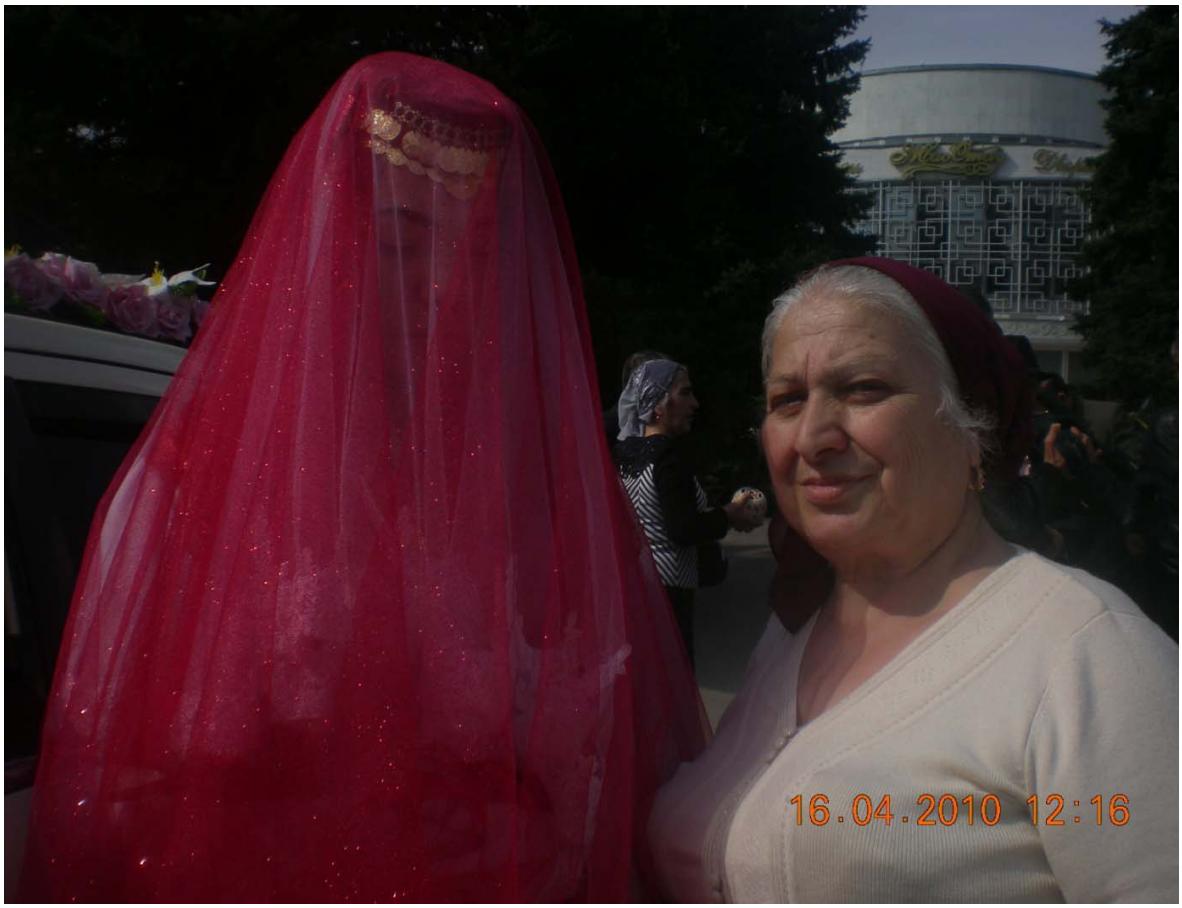
Ahıska oyunu (Nevruz şenliği) 1990, Candosov köyü, Kaskelen ilçesi, Almatı Eyaleti

F-53

Gelin ve “çerez oynatan” iki kız ile

F-54

Gelin “Cas Otau” (K.: genç aile) nikâh sarayın önünde, Almatı Şehri

F-55

Erkek tarafından yenge, Ahıska gelini ve Kazak gelini, 2010, Almatı Şehri

F-56

Gençler nikâh sarayında (Zürzel'li Devrişev Şirvan Fiyazoğlı ve Panaket'li Devrişeva Pompul Hacibalakızı), 16.04.2010, Almatı Şehri

F-57

Nikâh sarayı (sağdıç Zürzel'li Devrişev Şamil Canaloğlı ve gelin arkadaşı Panaket'li Koçiyeva Elmira Memedkızı), 16.04.2010, Almatı Şehri

F-58

Nikâh sarayı (Damat eşi, anne-babası ve amcaları ile), 16.04.2010, Almatı Şehri

F-59

Genç çift

F-60

Nihâh sarayı (genç çift akrabalar, arkadaşlar ile), 2010, Almatı Şehri

E-61

Sağdıç gelinin “tuağını” (duvağını) açıyor, 16.04.2010, Kaskelen Şehri, Almatı Eyaleti

F-62

Gelinin önünde akrabalar ve Kazak bayan komşusu oynuyorlar

F-63

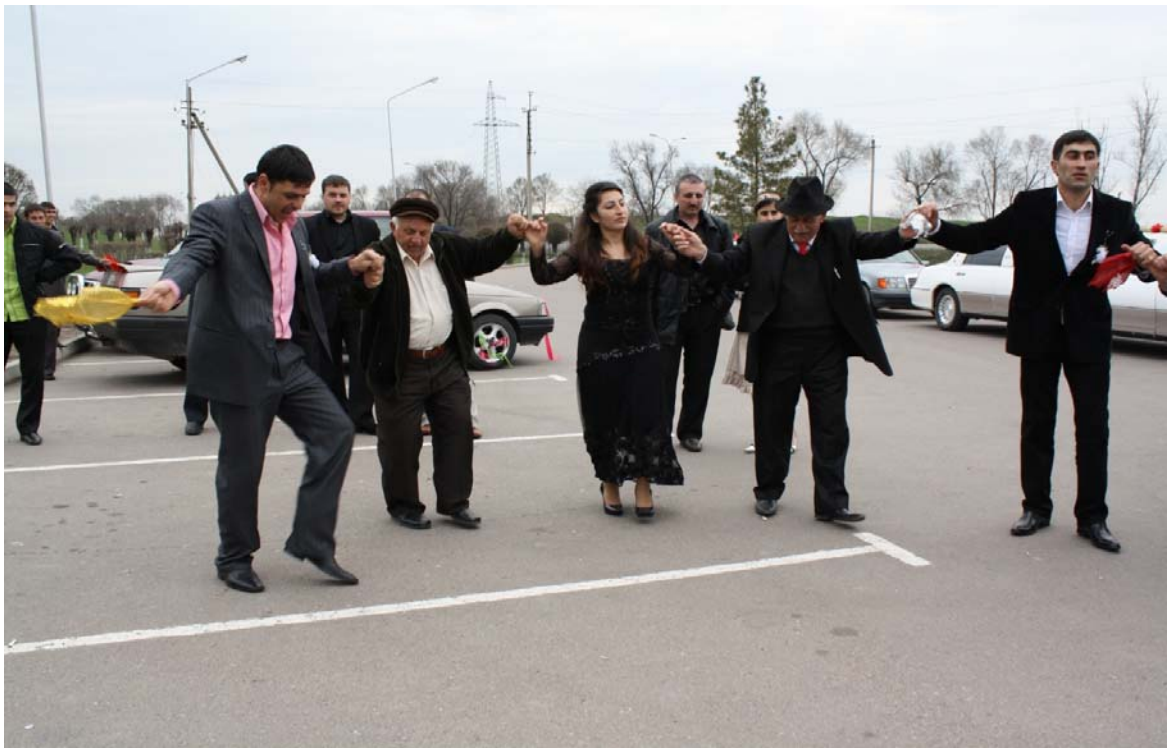
Gençler oynarken “şebaş” veriliyor, 16.04.2010, Kaskelen Şehri, Almatı Eyaleti

F-64

Gelin tarafından yenge, gelin ve arkadaşı, Kunayev köyü, Chu ilçesi, Cambıl Eyaleti

F-65

Gelinin peşinden gidildiğinde halay coşkusu

F-66

Gelin ve arkadaşı

F-67

Düğünde erkek oyunu, 21.04.2010, Kaskelen Şehri, Almatı Eyaleti

F-68

Genç çift düğünde akrabalar ile, 21.04.2010, Kaskelen Şehri, Almatı Eyaleti

F-69

Ağabey kardeşleri ile mezuniyet töreninde, 10.06.2005, Bişkek Şehri, Kırgızistan

F-70

Amca evlatları, Kaskelen Şehri, Almatı Eyaleti

F-71

Ahıska ağır oyunu

F-72

Gelin ve akrabaları, 1980’liler

F-73

Düğün (Gobiye'tli Azizov Paşa Oroçoğlı eşi Ezgüde'li Almas İsrafilkızı ile), 1990, Candosov köyü, Kaskelen ilçesi, Almatı Eyaleti

F-74

Genç çift tatilde (Zürzel'li Asratov Begzede Nidaoğlı (soldan dördüncü) eşi Ezgüde'li Sebile Seferkızı (sağdan altıncı) ile), 1981, Yalta Şehri, Kırım, Ukrayna

F-75

Düğün, 1994, 28 Panfilov Parkı, Almatı Şehri

F-76

Asker uğurlaması (Zürzel'li Asratov Beksultan Nidaoğlı (ikinci sıra, sağdan beşinci), 1970'lilerin sonu, Chemolgan köyü, Kaskelen ilçesi, Almatı Eyaleti

F-77

Anne ve kızı

F-78

Asker arkadaşları- 1960’lıların sonu (sağdan Ezgüde’li Aslanov İsrafil)

F-79

Genç çift (Ezgüde'li Aslanov Yusuf Heyrullaoğlı eşi Zürzel'li Cennet Nidakızı ile), 1970'lilerin sonu

F-80

Aile, ≈ 1950’lılar

F-81

Yaşlı bir çift

F-82

Asker uğurlaması (Zürzel'li Asratov Reşid Paşaoğlı (ikinci sıra, soldan altıncı), Demo sülalesi, 1992, Almatı Şehri

F-83

Bostan, 2008, Candosov köyü, Karasay ilçesi, Almatı Eyaleti

F-84

Bostan, 2008, Candosov köyü, Karasay ilçesi, Almatı Eyaleti

,

F-85

Bostan, 2008, Candosov köyü, Karasay ilçesi, Almatı Eyaleti

ÖZET

DEVRISHEVA, Fatima, *Kazakistan'da Ahıska Türklerinin Sosyal-Kültürel Yapılarındaki Değişmeler*, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ufuk TAVKUL, 250 s.

Bu tezin konusu, Kazakistan'daki Ahıska Türklerinin sosyal-kültürel yapılarındaki değişmeleri bakımından incelemesidir. Tez Önsöz, İçindekiler, Giriş, Kısaltmalar başlıklarını takip eden 3 bölümden oluşmaktadır.

I. Bölüm Teorik Çerçeve başlığını taşımaktadır. Bu bölümde sosyal-kültürel değişmelerin teorik yönü ele alınmıştır.

II. Bölüm'de 1944'ten önce Ahıska'daki Ahıska Türklerinin sosyal, kültürel hayatları incelenmiştir. Bu bölümde Ahıska Türkleri hakkında malumat derlenmiş ve yaptığımız konuşmaların yardımıyla konunun eksikleri tamamlanmıştır.

III. Bölüm'de Ahıska Türklerinin dillerinde ortaya çıkan değişmeler özellikle iki dillilik konusu bakımından ele alınmıştır. Ahıska Türklerinin edebiyatından örneklerler verilmiştir. Ses cihazına kaydettiğimiz konuşmaların yazıya geçirilmesiyle ortaya çıkan metinler verilmiş, bunlardan hareketle konuşurların iki dillilik durumları tespit edilmiştir. Konuşmalardan yararlanıp anketlerin cevaplarını inceleyerek Ahıska Türklerinin sosyal, ekonomi ve edebiyat ürünleri üzerinde durulmuştur.

Tez Sonuç, Kaynaklar, Ekler, Türkçe ve İngilizce Özet ile son bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ahıska Türkleri, Ahıska Bölgesi, Kazakistan, Sosyal-Kültürel Yapı

ABSTRACT

DEVRISHEVA, Fatima, The Changes in Social-Cultural Structure of Ahiska Turks in Kazakhstan, MA Thesis, Advisor: Prof. Dr. Ufuk TAVKUL, 250 p.

In this thesis, the change in social-cultural structure of Ahiska Turks in Kazakhstan is studied. It consists of Preface, Contents, Introduction and Abbreviations which construct the work in three parts.

Part I is Theoretical Frame. In this part the theoretical dimension of social-cultural changes is reviewed. In this part the aim had been to collect information regarding Ahiska Turks and filling the gaps in our knowledge by using the data from our recorded data.

In Part III, the changes in the language of Ahiska Turks are studied with special respect to the bilingualism among speakers of Ahiska Turkish. Here, samples from the literary works and folklore of Ahiska Turks are given. The recorded material collected from interpersonal conversations is given as texts and bilingual situation is explained by using this data. Economic and social products and literary works of Ahiska Turks are examined by researching the aforementioned data sources in filling inquiries.

Thesis ended with Conclusion, References, Appendices, Turkish and English summary

Keywords: Ahiska Turks, Ahiska Region, Kazakhstan, Social-Cultural Structure